

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

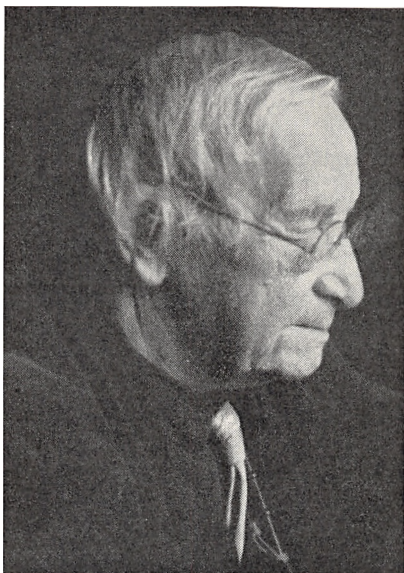
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE OG LOKALHISTORIE
UDGIVET AF DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

FORTID OG NUTID

BIND XX . HEFTE 3 . SIDE 137—200 . KØBENHAVN 1958

Carl Klitgaard

1868—1957

Da postmester Carl Klitgaard d. 1. juli 1957 lukkede sine øjne, var han af legeme en svag mand. Den ene svære sygdom efter den anden havde bundet ham til sengen, men hver gang lykkedes det ham at vinde sejr over døden, selv højt op i 80'erne var hans livsvilje ukuelig, uknækkelig. Og hans ånd var klar som altid, hans humor barok, som den må have været fra tidernes morgen, hans kampånd usvækket. Det var mærkeligt, næsten uvirkeligt, at høre, at nu endelig var den gamle af dage bukket under i den kamp, hvor ingen vinder slutsejr.

Carl Klitgaard blev født i Blokhus 1868. Hans fader og hans farfar havde været købmænd herude ved Vesterhavet, havde fortsat skudehandelens ældgamle traditioner. Hans bedstemor var af slægten Brix, en af de ældste skudehandlerslægter. Men skudehandlen var ved at være saga, da Carl Klitgaard kom til verden. Han fulgte ikke i forældrenes fodspor, men kom i 1885 ind ved postvæsnet. I tyve år var han postekspedient ved »de bevægelige postkontorer«, indtil han i 1917 blev postmester i Vrå, senere i Brønderslev og Hjørring.

Man hørte aldrig Klitgaard tale om postvæsen; et besøg hos ham i Hjørring var altid ensbetydende med historisk snak. Der kan næppe være tvivl om, at i hans hjerte stod Klios navn indskrevet. Hun var *hans* gudinde, som han blev tro til det sidste åndedræt.

Sin debut som historisk forfatter fik Klitgaard i 1897. Hans første artikel hed Efterretninger om Skude- og Strandhandelen paa Vestkysten af Vendsyssel. Slægtens fortid bandt ham, og hans næste værker kom da også til at beskæftige sig med familiens historie, med dens mennesker og deres liv. Klitgaard blev efterhånden en af vore førende personalhistorikere, han blev medlem af styrelsen for Samfundet for dansk genealogi

og personalhistorie, senere samfundets æresmedlem. Hans store bog *Kjærulfske Studier* er et af hovedværkerne i dansk slægtshistorisk litteratur.

Det var ikke blot slægtens fortid, han følte sig bundet af. Han var vendelbo af oprindelse og af tilbøjelighed. Han følte sig bundet til dette land nordenfjords, som for så mange synes noget fjernt, næsten uvirkeligt. Det var for ham det mest virkelige af alt, og for ham betød bundethed det samme som at beskæftige sig med sit lands fortid, dets historie. Det må have været en drift, utvingelig, trodsende alle vanskeligheder. Det fortælles, at han i de mange år, da han var kørende postekspedient, brugte tiden undervejs i jernbanevognen til historiske studier. Flittig var han i hvert fald som få. Han kendte den historiske litteratur til bunds, og selv om han boede fjernt fra alle arkiver, gik han ufortrødent i gang med arkivstudierne. Til det sidste var han en flittig gransker af fortidens papirer.

Der er mange, som har en levende, ja brændende interesse for historie, som samler historisk viden i hjernekestens gemmer, men aldrig giver andre noget af deres viden. Klitgaard øste rundhåndet ud. Hans trang til at producere var ligeså ubændig som hans historiske interesse, og det er et næsten ufatteligt antal bind og artikler, han har udsendt siden 1897, en ubrudt række, de sidste trykt posthumt, da døden havde revet pennen af hans hånd. Det store værk *Hvetbo Herred 1—2* er blevet kaldt den bedste danske herredsbeskrivelse, og hans købstadmonografier, *Nibe*, *Hjørring*, *Skagen* og *Brønderslev*, hævder sig smukt i den store litteratur om vore købstæder.

Allerede en snes år gammel blev han medarbejder ved *Jyllandsposten*, og i en menneskealder skrev C. K. om historisk, ikke mindst lokalhistorisk litteratur i det store jyske blad. Mangen en ung historiker, amatør eller fagmand, har i hans anmeldelser hentet venlig ros eller besindig dadel. Det var naturligt, at han som Jyllands førende lokalhistoriker blev knyttet til bestyrelsen for Det jyske historiske-topografiske selskab, der senere gjorde ham til sit æresmedlem. I 1915 havde han startet Historisk samfund for Hjørring amt, til sin død var han dets formand, og når samfundet idag er landets største, har han uden tvivl æren herfor. I 35 år var han redaktør af *Vendsysselske årbøger*, og hans utallige artikler i dette tidsskrift har givet det et indhold af særlig lødighed.

Klitgaards fortjeneste som historiker lå i hans indgående studier, hans evne til at finde frem til nyt og værdifuldt materiale. Han er således en af de første, der i gerning har vist, hvilket fremragende historisk stof der findes i tingbøgerne. Han blev derfor mere end topograf og genealog, også den kulturhistoriske forskning står i stor gæld til ham. Hans force lå ikke i den stilistiske udformning, hans bøger og artikler er ikke underholdningslitteratur, men de er altid præget af Klitgaards store viden, hans sans for de kulturhistoriske enkeltheder.

Carl Klitgaards indsats i arbejdet med *Vendsyssels historie* vil aldrig blive glemt, så længe der er vendelboer i Danmark. Men det er ikke blot historikeren, der vil blive mindet, også mennesket, den jernflittige forsker, manden, der for al fortiden ikke glemte nutiden, der elskede et hyggeligt lag, en god genever, hvis humor altid piblede frem bag det lidt barske ydre og let vandt sejr over den medfødte trang til ikke altid at være af samme mening som andre. Vi er mange, der vil mindes Carl Klitgaard.

Johan Hvidtfeldt.

Hugo Matthiessen

1881—1957

Allerede som student havde Hugo Matthiessen sin livsplan klar. Han ville videreføre Troels Lunds kulturhistoriske forfatterskab. Det kunne i den unge mands mund lyde af meget; det blev mere. Samme år som Hugo Matthiessen ansattes ved Nationalmuseet — det var i 1910 — udkom hans første bog »Bøddel og Galgefugl«. Et særpræget forfatterfysiognomi var tonet frem, for atter og atter at vise sig næsten med pendulsvingets regelmæssighed. Bog fulgte efter bog, ialt 15 anselige bind. De først udstukne linier blev som et mønster ved at ligge under det hele forfatterskab, blot udformedes det stadig rigere, for vel nok at kulminere i friluftsbøgerne.

Meget enkelt kan det siges, at Hugo Matthiessen forenede videnskabsmanden med kunstneren. Han beherskede til fulde den historiske teknik: boglig og arkivalisk. Det trælsomt indsamlede materiales mosaik formåede han at sammensmelte, levendegøre gennem iagttagelser fra dagen og vejen og give glans af sin naturglæde. Hans sprog er en rytmisk prosa digterisk håret og med sans for stilens musik. Der kendes flere fine digte fra hans hånd. En meget yndet teknik består i levendegørelsen af det livløse. Selv den lidt rigelige anvendelse af symboler og metaforer formår kun sjældent at tynde stilen, hvis grundform er kort og prægnant.

Hugo Matthiessens vidtspændende forfatterskab kan sammenfattes i tre karakteristiske afsnit. Det første behandler — hvad man vel kan kalde — kulturhistoriske specialiteter til belysning hovedsagelig af købstadlivets vrangsider. Det er foruden debutbogen — »Natten« og »De kagstrøgne«.

Men allerede med »Gamle Gader« 1917 var forfatterskabets andet afsnit indledet, mere vægtfyldigt og af større vingeang end det første. Her tages købstæderne op til bredere behandling og i større sammenhæng, betragtes som levende organismer og analyseres så at sige biologisk. Det er i første

række værkerne: »Torv og Hærstræde« og »Middelalderlige Byer«. Til dette afsnit må vel også »Københavnske Gader 1728—95« henregnes, ligesom Matthiessens hyldst til fødebyen den tidlige bog »Fredericia 1650—1750« og den sene »Fæstning og Fristed«, der på en måde omgærder det hele forfatterskab. Med lidt fjernere tilknytning står det festlige bind »Snapstinget« med dets vrimmel af portrætter, et barn af forfatterens uudslukkelige Viborg-kærlighed. Den sidste bog »En Greve« må være inspireret af den megen færden i de jydsk »spilleres« forunderlige skov. Glemmes må heller ikke de mange små fastformede købstad-karakteristiker i Daniel Bruuns »Danmark«; de burde i grunden have været samlet i en bog. En del af artiklerne i de historiske amtsårbøger og de fleste af hans afhandlinger i »Architekten« er tilknyttet det just omtalte afsnit af forfatterskabet.

Hugo Matthiessen var om nogen jyde for Vor Herre. Een på Sjælland og mellem hovedstadens husrækker, en helt anden vest for Lille Bælt — i hans højtelskede Jylland. Den dejlige friske række af friluftsbøger er sat i gang af hans dybt bevægede og djærve naturglæde; den kunne give sig udslag både i om lyrik og bred patos. Dette hans forfatterskabs tredje afsnit indledtes i 1930 med den klassiske »Hærvejen«, vel nok Matthiessens mest populære bog; fire udgaver har den nået og et for en ikke-roman imponerende oplag på 6500 eksemplarer. Hertil slutter sig mere intimt »Viborg-Veje« og »Limfjorden«, lidt løsere »Den sorte Jyde« og »Det gamle Land«s skønne fortids-drømmebilleder.

Hugo Matthiessens forfatterskab kan ikke betragtes isoleret; men må ses på baggrund af museumsmanden. Bedst kendes mester Hugo som museums-arkivets hyggelige pater familias; men rundt om i landet fandt han venner, når han mødte op for at varetage museets interesser. Mere påpasselig udgraver end ham fandt man ikke let — altid på pladsen, altid overvågende og samtidig redbon til at yde videbegærlige oplysning. Behersket af lignende egenskaber har han med kameraet gennemstøvet købstæderne ind i de særeste afkroge, et uerstatteligt topografisk materiale, i værdi allerede øget af årene. Og hvorfor ikke også mindes fællesforeningens foredragsholder og hjemstavnstævnerens beåndede byvandrere.

Som der var plan i Hugo Matthiessens forfatterskab, var der fast udformning over hans indre og ydre individualitet. Et sæt af skarpt — undertiden let paradoksalt — udformede meninger stod til hans disposition, og de blev forfægtet med bravour, hvis en letsindig vovede sig i skranken med ham; det gjorde dog kun de, der ikke kendte ham tilstrækkeligt.

Som livsplan og mønster lå fast, havde han støbt sig i sin egen ydre faste form og videreførte trofast provinsielle traditioner. Karakteristisk, at den ellers uddøde studentuniform, havelocken, opretholdtes af ham. Senere blev det den stilige sorte paletot, dito bowler og spadesrestokken ikke at forglemme. Skulle der — da han blev ældre — ses nøje efter, kom pincenezen på næsen. Var det mon også en ubevidst tribut til »de kloge franskmænd«? I tider, hvor flertallet af kønsfæller var raget blanke som kvinder, holdt mester Hugo fast ved sin let martialske moustache, og den gav ham unægtelig et særpræg.

Arthur Fang.

Historieforskningen vid Lunds universitet

Av *Jerker Rosén*

Den lundensiska historieforskningen har under de tvenne sista decennierna haft en blomstringsperiod utan något tidigare motstycke. Det räcker att såsom exempel nämna, att under tiden 1935—57 drygt 60-talet arbeten enbart i form av doktorsavhandlingar sett dagen i Lund. Den enda jämförbara motsvarigheten till en sådan blomstringsperiod vid ett svenskt universitet torde vara Harald Hjärnes professorstid i Uppsala vid tiden för sekelskiftet och ett par årtionden framåt. Att jag inledningsvis framhåller detta beror icke på lokalpatriotism utan endast för att understryka omöjligheten av att inom ett begränsat utrymme ge ens en antydning om alla de vetenskapliga avhandlingar, även sådana av hög kvalitet och av stor betydelse, som kommit till. Det blir nödvändigt att begränsa översikten till i första hand sådant, som speciellt utmärkt den lundensiska forskningsinriktningen, däri inbegripet intresset för de skånska provinsernas och Nordens historia. Men även en annan inskränkning måste noteras. I vissa till historien angränsande ämnen, såsom kyrkohistoria, praktiskt teologi, statskunskap och ekonomisk historia, som sedan några år i Lund liksom vid övriga svenska universitet är företrädd av särskild lärostol med egen institution, har avhandlingar kommit till, vilka nästan lika gärna kunde rubriceras såsom historia. Jag har funnit det riktigast att — med något undantag — utelämna dem, då de bäst torde presenteras av vederbörande ämnesrepresentanter.

Impulserna till de speciella inriktningarna inom historieforskningen, i den mån man säkert kan tala om sådana impulser, har varit många. De har kommit från systeruniversitetet i Uppsala likaväl som från Danmark och kontinenten. Speciellt markant och tydligt är inflytandet från den uppsaliensiska forskningen under de tvenne första decennierna av 1900-talet. Detta sammanhänger förmodligen till stor del med att uppsaliensaren Sam Clason 1904 efterträtt Martin Weibull på den ännu så länge enda historief professuren vid universitetet. Några år tidigare, 1897, hade Clasons lärare Harald Hjærne riktat forskningens uppmärksamhet på de uppgifter, som väntade på den karolinska tidens område, särskilt Karl XII-periodens historia. Man måste gå till primärkällorna på bred front och man måste se de nordiska förvecklingarna mera mot europeisk bakgrund än vad som dittills skett. Intresset för Karl XII var visserligen gammalt i Lund. Niklas Tengberg, innehavare av historief professuren 1863—70,

hade under sina forskningar i frihetstiden, som han såg i mörka färger, kommit att uttrycka sin beundran för den karolinska periodens stats-
skick och för Karl XII-gestalten. Arthur Stille, som under åren 1908—22
innehade en förstnämnda år inrättad dubbelprofessur i historia, hade
1889 och 1898 i tvenne avhandlingar behandlat Danmarks politik under
Karl XII:s polska krig. Men den nya synen på Karl XII-gestalten, sådan
den skisserats av Harald Hjärne, slog först igenom på 1900-talet och gav
då anledning till en rad arbeten. En originell inriktning fick den lunden-
siska Karl XII-forskningen genom Stille, som nu utvecklats till krigs-
historiker. I arbetet »Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709» (1908) för-
kastade han som källor de tendentiösa berättelser, varpå de dittillsva-
rande för Karl XII föga smickrande framställningarna byggd. Karl XII
teknades av Stille som en mycket betydande fältherre. Dessförinnan hade
zoologiprofessorn och Karl XII-beundraren August Qvenerstedt, direkt
inspirerad av Harald Hjärne, börjat ge ut den omfattande urkundspublika-
tionen »Karolinska krigares dagböcker» (bd. 1—12, 1901—18). Utfor-
skandet av problem i samband med Karl XII:s regering fullföljdes av
Stilles och Clasons elever, t. ex. Per Sörensson, Sten Bonnesen och Samuel
E. Bring, medan Stille själv företog de dittills mest omfattande forsknings-
resorna till utländska arkiv för att samla material till en undersökning
av den turkiska perioden i Karl XII:s historia. Han hann emellertid aldrig
redovisa sina resultat annat än i en översikt i den minnesskrift, som
utgavs till 200-års minnet av Karl XII:s död. Utan att någonsin i fortsätt-
ningen dominera i lundensisk historieforskning har intresset för Karl XII-
perioden levt kvar fram till nuet. Det må här räcka med att nämna Gösta
Lindebergs forskningar med ekonomisk-historisk inriktning, som skall
beröras i det följande, Stig Backmans avhandling »Från Ravitz till
Fraustadt. Studier i det stora nordiska krigets diplomati 1704—1706»
(1940), Sven Olssons stora biografi »Olof Hermelin. En karolinsk kultur-
personlighet och statsman» (1953) och Eric Tengbergs fullföljande av
Stilles forskningar i den turkiska periodens historia och i stor utsträck-
ning utnyttjande det av honom samlade materialet, tillgängligt i »Arthur
Stilles samling» på Lunds universitetsbibliotek, i avhandlingen »Från
Poltava till Bender. En studie i Karl XII:s turkiska politik 1709—1714»
(1953).

Sam Clasons professorstid medförde emellertid även att det lundensiska
forskningsintresset inriktades på ett annat område, Gustav IV Adolf och
1809 års revolution. Clasons forskningar, ytterst inspirerade av händel-
serna i samband med den svensk-norska unionens upplösning, i vilka
han var aktivt engagerad, redovisades i en rad arbeten omkring 1910 och
gick ut på, att orsakerna till Sveriges olyckor i samband med Napoleon-
krigen icke låg hos Gustav IV Adolf utan hos ämbetsmännen. Clasons
lärjungar tog upp näraliggande problem. Anders Grade behandlade »Sve-

rige och Tilsit-alliansen 1807—1810« (1913) och Johan Feuk »Sverige på kongressen i Wien 1814—1815« (1915). Också i detta avseende har linjen — även om det icke skett direkt — förts vidare i modern forskning. Sten Carlsson har i sin doktorsavhandling »Gustaf IV Adolfs fall« (1944) upptagit till förnyad prövning omständigheterna, som ledde fram till 1809 års revolution, varigenom bilden blivit betydligt mera nyanserad än hos Clason. Sture M. Waller har i sin stora doktorsavhandling »Georg Carl von Döbeln. Studier i Sveriges militäriska och politiska historia 1808—1813« (1947) samt i en rad följskrifter behandlat centrala frågor i revolutionshistorien och i den därpå följande utrikespolitiska utvecklingen. Slutligen har Jörgen Weibull fullföljt denna vad ämnesvalet beträffar lundsiska forskningstradition genom doktorsavhandlingen »Carl Johan och Norge 1810—1814« (1957).

Gemensamt för det begynnande 1900-talets forskningar rörande den karolinska tiden och tiden omkring 1809 var att de alla syftade till en omvärdering, som konkretiserades i rehabilitering av de båda enväldsmonarkerna Karl XII och Gustav IV Adolf, vilka bägge tidigare mer eller mindre fått sin historia skriven av de nya regimer med helt annan ideologi, som efterträtt dem. Det låg då nära till hands, att en tredje svensk monark, Erik XIV, som 1569 avsatts av brodern Johan III och som i mycket fått bibehålla de drag, med vilka han försetts i propagandan mot honom, skulle komma i blickpunkten. Genom Stilles arbete »De ledande idéerna i krigföringen i Norden 1563—1570« (1918) framstod Erik XIV:s ledning av krigsoperationerna såsom fast planmässig och konsekvent. Stilles forskning fullföljdes sedermera av lundadocenten, nuvarande riksarkivarien Ingvar Andersson i ett flertal avhandlingar och uppsatser samt sammanfattande i biografien »Erik XIV« (1:a uppl. 1935) på andra områden än det strategiska, t.ex. i fråga om utrikespolitik, giftermålsunderhandlingar, idépolitiska sammanhang och karakteristik. Även här framstår konungen som den planmässigt handlande statsmannen. Med viss utgångspunkt i Ingvar Anderssons forskningar men med starkare betoning av de ekonomiska och handelspolitiska sammanhangen har Artur Attman genom sin doktorsavhandling »Den ryska marknaden i 1500-talets baltiska politik« (1944) fört forskningen vidare till att gälla frågan om de yttersta orsakerna till den under Erik XIV begynnande svenska expansionspolitiken i öster. I samband därmed diskuterades också det även i dansk forskning ventilerade problemet om handelsbalansen i Östersjöområdet, sådan denna avtecknar sig i Öresundstullsräkenskaperna (jfr. S. A. Nilsson, rec. av Attmans avhandling i Scandia 1945). Intresset för Erik XIV:s historia vid Lunds universitet avspeglas också i Sture Arnells och Hasse Petrinis doktorsavhandlingar »Die Auflösung des livländischen Ordensstaates« (1937) och »Källstudier till Erik XIV:s och Nordiska sjuårskrigets historia« (1942).

Med omnämmandet av detta arbete har emellertid en utveckling, som mera kan betecknas såsom speciellt lundensisk, föregripits, nämligen inriktningen på källproblem. Källkritiken som sådan har gamla anor vid Lundauniversitetet. Banbrytaren för den moderna kritiska historieforskningen i Sverige, Sven Lagerbring, verkade som professor här 1742—70, ehuru ständigt tjänstledig för vetenskapligt arbete. Arvet från honom stod klart, när intresset för källkritik och källproblem, nu närmast genom impulser utifrån, blommade upp vid sekelskiftet och tiden närmast därefter. Hans skrifter och brev utgavs 1907 av Lauritz Weibull och i ett tal samma år framhöll Arthur Stille Lagerbrings insatser såsom föregångsman inom historieforskningen i Sverige. Hävdandet av moderna källkritiska principer var i och för sig ingenting nytt. Såväl Harald Hjärne i Uppsala som Martin Weibull i Lund kan sägas ha arbetat med moderna metoder, och när t.ex. Sam Clason började sin omvärdering av Gustav IV Adolfs regering, var det utifrån den metodiska principen, att vår uppfattning om vad som skett måste byggas på det samtida källmaterialet och på de enskilda personernas faktiska handlande, icke på de skildringar, som getts av konungens belackare efter avsättningen. Men med Lauritz Weibulls »Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000« (1911) och dess följdskrifter skjutes källkritiken på ett helt annat sätt i förgrunden än vad som tidigare skett. Detta var delvis en följd av ämnesvalet, men också av den kategoriska principdeklaration, som här var nödvändig vid ett ställningstagande till det föreliggande källmaterialet. Det var, sådant källmaterialet och forskningsläget var beskaffat, behövt med klart uttalade metodiska grundsatser för att få fast underlag för en diskussion. Under starkt inflytande av de principer, som kommit till uttryck i fransk och dansk historieforskning, överförde Weibull så den moderna källkritiken på framför allt det isländska sagomaterialet. Sagorna analyseras med hänsyn till frågan om hur deras skildringar egentligen kommit till och skjutes sedan radikalt åt sidan såsom konstruktioner, uppbyggda på samma källmaterial, som står den moderne forskaren till buds, framför allt skaldeverser. Dessa, runinskrifter och eventuellt andra med händelserna mera samtida källor än sagorna lägges i stället till grund för Weibulls framställning. Det radikalt tillämpade programmet och den hårda konsekvens, varmed det genomfördes, väckte opposition från mera konservativa kretsar i hela Norden. Man kunde börja tala om en speciell »weibullsk« inriktning, som till en början stod tämligen isolerad i Sverige men hade stöd i motsvarande inriktningar framför allt i Danmark (Erslev, Arup) och i Norge (Bull, Koht). Linjen markerades ytterligare genom Curt Weibulls doktorsavhandling »Saxo. Kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsen till Knut VI« (1915). När Lauritz Weibull, som 1919 blivit professor i Lund, 1928 började utge tidskriften Scandia, angav han programmatiskt tid-

skriftens syfte vara »en genomförd, allt strängare tillämpning av de källkritiska synpunkter, som tidigast framkomna inom diplomvetenskapen och den klassiska filologien, numera utformats till större stringens och allmängiltighet inom historieforskningen. . . En forskning, som icke bygger på historiska fakta, framvunna ur ett kritiskt siktat material, utan rör sig på det lösa förmodandets och den romantiska hypotesens gungfly, skapar inga vetenskapligt hållfasta resultat«.

För en senare generation historiker framstår de citerade meningarna snarast som truismer. Men detta innebär långtifrån att programmet, när det under seklets första decennier formulerades, saknade berättigande. Tvärtom har dess strikta tillämpning betytt offantligt mycket för den uppröjning, som skett inom svensk och nordisk historieforskning. När vi nu betraktar de citerade orden som självklara, beror det på att de källkritiska principerna, sådana de formulerats och tillämpats icke endast av Weibull utan från många andra håll med skiftande nyansering, helt slagit igenom. Man vågar nog konstatera, att fr. o. m. 1930-talet något strikt gränsmärke mellan en s.k. Weibullsk skola och de flesta andra historiker beträffande den principiella inställningen till källorna icke existerat. Att man även sedermera kommit till olika resultat och att diskussion kan råda om *hur* hårt källkritiken i det enskilda fallet skall tillämpas ligger i forskningens natur. Ett är emellertid säkert. Det ökade intresse för källorna själva, för frågor sådana som hur de är uppbyggda, vad de i sin tur har för källor, eventuellt nu förlorade, vilken tendens eller ideologi, de representerar osv, som det strikta hävdandet av det källkritiska programmet väckte till liv, kom att sätta djupa spår och sätter allttjämt spår i lundensisk historieforskning ifråga om ämnesval. På intet annat håll i Sverige eller Norden har mig veterligt så många undersökningar rörande de berättande källorna och deras struktur sett dagen. Lauritz och Curt Weibull inriktade, såsom nämnts, sina forskningar på det isländska och äldsta danska källbeståndet. Den sistnämndes Saxoavhandling och Lauritz Weibulls uppsats »Necrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo« (Scandia 1928) kom i mycket att utgöra förebilder. Ingvar Andersson behandlade i sin doktorsavhandling »Källstudier till Sveriges historia« (1928) svenska medeltida berättande källor, framför allt Erikskrönikan och Karlskrönikan, och hävdade, att dessas framställningar i stor utsträckning byggts upp på grundval av skriftliga, ännu tillgängliga äldre källor, såsom annaler och urkunder, och icke, som man menat, främst på muntlig tradition. Sture Bolin, som 1938 kom att efterträda Lauritz Weibull på den ena historieprofessuren, följde i arbetet »Om Nordens äldsta historieforskning« (1931) den äldsta historieskrivningens tillkomst från kalendarier över annaler och krönikor. Linjen har fortsatt av bl. a. Karin Hagnell, »Sturekrönikan 1452—1496. Studier över en rimkrönikas tillkomst och sanningsvärde« (1941), Gunnar T. Westin, »Historieskri-

varen Olaus Petri. Svenska krönikans källor och krönikeförfattarens metod» (1946), Sven Ljung, »Erik Jöransson Tegel. En biografisk-historiografisk studie» (1939) och Harald Olsson, »Johannes Messenius' Scandia illustrata. Studier i verkets tillkomstshistoria och medeltidspartiets källförhållanden» (1944). En något avvikande karaktär får denna typ av undersökningar, när den behandlar berättande källor från senare oros- eller krigsperioder. Syftet blir då mindre att skala fram vad som kan vara värt att bygga en historisk framställning på än att demonstrera nyhetsförmedlingens och propagandans vägar och metoder. Så är fallet med Hasse Petrinis i det föregående nämnda avhandling »Källstudier till Erik XIV:s historia«, Ingel Wadéns »Berättande källor till Calmarkrigets historia» (1936) och Hans Villius' »Karl XII:s ryska fälttåg. Källstudier» (1951).

Det är ganska självklart, att historieforskningen vid ett universitet i en provins, som övergått från ett land till ett annat, har kommit att i hög grad intressera sig för de s.k. erövrade provinsernas speciella historia. Redan Sven Lagerbring, född av danska föräldrar i Skåne, publicerade i »Monumenta Scanensia« (1744—51) en del aktstycken till Skånes historia. Han fick åtskilliga efterföljare både när det gällde aktpublikationer till och framställningar om de skånska landskapens historia. År 1865 stiftades »De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening«, som under skilda titlar under åren 1868—95 genom Martin Weibull i sina »Samlingar« utgav en rad urkunder och avhandlingar icke minst till belysning av övergångstidens historia. »Samlingarna« efterträddes av »Historisk tidskrift för Skåneland« (1903—23), som redigerades av Lauritz Weibull. Den av Vetenskapssocieteten i Lund sedan 1947 utgivna skriftserien »Skånsk senmedeltid och renässans« kan i viss mån, fast i betydligt utvidgat format, sägas vara en modern motsvarighet till »Samlingar«. I denna serie publiceras dels källor, dels avhandlingar om de skånska landskapens historia under den angivna tidsperioden. Av avhandlingar kan nämnas Gösta Johannessons om »Den skånska kyrkan och reformationen« (1947) och Karl F. Hanssons om den siste danske och förste svenske biskopen »Lundabiskopen Peder Winstrup« (1950). Av urkundspublikationerna är hittills »Lunds stifts landebok«, utg. av K.-G Ljunggren och Bertil Ejder (1950—52) och »Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut«, utg. av G. Johannesson (1953) de mest omfattande. I detta sammanhang kan ej heller förbigås det moderna »Lunds stifts herdaminne«, som började ges ut 1948 och för närvarande föreligger i 5 band. Det är endast att beklaga, att det begränsats till tiden efter reformationen. Utgivare och så gott som ensam författare är f.d. överbibliotekarien Gunnar Carlqvist. Herdaminnet avses att kompletteras med en särskild serie, »ser. I«, innehållande urkunder och aktstycken. Av denna serie föreligger emellertid endast ett band (1943).

Några sammanfattande fullständiga framställningar av de skånska provinsernas historia, som fyller vetenskapliga krav, existerar icke. S. Bolins »Skånelands historia 1—2« (1930—33) och Ingvar Anderssons »Skånes historia I« (1947) når ännu icke fram längre än över äldre medeltiden. I vissa avseenden kan det omfattande verket »Lunds domkyrkas historia 1145—1945« (1946), tillkommet under medverkan av ett antal historiker och kyrkohistoriker i samband med domkyrkans 800-årsjubileum, sägas ge ett tvärsnitt genom Skånes historia med de förändringar, som övergången från Danmark till Sverige innebar. En brett lagd Hallandshistoria, utarbetad av fackmän, utkom 1953 med en första del, som går fram till Brömsebrofreden. Andra delen, som planerats att gå fram till våra dagar, beräknas utkomma innevarande år. Arbetet utges av Hallands läns landsting och har alltså intet direkt med universitetets forskningsinriktning att göra, även om ett antal lundaforskare medverkar.

Av naturliga skäl har den lundsiska forskningen i stor utsträckning kommit att vända sig till de intressanta problem, som själva övergången av de skånska landskapen och den därpå följande försvenskningssprocessen innebär. Det råder knappast någon tvekan om att det var 1800-talets skandinavistiska idéer, som först väckte denna forskning till liv, gav impulser till de skånska landskapens i det föregående nämnda historiska förening och påverkade Martin Weibulls publikationer i hithörande ämnen. Men det var från danskt håll, som den första större samlade undersökningen skulle komma. År 1906 publicerade Knud Fabricius, som hade nära svenska förbindelser, sin doktorsavhandling »Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige 1—2«. Arbetet följdes 1952 av en tredje del, som för skildringen fram till freden i Lund 1679, och ytterligare fortsättning torde vara att vänta. »Skaanes Overgang« synes icke omedelbart ha gett anledning till intensifierad forskning i försvenskingsfrågorna. Att intresset icke var dödt, därom vittnar emellertid C. G. Weibulls kommenterande urkundspublikation till 250-årsminnet av freden i Roskilde »Freden i Roskilde. Aktstycken och framställning« (Historisk tidskrift för Skåneland 1908—09) samt smärre bidrag av Lauritz Weibull, Arthur Stille och Per Sörensson, de båda sistnämnda såsom krigshistoriker särskilt intresserade av snapphanerörelserna och krigsoperationerna. Stilles lärjunge Georg Göransson började förbereda en avhandling om ett av de mest centrala problemen i försvenskningssprocessen, den kyrkliga försvenskningen. Forskningarna blev emellertid försenade, och först för några år sedan, 1950, offentliggjordes de i form av en biografi över den kyrkliga försvenskningens ledande man, biskopen Canutus Hahn (Samlingar och studier till den svenska kyrkans historia, utg. av Hilding Pleijel, 25). Det var vid en tidpunkt, då några yngre forskare på nytt tagit upp övergångstidens historia till behandling ur olika synpunkter. I den popu-

lärt hållna översikten »Hur Skåne blev svenskt« (»Det levande förflutna« 3, 1942) redogjorde J. Rosén för huvuddragen av försvenskningssprossen och i arbetet »Skånska privilegie- och reduktionsfrågor. Studier i Karl XI:s skånska räfstepolitik och Skånes försvenskning« (1944) sökte samme författare följa främst adelns ställning i provinsen under den första svenska perioden. Alf Åberg skildrade det svenska indelningsverkets införande i doktorsavhandlingen »Indelningen av rytteriet i Skåne 1658—1700« (1947). Åberg har sedermera fortsatt sina forskningar i Skånes äldre svenska historia bl. a. genom en biografi över generalguvernören Rutger von Ascheberg, som av världsliga ämbetsmän betytt mest för försvenskningens effektiva genomförande, och genom inlägg i diskussionerna om snapphanerörelsernas karaktär och rekrytering. Numera innehavaren av lärostolen i ekonomisk historia vid universitetet Oskar Bjurling har skildrat »Skånes utrikessjöfart 1658—1721« (1947), varvid konsekvenserna för denna vid övergången från ett land till ett annat klart framträder. Nya bidrag till försvenskningens historia är att förvänta, t.ex. när de forskningsresultat börjar offentliggöras, som är förknippade med den beslutade, stort upplagda Malmö stads historia.

Det är ett inom historievetenskapen ofta iakttaget faktum, att lokalhistorisk forskning, rätt bedriven och med ett objekt av central betydelse, ibland kan skänka större bidrag även till rikshistorien eller till internationella sammanhang än vad på dessa direkt inriktad forskning förmått ge. Så är fallet med åtminstone några av de i det föregående nämnda »skåneundersökningarna«. Exempel på till formen lokalhistorisk forskning, inriktad på föremål utanför Skånelandskapen, är H. Yrwing, »Gotland under äldre medeltid« (1940), som berör väsentliga frågor i de internordiska förvecklingarna under 1100- och 1200-talen samtidigt som de handelspolitiska sammanhangen i samband med tyskarnas framträngande till Östersjön klarlägges, och C. Härenstam, »Finnveden under medeltiden« (1946), som genom att följa en till de danska Halland och Skåne gränsande landsändas öden också skänker belysning åt de internordiska förvecklingarnas karaktär och konsekvenser för den inre organisationen i en gränsprovins.

Särskilt nära till hands har det emellertid legat för lundahistoriker att med utgångspunkt i den egna provinsens historia komma över på internordiska frågeställningar. Skånelandskapens historia var gemensam med både Danmarks och Sveriges. Här har givetvis också närheten till Köpenhamnsuniversitetet inverkat. Vi har redan i det föregående sett att t.ex. bröderna Weibulls källkritiska undersökningar inriktades mera på danska och nordiska källor än på speciellt svenska, även om undantag (exempelvis Lauritz Weibulls forskningar rörande Erik den helige) långtifrån saknas. Betecknande är det intresse, som i dessa forskningar ägnas åt den äldsta gränsläggningen mellan Sverige och Danmark.

Frågan tas upp av Lauritz Weibull i hans »Kritiska undersökningar« och fullföljes av Curt Weibull i avhandlingen »Den äldsta gränsläggningen mellan Sverige och Danmark« (Historisk tidskrift för Skåneland 1917—21). I arbetet »Om det svenska och danska rikets uppkomst« (ibidem) och i »Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden« (1921) har Curt Weibull sökt fastställa vad som går att fastställa om de inbördes relationerna mellan de nordiska rikena under den tidigaste period, då litterära källor står till historikerns förfogande.

Medan den lundensiska forskningen väsentligen kommit in på internordiska problem via den provinsionella historien och dansk historia, fick den från och med 1920-talet impulser också från svensk rikshistorisk forskning. När uppsaliensaren Gottfrid Carlsson 1925 övertog Arthur Stilles lärostol, som han kom att inneha till 1954, var han genom sin doktorsavhandling »Hemming Gadh. En statsman och prelat från Sturetiden« (1915) och genom en rad arbeten, företrädesvis i den äldre Vasatidens historia, från början starkt inriktad på internordiska problem både under medeltiden och tiden närmast efter Kalmarunionens definitiva upplösning. Hans syn på många av dessa problem var originell både i jämförelse med traditionell svensk historiesyn och med lundensisk. Såsom mest representativ för hans tidigare forskning framstår den några år efter hans överflyttning till Lund i Scandias andra årgång publicerade uppsatsen »Sten Sture d.y. En karaktärsstudie«. Denna innebar en fullständig omvärdering av Sten Sture-gestalten, samtidigt som den blottade ett framträdande drag i Carlssons historieuppfattning, nämligen det starka betonet av personlighetens roll i historien. Av här mera aktuellt intresse är emellertid Carlssons uppfattning om relationerna mellan de nordiska rikena under Kalmarunionens tidsskede. Denna kom här att konfronteras med traditionell lundensisk inriktning på nordiska problem. Det var under sådana omständigheter ingen tillfällighet att tyngdpunkten i diskussionen om den nordiska medeltidens kanske mest centrala, i varje fall mest energiskt bearbetade problem, Kalmarunionens tillkomst, i början av 1930-talet kom att förläggas till Lund, där Lauritz Weibull i Scandia, Gottfrid Carlsson i Svensk historisk tidskrift framlade sina skilda synpunkter, åtminstone i viss utsträckning också bottenande i olika historisk grundsyn.

I alla händelser har den moderna lundensiska historieforskningen i hög grad kommit att inriktas på internordiska problem. Lauritz och Curt Weibulls forskningar i den äldsta nordiska medeltidens historia har fortsatt av Ove Moberg främst genom doktorsavhandlingen »Olav Haraldsson, Knut den store och Sverige« (1941), där han utnyttjade de nya tolkningar av de isländska skaldeverserna, som gjorts av Ernst Albin Kock. Hur sammanvävd de nordiska ländernas inre historia är med förvecklingarna mellan dem framträder i J. Roséns doktorsavhandling

»Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder« (1939), som företrädesvis skildrar 1300-talets båda första decennier. Att det samma varit förhållandet på 1200-talet framgår bl. a. av ett par studier av Yrwing, av vilka den ena, »Kungamordet i Funderup« (1954), betecknande nog lägger tyngdpunkten på en bekant händelse i dansk historia till stor del i syfte att vinna ökad klarhet i förvecklingar, som var av betydelse för det fortsatta politiska händelseförloppet icke endast i Danmark utan också i Sverige och Norge. Steget helt över till dansk historia har även tagits av Ingvar Andersson, »Erik Menved och Venden. Studier i dansk utrikespolitik 1300—1319« (1954). Även här är utgångspunkten insikten om att de nordiska ländernas medeltida historia är så sammanvävd, att grundforskningar i grannländernas förhållanden är nödvändig för en rätt förståelse av vad som egentligen skett i det egna landet. Åke Sällström har i avhandlingen »Bologna och Norden intill Avignonpåvedörets tid« (1957) på grundval av dittills outnyttjat källmaterial skildrat de nordiska studenternas förehavanden i den italienska universitetsstaden under äldre medeltiden. Samma inriktning på nordisk historia har en rad undersökningar under den senare medeltiden, Lennart Sjöstedt, »Krisen inom det svensk-skånska väldet 1356—1359« (1954), Kjell-Gunnar Lundholm, »Sten Sture d.ä. och stormännen« (1956), Greta Wieselgren, »Sten Sture d.y. och Gustav Trolle« (1949) och Gunnar T. Westin, »Riksföreståndaren och makten« (1957) för att endast nämna några exempel. I sammanhanget bör ej förglömmas G. Carlssons fortsatta forskningar i unionstidens historia, bl. a. resulterande i den brett lagda framställningen i »Sveriges historia till våra dagar III:1« (1941) om unionstidens första skede fram till Kristofer av Bajerns död 1448. Den vilar på mycket omfattande primärforskningar, delvis redovisade i särskilda studier, publicerade företrädesvis i Svensk historisk tidskrift.

I det föregående har berörts, att Gottfrid Carlsson genomgående starkt betonat personlighetens roll i historien. Den präglar i mycket hans egen forskning. Men påfallande är också i hur stor utsträckning den biografiska formen kommit till användning i den lundensiska forskningen. I det föregående har nämnts Ingvar Anderssons Erik XIV-biografi. Den intar emellertid en särskild ställning i det avscendet, att den till alla väsentliga delar utgör en syntes av forskningsresultat, som dess författare under en följd av år redovisat på andra håll. Det samma gäller i stort sett om ett par andra biografier, Ivan Svalenius, »Gustav Vasa« (1950), Sten Carlsson, »Gustaf IV Adolf« (1945) och Göran Rystad, »Johan Gyllenstierna« (1957). Den biografiska formen, när det gäller att redovisa forskningsresultat, har däremot både sina för- och nackdelar. Till fördelarna hör, att det blir möjligt att i grunden följa en ledande persons handlande i ett händelsesammanhang och att man å andra sidan har något att så att säga hänga upp fakta på. Men det har också sagts, att biografien är den

mogne forskarens uttrycksform. Därmed har främst syftats på den självklara omständigheten, att man knappast rätt kan teckna den enskilde personens insatser utan att grundligt känna tidens historia. Man måste med andra ord känna miljön för att få fram den biograferade personlighetens särdrag och bedöma hans insatser. Annars överdimensioneras lätt bådadera. Det har icke så sällan hänt i svensk historieforskning, att vederbörande forskare från början tagit uppgiften att följa sin hjälte från vaggan till graven så allvarligt, att när boken slutligen kommit ut, den varit försedd med beteckningen »del I« och endast skildrat barndoms- och ungdomsåren, och någon fortsättning har aldrig följt. Den period av den biograferade personens liv, då han gjort sin insats och som motiverat att han gjordes till föremål för en biografi, har förblivit obekant. Å andra sidan kan ursprungsmiljö, uppfostran och utbildning ha varit av avgörande betydelse för en persons senare ställningstagande. Likaså kan en persons erfarenheter på ett område spela in för bedömningen av hans handlande på ett helt annat.

Man kan icke underlåta att göra dessa reflexioner, när man iakttar de försök att övervinna svårigheterna, som präglar ett flertal moderna lundaavhandlingar. I vissa fall har knappast de här antydda svårigheterna förelegat. För äldre perioder är materialet sällan rikare än att en uttömmande skildring både av ursprungsmiljö och insats kunnat åstadkommas. Så är exempelvis fallet med Ivan Svalenius' biografi över en av Gustav Vasas främsta medarbetare, »kyrkomministern« under en viktig reformperiod, Georg Norman (1937) och Ragnar Ohlssons över ärkebiskopen och oppositionsmannen från Johan III:s och Karl IX:s tid Abraham Angermannus (1946). En allsidig skildring har också Sven Olsson lämnat i sin redan i det föregående nämnda biografi över Olov Hermelin. Men omfånget har blivit betydande. Några forskare har — i stort sett lyckligt — löst svårigheterna genom att endast ta upp vissa väsentliga punkter i den biograferade personens historia före hans politiska verksamhet. Detta är fallet med Birger Sallnäs i hans doktorsavhandling om frihetstidsstatsmannen Samuel Åkerhjelm (1947) och Olle Gasslander i doktorsavhandlingen »J. A. Gripenstedt. Statsman och företagare« (1949). Man har också valt att begränsa undersökningen till vissa sidor av en persons verksamhet. Mer eller mindre utpräglat har detta skett i Sune Lundgren, »Johan Adler Salvius« (1945), där skildringen strikt begränsas till dennes insatser i krigsfinansieringen och fredsunderhandlingarna under 30-åriga kriget, och i Sture M. Wallers i det föregående nämnda avhandling om von Döbeln, där undertiteln »Studier i Sveriges militäriska och politiska historia 1808—1813« klart anger begränsningen.

Även om den lundensiska forskningen under de senaste årtiondena rent lokalt eller genom lärarnas intresseinriktning varit predestinerad att speciellt behandla vissa sidor eller perioder av historien på sätt, som an-

tytts i det föregående, så kan den likväl icke sägas ha varit lomhörd för de nya strömningar, som gjort sig gälland på andra håll. Den moderna historieforskningens starka inriktning på konstitutionella, ekonomiska, kamerala och sociala faktors roll i utvecklingen har även här satt djupa spår. I första hand bör nämnas Fredrik Lagerroth, »Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia» (1915). Lagerroth, sedermera professor i statskunskap, var influerad av sin tids studentradikalism. Denna, som även påverkat den weibullska historiesynen, hade omedelbart innan Lagerroths avhandling förelåg i tryck fått kraftig vind i seglen icke minst i samband med de konstitutionella strider, som kulminerat i det s.k. bondetåget och borggårdskrisen 1914. I sin avhandling ser Lagerroth Sveriges inre historia som en sedan äldre medeltid ständigt pågående kamp mellan kungamakt och folk-makt, den sistnämnda under äldre skeden främst representerad av aristokratien. Frihetstidens statskick, som fördömdes av tidens konservativa forskning, karakteriserades av Lagerroth som ett lovande steg i utvecklingen mot folk-makt och modern parlamentarism. Om frihetstiden icke avbrutits av 1772 års revolution och det gustavianska enväldet, hade denna utveckling kunnat påskyndas. Lagerroths omvärdering av frihetstiden presenterades vid en tidpunkt, då den ene professorn i historia, Arthur Stille, framstod som en av de främsta föregångsmännen för den i det föregående nämnda nya skolan på Karl XII-forskningens område, och den andre historieprofessorn, Sam Clason, hade rehabiliterat Gustav IV Adolf och därmed också i viss mån det gustavianska enväldet. Det var ganska självklart, att dess författare skulle ha svårt att vinna gehör för sina teser, som han sedermera under en lång forskargärning konsekvent hävdade och fört vidare. Trots den ensidighet, varmed Lagerroth hävdade sina teser, eller snarare just på grund av den konsekventa ensidigheten, har hans betydelse för den senare historieforskningen blivit stor. Den har mer eller mindre, direkt eller indirekt, påverkat de flesta arbeten i inre svensk historia. Detta gäller icke minst för medeltidens vidkommande.

Den konstitutionella linjen har emellertid i senare forskning icke renodlats utan mera kommit fram som moment i sociala, ekonomisk-historiska eller kamerala studier. Karl-Erik Löfqvist har i doktorsavhandlingen »Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid» (1935) tagit upp till diskussion frågan om hur adelsståndet uppstått och gett den i viktiga avscenden ny, övertygande tolkning. Problemet var sedan länge aktuellt i nordisk forskning, för Sveriges vidkommande genom Hans och Emil Hildebrand, K. G. Westman och Sven Tunberg, för Danmarks genom Kristian Erslev, Erik Arup och Sture Bolin. Den sistnämnde hade året innan Löfqvists avhandling kom ut publicerat studien »Ledung och frälse. Studier och orientering över danska samfundsförhållanden under

äldre medeltid» (1934). Det får anses betecknande för lundaforskningens inriktning, att Löfqvist försöker fånga de gemensamma och de särskiljande dragen i hela Norden. Han kommer därmed också in på en komparativ linje, som framträder även i andra arbeten. Så är exempelvis fallet i G. Carlssons till omfånget obetydliga men till sina konsekvenser ur statsrättslig och konstitutionell synpunkt viktiga undersökning »Gustav Vasas kröningsed» (Svensk historisk tidskrift 1946), där den medeltida svenska kröningseden ses i samband med den europeiska och nordiska och därigenom insättes i sitt naturliga sammanhang. Den komparativa synpunkten har också anlagts i J. Rosén, »Kronoavsöndringar under äldre medeltid» (1949), som närmast har en statsrättslig-kameral inriktning men som också berör frågor rörande frälsets ursprung.

På bred front har relationerna mellan adel och kungamakt under 1500-talet tagits upp till behandling av S. A. Nilsson, i tvenne arbeten, »Krona och frälse» (1947) och »Kampen om de adliga privilegierna 1526—1594» (1952), vilka i mycket betecknar en omvärdering av dittills förhärskande uppfattningar. Skattesystemet i Sverige under senare medeltid och tidig Vasatid har utförligt behandlats i Folke Dovring, »De stående skatterna på jord 1400—1600» (1949), icke minst av betydelse på grund av det källmaterial, som förtecknats. På det kamerala området, men med helt annan metod och annat syfte, rör sig också Birgitta Odén i sin doktorsavhandling »Rikets uppbörd och utgift. Statsfinanser och finansförvaltning under senare 1500-talet» (1955), där hon analyserar och ger en ny innebörd åt tvenne sammanställningar över rikets inkomster och utgifter för åren 1573 och 1582, av grundläggande betydelse för förståelsen av den svenska kronans finanser. Ett mera speciellt problem i förhållandet mellan konung och adel har behandlats av Erik Brännman i avhandlingen »Frälseköpen under Gustav II Adolfs regering» (1950). De inre motsättningarna och de idéer, som brutit sig mot varandra under Karl XI:s förmyndare och som ledde fram till det karolinska enväldet 1680, har analyserats och klarlagts i G. Rystad, »Johan Gyllenstierna, rådet och kungamakten. Studier i Sveriges inre historia 1660—1680» (1955), medan ett viktigt bidrag till den stora godsreduktionens historia under Karl XI:s regering lämnats av Ola Lindqvist, »Jakob Gyllenborg och reduktionen. Köpe-, pante- och restitutionsgodsen i räfstepolitiken 1680—1692» (1956). Krigsfinansieringen under slutskedet av det stora nordiska kriget har behandlats av Gösta Lindeberg, »Svensk ekonomisk politik under den görtzska perioden» (1941). Den ståndsutjämning, som ledde fram till ståndsriksdagens slopande och införandet av tvåkammerssystemet har skildrats av Sten Carlsson i det grundläggande arbetet »Ståndssamhälle och stånds-personer 1700—1865. Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning» (1949), och samme författare har studerat den förändring i samhällets struktur, som industrialismen gett upphov till i »Lantmanna-

politiken och industrialismen. Partigruppering och opinionsförskjutning i svensk politik 1890—1902» (1953). I en mera populärt hållen översikt, »Svensk ståndscirkulation 1680—1950« (1950), följer han huvuddragen av utvecklingen fram till våra dagar. Bland andra arbeten med social-historisk prägel kan nämnas Per Nyström, »Stadsindustriens arbetare före 1800-talet« (1955), ingående i det stora samlingsverket »Den svenska arbetarklassens historia«, samt den tre volymer omfattande halvpopulära »Bonden i svensk historia« (1948—56), de tvenne första författade av förre rektorn på Hvilans folkhögskola, fil. D:r Enoch Ingers, den sista av Sten Carlsson. Väsentligen på det agrarhistoriska området rör sig Folke Dovring, »Attungen och marklandet« (1947), som emellertid också genom ämnets natur behandlar spörsmål i äldre nordisk samfundshistoria, och Valter Elgeskog, »Svensk torpbebyggelse från 1500-talet till laga skifte« (1945). Slutligen bör i detta sammanhang nämnas Sture Bolins doktorsavhandling »Fynden av romerska mynt i det fri Germanien« (1927). Vi har här att göra med en mynthistorisk undersökning vid övergången från antiken till medeltiden. Arbetet fullföljer en förnämlig lundsisk forskningsinsats på numismatikens område. Men valet av ämnet för en historisk avhandling är unikt. Eftersom den antika historien sedan många år i Sverige bildar ett eget, från ämnet historia skilt ämne, blir det tyvärr alltför sällan, som gränsperioderna mellan den antika och medeltida historien kommer i forskningens blickpunkt.

Av rent historiska tidskrifter utges den av Lauritz Weibull startade Scandia i Lund. Större avhandlingar publiceras i den 1955 startade serien »Bibliotheca historica Lundensis«, som f.n. redigeras gemensamt av de båda professorerna i historia Sture Bolin och Jerker Rosén. Lundahistoriker har medverkat och medverkar i åtskilliga andra serier och tidskrifter, som icke här kan redovisas. Nämnas bör emellertid »Meddelanden från Malmö luftförsvarsförening«, som utges sedan 1946 och brukar innehålla av fackmän lämnade redogörelser för aktuella politiska problem, sedda mot deras historiska bakgrund. Historiska uppsatser och avhandlingar ingår också i de publikationer, som utges av Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund och Vetenskapssocieteten i Lund, smärre bidrag i vederbörande sällskaps årsböcker, större i deras skriftserier.

Den till universitetet knutna Historiska institutionen har, förutom att i görligaste mån förse de studerande med kurslitteratur och för smärre uppgifter nödvändiga tryckta källor och litteratur, även viktiga vetenskapliga uppgifter. I första hand gäller detta om institutionens mikrofilm-arkiv, som för närvarande torde omfatta över miljonen exponeringar, och som under de närmaste åren kommer att starkt utvidgas. Sedan åtskilliga år pågår översättningsarbete av tryckta ryska källor och rysk historisk litteratur, som berör de nordiska länderna.

Litteratur om Danmarks forhistorie 1953-1956

Af C. J. Becker

Der er stadig en sådan fart over udforskningen af Danmarks forhistoriske arkæologi, at en samlet omtale af de seneste fire års resultater må ledsages af en litteraturliste, der er længere end nogensinde¹. Tilmed skjuler der sig i den en del store eller afgørende arbejder, som virkelig bringer forskningen videre.

Inden de enkelte afsnit af oldtiden præsenteres, kan der være grund til at gøre opmærksom på nogle bredt sammenfattende oversigter. Der tænkes her ikke så meget på Palle Laurings inspirerende skildring af hele oldtiden (116) (anmeldt særskilt her, bd. XIX, 309), som på det store samlingsværk »Nordisk Kultur«, der omsider har kunnet afsluttes, og som i sidst udkomne bind behandler vigtige sider af den materielle kultur, også for dansk oldtid (19, 20, 70—72, 102, 106, 153, 175); nogle bidrag er holdt i ret almindelige vendinger, andre er fortrinlige oversigter med bred baggrund og direkte sammenhæng med værkets øvrige dele. Dette gælder således artiklerne om forhistorisk byggeskik i Danmark (102), fangst og indsamling (72) og primitiv keramik (175). I samme forbindelse bør nævnes Holger Rasmussens oversigt (165) over danske både, lavet af udhulede stammer (såkaldte eger eller knobskibe); her registreres 69 sådanne fartøjer i vore museer, og det fastslås endnu en gang, at de med enkelte undtagelser sikkert er forholdsvis sene, ja i mange tilfælde fra ny tid. Typen er så primitiv, at man ikke ud fra selve formen kan sige noget om alderen, og fremtidig vil vi ikke have flere udaterede både af den art med i litteraturoversigter om dansk forhistorie; så kan der nok så meget stå »oldtidshåd« i de pågældende artikel-overskrifter.

Ældre stenalder

Allerede her møder vi det måske vigtigste og mest tankevækkende bidrag til dansk oldtidshistorie i Møhl-Hansens lille artikel om sikre spor af mennesker før sidste istid (137, jfr. 66). Det var næsten blevet et dogme,

1. Tal i parentes henviser til efterfølgende litteraturliste, der er ordnet efter samme principper som de tilsvarende oversigter i tidligere bind af Fortid og Nutid (XVI,344; XVIII, 176 og XIX,22). Ikke alle artikler har kunnet omtales i oversigten; der er især udeladt mindre bidrag, hvis indhold direkte kan aflæses af titlen, samt en del arbejder fra de flydende grænseområder mellem arkæologi og andre videnskaber. Forf. vil være taknemlig for at blive gjort opmærksom på mangler i litteraturlisten.

at vor forhistorie tog sin begyndelse, da isen sidste gang forlod landet. Ganske vist har forskellige forskere tid efter anden søgt at påvise tilstedeværelsen af mennesker i de forudgående mellem-istider, men uden resultat. Blandt dem var afd. dr. phil. N. Hartz, og så blev det alligevel et af hans fund, som gav det længe søgte bevis. 1912 indsendte Hartz nemlig til Zoologisk Museum nogle dådyrknogler fra en mergelaflejring ved Hollerup nær Randers. Ved gennemgang af jordfundne dådyr-rester i museets magasiner finder Møhl-Hansen for nylig ud af, at knoglerne er marvspaltede, d. v. s. knust af mennesker for at få fat i marven. Allerede det, at der er tale om dådyr, siger noget om alderen, da denne hjort ikke har levet vildt her i landet siden sidste mellem-istid. En nærmere bestemmelse må dog jordlagene give; her er man så heldig at vide ret god besked, idet knoglerne er taget i en ferskvandsaflejring under et 9—12 meter tykt lag sand fra en istid og i et lag, som på anden måde kan bestemmes som interglacialt, d. v. s. fra en mellem-istid.

Dådyrknoglerne fra Hollerup er måske 50.000 år gamle, måske endnu ældre. Det er mennesker, som har slået de svære rørknogler i stykker, og det er jo et klart bevis på tilstedeværelsen af jægere her i landet i en tid, der sammenlignet med vore vante forhistoriske perioder forekommer umådelig fjern. Manden selv og hans redskaber kender vi ikke endnu, og det er da for tidligt at få passet de omtalte spor af hans virksomhed ind i de forskellige kulturer, som gennem istider og mellem-istider kendes fra sydligere dele af Europa. Nu angår de ældste stenalderkulturer, de såkaldte palæolitiske kulturer, også dansk oldtid. At der vil blive mere at sige om denne sag i de nærmest kommende år, er givet; der har allerede i dagspressen været meddelelse om fund af stenredskaber (bl. a. en flække fra en grusgrav ved Kolding), som efter findestedet må være ældre end sidste istids slutning. Men lad os afvente den nærmere behandling af sidstnævnte fund.

Om ældre stenalders velkendte jæger- og fiskerkulturer er der ellers kun lidt at berette. Vigtig er dog Svend Jørgensens foreløbige beretning (96) om en boplads i den sjællandske Åmose, den såkaldte Kongemoseplads. Omfattende og meget omhyggelige udgravninger viser, at vi her står over for det hidtil største fund fra den såkaldte Gamle kystkultur eller Carstensminde-kulturen, d. v. s. det ældste stadium af den kystbundne gruppe, som direkte fortsætter i klassisk Ertebøllekultur. Hvad mere er, den nye boplads kan geologisk og pollenanalytisk dateres og viser sig at være lige så gammel som Maglemosekulturens sene bopladser (f. eks. Sværdborg). Alene herved giver det nye fund afgørelse på en gammel diskussion om forholdet mellem Maglemose- og Ertebøllekultur: når den sidstnævnte kulturs forløber nu findes i ren form i de samme mosedrag og på samme tid som egentlig Maglemosekultur, og når der er klar forskel på de to kulturers redskaber og flintteknik, må der være tale om

to uafhængige stenalderkulturer (sikkert også om forskellige stammer). Det kan således ikke være Maglemosekultur, som efterhånden udvikler sig til Ertebøllekultur. Den nye boplads har iøvrigt givet en række fine oldsagsfund, bl. a. ornamenterede bensager.

Til sin tid vil livet på Kongemose-bopladsen kunne rekonstrueres med en mængde detaljer. Fundet er rigt, i de gamle sø-aflejringer ligger velbevarede dyreknogler, som fortæller, hvad folkene særligt jagede, og hvad der iøvrigt fandtes af dyreliv omkring bostedet; gytjelagens indhold af planters støvkorn gør det muligt at rekonstruere, både hvordan selve stedets naturforhold var, og hvordan skoven iøvrigt så ud på den tid. Kort sagt, også her er der fine muligheder for, at en lang række naturvidenskaber kan hjælpe arkæologien med at skabe kulturhistorie. Når der er grund til at nævne dette ganske velkendte forhold, skyldes det, at undersøgelsen — som en række mose-udgravninger fra de seneste år — ledes af Nationalmuseets nye, naturvidenskabelige afdeling; i sit virke og sine planer går denne langt ud over det beskedne moselaboratorium, som den hurtigt har udviklet sig af. At den naturvidenskabelige afdeling netop er indstillet på kulturhistorisk forskning, fremgår tydeligt af den skildring, som dens leder samtidig har givet af senglaciertidens jægere (194); her er på fremragende måde arbejdet sammen, hvad mange forskere fra forskellige lande og forskellige discipliner har kunnet samle af oplysninger om de rensdyrjægere, som ved slutningen af sidste istid og umiddelbart efter den færdedes herhjemme. Når Troels-Smith derefter følger arbejdet op ved at give en skildring af nulevende rensdyrjægere (195), er arkæologiens nærmest beslægtede videnskab, etnografien, taget med. Tilsammen giver disse to let tilgængelige oversigter et glimrende udtryk for, hvad arkæologien vil, og hvordan den når sine mål.

Maglemosekulturen berøres i forbindelse med en special-artikel om datering af visse sjællandske fund i forhold til vegetationshistorien (94). De samtidige jyske kulturgrupper er kun nævnt i forbindelse med nogle små meddelelser (181, 188); i sidstnævnte må dog fremhæves et stort, nyfundet ravsmykke. Om selve Ertebøllekulturen har der også været meget stille, bortset fra den vigtige boplads Muldbjerg (193), som dog bedst kan omtales sammen med hele den store diskussion om yngre stenalders begyndelse.

Man kunne vente, at en stort anlagt skildring af Skånes samtidige stenalderkulturer (C.-A. Althin, *The Chronology of the Stone Age Settlement of Scania, Sweden*. I. Lund 1954) også gav værdifulde oplysninger om dansk stenalder. Der omtales nemlig meget og vigtigt stof, særligt fra de storstilede udgravninger i Ageröd mose, men den egentlige dokumentation og fremlæggelse af de nye udgravningers resultater er udskudt til et senere bind. Interesserede kan henvises til bogen (eller en mere udførlig anmeldelse i *Göttingische Gelehrte Anzeigen* 1956, s. 158—62).

Yngre stenalder

Skellet mellem ældre og yngre stenalder er det mest afgørende kulturhistoriske skifte i hele Danmarks forhistorie. Der kommer her nye erhverv, som fuldstændig ændrer livsvilkårene. Ved siden af den gamle, naturbundne jæger- og fiskertilværelse giver agerbrug og husdyr nu store muligheder, og gennem storstilede rydninger af skov for at skaffe græsning til dyrene og plads til markerne påvirker mennesket nu balancen i selve naturen. Intet under, at yngre stenalders begyndelse er et centralt emne inden for arkæologisk forskning — i dag som for 50 og 100 år siden.

I løbet af de sidste fire år er man virkelig kommet videre på dette felt. Som det vil huskes fra tidligere oversigter, gav en fremstilling i Aarbøger f. nord. oldkyndighed 1947 det resultat, at første afsnit af yngre stenalder (dyssetid eller tidlig-neolitisk tid) kunne deles i tre afsnit, som efter inddelingen af den vigtigste lerkarform (tragtbægeret) betegnedes med A, B og C. Heraf var A og B ældre end de første dysser, men hvorvidt den nyopstillede A-gruppe virkelig repræsenterede den allerførste, neolitiske befolkning, blev kun en formodning, eftersom der ikke kunne peges på noget samlet fund, som sikkert viste det. Fra forskellig side stillede man sig da også noget skeptisk til en sådan tanke.

På dette felt har de af Troels-Smith ledede undersøgelser i Åmosen bragt hele spørgsmålet over et dødt punkt. Ved kombinerede geologiske, botaniske og arkæologiske undersøgelser er det lykkedes at få dateret en række oldsagsfund og bopladser i forhold til stedets vegetationsudvikling og således skabe en sikker, relativ datering for en del af de omstridte typer. I en yderst vigtig afhandling »Ertebøllekultur — Bondekultur« (193) er der gjort foreløbig rede for resultaterne. Det er lykkedes at finde den omtalte A-keramik som eneste neolitiske keramiktype på flere pladser, særlig bopladsen Muldbjerg I. Man har dermed sikkerhed for, at den repræsenterer en særlig gruppe, forskellig fra både B og endnu yngre grupper af tragtbægerkulturen. Dernæst er det lykkedes Troels-Smith at vise, at en række A-kar er ældre end de B-krukker, som er undersøgt i samme område. Dateringerne er pollenanalytiske og så sikre, som man kan forlange det.

Diskussionen omkring den ældste bondekultur her i landet og dens opvindelse må derfor dreje sig om A-keramikken og de fund, som den indgår i. I Aarbøger 1947 blev det formodet, at A-krukkerne var rent neolitiske, d. v. s. hørte til en ny-indvandret bondebefolknings materielle kultur, selv om der som nævnt endnu manglede de sikre fund. I Aarbøger 1953 tolker Troels-Smith sit nye, store materiale på anden måde, idet han mener, at de hidtil hjemløse A-kar nu må være blevet placeret i deres arkæologiske milieu, og at dette milieu er Ertebøllekulturen. Videre siges det, at denne kultur ikke er en ren jæger- og fiskerkultur,

men må opfattes som en halvagerbrugskultur. Folkene her har nok været jægere, men tillige haft tamme okser og får, muligt også geder, samt har dyrket små områder med korn.

Med andre ord får vi ikke blot en forklaring på den gradvise fremvækst af de første bondesamfund herhjemme (oven i købet dateret absolut ved hjælp af de nye kulstof 14-bestemmelser (se 183,196) til omkring år 2600 f. Kr.), men en helt ny opfattelse af sen Ertebøllekultur som helhed. Dansk forskning har ellers nogenlunde enstemmig anset den for en ren fangstkultur, selv om der af og til på bopladserne fandtes enkelte sager, som måtte høre til de tidlige bondekulturer.

I næste bind af Aarbøger (36, jfr. 33) blev diskussionen taget op med udgangspunkt i nogle affaldsgruber, som var fundet neden under den middelalderlige landsby Store Valby. Det var blot affaldsfyldte gruber, som stammede fra forskellige afsnit inden for sten- og jernalder. Men een af dem gav en ret stor samling af lerkarskår, hvoraf kunne udskilles rester af mellem 25 og 30 lerkar — alle tilhørende den såkaldte A-keramik inden for tragtbægerkulturen. I flere af skårene, særligt fra nogle tykke skiver af brændt ler, fandtes et stort antal aftryk af såvel kerner som akseled af byg (nøgen byg) og tre forskellige, primitive hvede-arter (dværghvede, emmer og enkorn) (84). For første gang har man nu A-keramik i et fund af samme art som bopladser med tragtbægerkulturens B- og C-keramik (f. eks. Havnelev), d. v. s. hørende til en ren bondebefolkning og ikke til Ertebøllekulturens jægere og fiskere. Det nye fund fra Store Valby støtter stærkt opfattelsen fra bl. a. Aarbøger 1947, hvorefter yngre stenalders afgørende nyheder er knyttet til den såkaldte A-keramik og kommer med en ny kultur, væsensforskellig fra de gamle jægere og fiskeres Ertebøllekultur. Man må regne med, at de to kulturformer findes her i landet side om side gennem lang tid, naturligvis med mulighed for gensidig påvirkning. Enkeltheder i denne diskussion skal ikke refereres i en oversigt; mange vil måske synes, at der allerede er brugt for megen plads på spørgsmålet; men der er faktisk tale om et af de vigtigste — i hvert fald det mest aktuelle — problem i dansk forhistorie. Nu venter vi spændt på næste indlæg.

Det bør i parentes nævnes, at samme spørgsmål er indgående behandlet dels i en større oversigt af en tysk forsker (107), dels i Erik Hinsch's store artikel i Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1951/53: »Tragtbegerkultur-Megalitkultur«. Den første er allerede forældet, men i den sidste får man en interessant og selvstændig vurdering af de danske problemer, selv om hovedtesen, at A-keramikken blot er en lokal, nordisk variant af den ældre, vesteuropæisk orienterede B-keramik, allerede er gjort mindre sandsynlig gennem de ovenfor refererede, allernyeste danske undersøgelser i Åmosen. Afhandlingen giver iøvrigt en fin behandling af det samtidige norske fundstof.

Tilbage til Store Valby: To af de nævnte stenaldergruber viste en helt anden keramik; også den dannede udgangspunkt for temmelig omfattende undersøgelser af kulturforholdene i den følgende mellem-neolitiske tid (jættestuetid) (34). Det viste sig nemlig, at krukkerne i de to gruber havde et særligt præg; de var grove i form, med meget sparsom dekoration og temmelig ringe i hele fremstillingsteknikken. Deres ganske bestemte stilpræg, der genfindes i andre fund, er i virkeligheden karakteristisk for en hidtil ikke bemærket, selvstændig periode allersidst i mellem-neolitisk tid. De hidtil kendte afsnit her er opkaldt efter vigtige bopladsfund (Troldebjerg, Blandebjerg, Bundsø og Lindø), og derfor blev den nye, femte periode benævnt efter Store Valby).

Nu siger det sig selv, at et nyt underafsnit inden for den del af yngre stenalder, hvor store, kulturhistoriske problemer er under debat, kan bringe nogen forstyrrelse i teorierne; da de beskedne fund fra Store Valby blev brugt som anledning til en mønstring af alle den mellem-neolitiske tids problemer inden for hele det sydskandinaviske område, viste det sig snart, at der flere steder var mulighed for diskussion af visse store problemer, som hidtil havde været anset for nogenlunde stabile. Lad os nøjes med et af dem her. For Danmarks befolkningshistorie er det som bekendt en vigtig ting, at der omkring midten af yngre stenalder indvandrer et nyt folk, det såkaldte enkeltgravsfolk. I første omgang besættes store dele af Jylland, derefter bortjager de gradvis den gamle befolkning fra yderligere dele af halvøen, ja, ved beslægtede stammers invasion på øerne trænges jættestuefolket i den grad, at det udspiller sin rolle som førende folk og frister en underklasses tilværelse gennem de følgende tider, medens de nye enkeltgravsfolk som herskere dominerer den videre udvikling. En sådan opfattelse har stort set været den gængse blandt fagfolk og i mere populære skildringer, hvor de krigeriske hændelser ofte er stærkt dramatiseret. Afgørende er tolkningen af forholdene i Syd- og Vestjylland. Her sætter den nye undersøgelse ind (34); gennem forsøg på at få dateret de forskellige stenalderkulturer i forhold til de nævnte fem perioder viser det sig, at jættestuefolket ganske rigtigt går voldsomt tilbage, men vel at mærke en rum tid — et halvt eller helt århundrede i absolutte tal — før de første enkeltgravsfolk har vist sig ved halvøens rod. Jættestuefolkets stærke tilbagegang skyldes antagelig vanskeligheder for deres erhverv (udpining af jord, misvækst, sygdom — hvad ved vi), og da enkeltgravsfolket så kommer, er der kun få af bønderne tilbage, spredt i de gamle bygder. Men disse få jættestuefolk bliver ved med at bo her, midt blandt enkeltgravsfolkene, og de kan følges så langt som til slutningen af perioden, hvor de endda synes at tage noget til i antal. Viser den nye opfattelse at holde — det kan andre end forf. bedre dømme om — må også dette cen-

trale spørgsmål inden for stenalderens kulturhistorie revideres. Man kan næsten tale om politisk afspænding også i yngre stenalder.

Der er meget andet at fortælle om yngre stenalder. Fængslende er Svend Jørgensens beretning om forsøg med skovrydning ved hjælp af flintøkser (93); gennem en lang række eksperimenter er det nu godtgjort, at tyndnakkede flintøkser med træskafter lavet efter mosefundne originaler har været særdeles effektive ved rydning af de samme skovtræer, som landets første bønder måtte slås med. Skovrydning har ikke været nogen uoverkommelig opgave for yngre stenalderes agerbrugere.

Poul Kjærums er i gang med undersøgelsen af en samling store stengrave ved Tustrup på Djursland (99, 100); foruden to dysser og en stor jættestue har man her fundet et ganske enestående anlæg, tomten efter en ca. 5×6 meter stor bygning med vægge af svære tømmerstykker, på ydersiden støttet af en lav stenmur, der er afgrænset af ca. 1 meter høje sten. Langs bagvæggen er de endda endnu større. På gulvet fandtes rester af omkring en snes lerkar, heriblandt 10 af de store skåle på høj fod, samt 8 fint ornamenterede skeer af brændt ler; skål og ske dannede i reglen et sæt og var da mønstret i samme stil! Det hele kan vist kun tolkes som et kultisk anlæg, hvor der er foretaget offerhandlinger i forbindelse med gravlæggelser i de nære stengrave. Det er et af de vigtigste stenalderfund, som længe er gjort herhjemme.

Af mere ordinær art er en række nye gravfund fra samme kultur, fra tidlig-neolitisk tid således en jordgrav (22), en stengrav med kraveflaske (199) og måske en række langdysser; de er blevet sat i stand, og deres eneste gravfund var ganske vist fra den følgende tid (9). Fra mellem-neolitisk tid stammer et par interessante, vestjyske anlæg, en jordgrav fra Esbjerg-egnen (190) og to store stengrave fra Torsted mellem Ringkøbing og Holstebro (97); her fandtes forøvrigt et usædvanligt smukt lerkar på bunden af en ellers ødelagt jættestue (afb. også i 34). Endelig er der en jættestue fra Fyn (11), hvor man var heldig at finde både lerkar og stridsøkser fra senere gravlæggelser, som enkeltgravsfolket har foretaget, og allerøverst et par dolke samt et 50 cm højt lerkar af sen-neolitisk type. Fra Himmerland meldes om en sen-neolitisk grav (200).

For at blive ved tragtbægerkulturen må det nævnes, at der foreligger beretning om to større bopladsfund, dels en særdeles fundrig plads ved Nagelsti på Lolland (126) med fint ornamenteret keramik og flintsager fra flere mellem-neolitiske tidsafsnit, og dels en plads (ved Ørnekul på Nekselø ud for Sjællands vestkyst), der har været kendt siden 1935, men som først nu er ordentligt beskrevet (25). Fund af to små hus-tomter på sidstnævnte sted er ret vigtige, men der må udtrykkeligt gøres opmærksom på, at man i nogle af de foreløbige meddelelser har fået dem galt dateret. Bopladsens historie er nemlig langt mere kompliceret, end man vidste dengang. Mindst otte gange i løbet af sten- og jernalder

har man slået sig ned på eet og samme sted, uden at man ved selve udgravningen havde mulighed for at skelne mellem forskellige lag. De nævnte husrester er antagelig fra begyndelsen af yngre stenalder og kan i hvert fald ikke knyttes til den lokale enkeltgravskultur, som forøvrigt kun har efterladt sig et ringe antal sager på stedet. Behandlingen giver forøvrigt anledning til en række mere principielle bemærkninger om forståelsen af stenalderboplads; de fleste fund af den art er i reglen mere blandede, end man hidtil har været tilbøjelig til at tro. Har et sted egnet sig til bosættelse, skal oldtidsfolkene nok finde det den ene gang efter den anden; de gamle havde et skarpt blik for at få det bedste sted, når huset, hytten eller teltet skulle rejses.

Endelig er tragtbægerkulturens tredie store fundgruppe, mosefundene, repræsenteret med et par små, men vigtige beretninger. Således beskriver Albrectsen en mærkelig samling af lerkrukker, stenredskaber, træsager (et skaft og kølleformede pile til fuglejagt) samt af rester af dyr og mennesker. Alt er fundet tid efter anden i en tørvemose og stammer sandsynligvis fra ofringer, foretaget gennem lange tidsrum (5). Endelig giver skildringen af et vældigt ravfund, med ca. 13.000 perler, fra Mollerup i Salling (26) anledning til en oversigt over hele denne fundklasse. Blandt de store samlinger af tidlig-neolitiske ravperler i navnlig jyske moser kan der nu skelnes mellem flere forskellige grupper. Skatten fra Mollerup er således en ravhandlers forråd af færdige, men ikke anvendte perler, som han har skjult i eng eller mose, sikkert under urolige tider. Det er naturligt at tyde disse ravfund på samme måde som vikingetidens sølvskatte eller 1600-tallets nedgravede værdisager.

Om yngre stenalders øvrige kulturer er der kun lidt at berette. For enkeltgravskulturens vedkommende er der egentlig kun nogle få rigt udstyrede, jyske enkeltgrave (187, se også 34 og 199—200), heriblandt et anlæg fra Gabøl i Haderslev amt, hvor man fandt to stridsøkser, den ene af sædvanlig jysk type, den anden derimod en såkaldt svensk bådøkse, d. v. s. en økse, som er lavet et eller andet sted inden for den beslægtede svenske enkeltgravskulturs område (28); hvordan den så er havnet i Sønderjylland, bliver vist aldrig opklaret. — Ja, så kunne der være grund til at pege på en bestemt type af store, grove lerkar med s-formet profil og een eller to pålagte lister foroven ved randen; disse lister er ofte bølgeformede på en karakteristisk måde, der ikke ligner noget andet inden for oldtids-keramik. Til gengæld finder man dem vidt omkring i Europa: det er enkeltgravskulturens svære bopladskar, som heller ikke er så helt sjældne i Danmark. Man har blot ikke tidligere været opmærksom på dem (37). Men den pålagte liste skal være bølgeformet eller i hvert fald forsynet med fingeraftryk, for at der kan være tale om enkeltgravskultur. Karrene må ikke forveksles med dem, der på samme tid har een

eller flere glatte, vandrette lister; de er nemlig sen-neolitiske, og den slags har der forøvrigt været et par billeder af (11, 179).

Den grubekeramiske kultur startede i sidste oversigt som et dansk begreb, efter at man gennem lange tider havde kendt den fra Sverige og Norges kyster. Det er endnu en af de dårligst kendte kulturgrupper herhjemme; vigtig er derfor et nyt bopladsfund fra Selbjerg på Øland i Limfjorden, hvor en flok af disse folk har slået sig ned for kortere tid og bl. a. efterladt dele af en af deres karakteristiske lerkrukker (122); desværre har andre folk haft samme idé, og fundet er derfor mere blandet, end man først troede; således har der noget senere boet enkelt-gravsfolk på præcis samme sted (34).

For fire år siden blev der også lejlighed til at nævne de første danske fund af grubedrift efter flint; forekomsterne ved Ålborg er siden da yderligere studeret, og der er fremkommet en del nye enkeltheder (42, 75). Nyt er det, at man har kunnet føre spor af pløjning tilbage til yngre stenalder; det er nu også lykkedes at finde »striber på kryds og tværs« i undergrunden under en gravhøj fra enkeltgravskulturen, altså mellem-neolitisk tid (98). Tidligere kendte man dem blot fra jernalder og ældre bronzealder, og da man hidtil har været enige om at tolke dem som spor efter pløjning med ard, betyder det nye fund, at dette agerbrugsredskab også har været brugt i yngre stenalder.

Godt gemt af vejen findes endelig en redegørelse for et kulturelement, som først bliver almindeligt senere hen. Det er ligbrændingen. Hidtil har man kendt eet sikkert tilfælde fra yngre stenalder. Nye fund og en gennemgang af gammelt materiale er resulteret i en hel række eksempler på denne gravskik; de er alle fra stenalderens slutafsnit, sen-neolitisk tid, men det er snart sagt også det eneste, de har tilfælles. Gravene afviger i enkeltheder så meget fra hinanden, at man ikke kan tale om een bestemt skik, udformet efter faste ceremonier. Derfor er det også vanskeligt at sige, hvorfra skikken kom til Danmark. Denne meget omhyggelige fremlæggelse af fundstoffet (111) er eksempel på det tilsyneladende selvmodsigende forhold inden for arkæologien, at forøget materiale giver større usikkerhed.

Inden vi er færdige med stenalderen, må det lige nævnes, at de to første bind af en stort anlagt materiale-publication af Danmarks oldtidsbefolknings antropologi har set dagens lys (54). Selv om der i første række er tale om et studium over de menneskelige skeletdele, har resultaterne også allerstørste interesse for arkæologien, så meget mere som værket er blevet til i snævert samarbejde mellem antropologer og forhistorikere. Blot er der i de to første dele ikke mange resultater, kun selve materialet, idet man har villet vente med de sammenlignende afsnit, til også jernalderens stof er fremlagt. Men det kan godt vare et par år endnu.

Bronzealder

Det eneste større bronzealder-arbejde — IV bind af Danske Oldsager, for yngre bronzealder (44) — blev for nemheds skyld taget med i sidste oversigt tillige med de bøger, som det naturligt knyttede sig til. På den måde bliver der kun enkeltfund eller arbejder med stærkt begrænset emne tilbage til den foreliggende oversigt. Nogle af dem er nu vigtige nok.

Beretningen om det sjældne fund fra Grevensvænge ved Næstved fanger først interessen (47, 60). Det er en meget mærkelig historie. I Nationalmuseet findes i dag et par bronzestatuetter, som man hidtil ikke har vidst noget om. Den ene forestiller en knælende mand med hornet hjælm (vistnok beslægtet med de mærkelige bronzehjelme fra Viksø, der blev omtalt i oversigten 1945/48) den anden en bagoverbøjet kvinde med tydeligt angivet snoreskørt. De er ofte beskrevet og afbildet, men først et brev i Det kgl. bibliotek afslører nu, at de er fundet sammen med fire andre ved Grevensvænge. Og heldigvis har brevskriveren (den norske præst og lokal-historiker Marcus Schnabel) i 1779 tegnet de fire af dem efter originalerne, som atter er gået tabt. Mandsfiguren har været anbragt på et lille underlag sammen med en makker; i de udstrakte hænder — henholdsvis højre og venstre — har hver holdt en stor bredægget processionsøkse. Et tilsvarende underlag bar een, sikkert oprindeligt to, stående kvindeskikkelser, hvis enkeltheder (stor hårknode i ene side og langt, folderigt skørt) måske havde bragt værdifulde oplysninger om bronzealderdragterne, hvis også denne figur havde været bevaret. Endelig var der tre, ensdannede kvindeskikkelser af den stærkt bagoverbøjede type, hvoraf den ene som sagt endnu findes. Alle figurer har forneden været afsluttet i små tappe, som må have været fældet ned i et fælles underlag; de har med andre ord udgjort een gruppe, hvis eneste mulige tolkning må søges på religionens område. Et enestående originaldokument om bronzealderfolkets religion er med andre ord genfundet. Lad så være, at man ikke kan give en klar tydning af dets indhold og mening. På dette felt er vi jo ikke stort bedre stillet med de talrige helleristninger (to beskedne fund af den art: 10, 73).

Nye former er der i hele tre tilfælde; i Vestsjælland er fundet et vældigt krumsværd fra tidligste bronzealder, af en form, der må være blevet til i Mellemeuropa, og som man hidtil blot har kendt fra to svenske fund — og så en mærkelig kopi i flint fra Fyn (125). Knap så voldsom i formen, men ikke mindre vigtig er en irsk bronzeøkse fra Ulstrup ved Randers (55), et vidnesbyrd om forbindelser med det andet store metalproducerende centrum i bronzealderens Europa (NB! Læs den engelske tekst; der er forstyrrende oversætterfejl i den danske). Om endnu fjernere forbindelser vidner en lille perle af blågrøn fajance, som for en snes år siden blev fundet i en bronzealderkiste på Mors (32). Man troede for nogle år siden, at den slags perler kunne lokaliseres til

cen bestemt periode og til Ægypten, men nye forskninger har vist, at de vist er fremstillet flere steder i Orienten; i ældre bronzealder kommer de med fjernhandel til Europa, men hidtil har man ikke set noget til dem så langt mod nord. Der knytter sig derfor en del faglig interesse til disse uanselige oldsager (den nyeste oversigt over hele stoffet med fortegnelse over alle fund fra Indien til Mors findes i *Proceedings of the Prehistoric Society* 1956).

Nye udgravninger har vi også. En lav højning, hvori senere var nedgravet en svær stenkiste fra ældre jernalder, viste sig at være affaldsdyngge fra en bronzestøbers værksted (91 og 201). Den samme kombination af grave og bopladslag fandtes ved Aalborg museums gravninger på et sted, som hedder Melleholm (76). Her var blot gravene ældre bronzealder, og bopladslaget, som syntes at gå hen over dem og altså aflejret i en senere tid, indeholdt så mange flintredskaber, at man med udgraverne fristes til at se vidnesbyrd om regulær fabrikation af visse stenaldersformer et godt stykke ned i ældre bronzealder; det er på den måde, at afhandlingens undertitel: »En stenaldersboplads over bronzealdergrave« skal forstås. — En større gravhøj ved Kundby nær Holbæk måtte udgraves, fordi den var kommet for nær en grusgrav — eller snarere omvendt —; den indeholdt et stort antal brandgrave, de fleste fra bronzealderen, men den vigtigste af dem alle fra førromersk jernalder (39).

Om bronzealderdragterne se flere små bidrag (45, 52, 81); ny er Margrethe Halds tyding af en tøjstump som en vante (78).

Førromersk jernalder

Fra ældre jernalder har vi et af dansk oldtids »store« fund: bronzekedlen fra Brå ved Horsens. Den er nu publiceret i et storliniet og rigt illustreret arbejde (103). Klindt-Jensen gør først rede for fundet og beretter, hvorledes de ituhakkede og sønderrevne stumper af en vældig bronzekedel fandtes i en lille grube i jorden sammen med en jernøkse og dækket af et par store sten. Anlægget var tilsyneladende ikke nogen grav, men skyldtes snarere en eller anden religiøs ceremoni. Kedlen var splittet ad i en sådan grad, at man ikke har kunnet samle den, men kun rekonstruere den i tegning. Det har været et nærmest halvkugleformet kar med noget indadbøjet rand og en største bredde på 1,22 meter; rumindholdet har været sådan noget som 600 liter. Foroven har ved den svære, jernforstærkede rand været anbragt tre store bæreringe, fastgjort med svære, elegant udformede bronzeøskener, der afsluttes i realistisk modellerede ugle-hoveder. Ved hver hank har desuden været nittet et par støbte oksehoveder, ligeledes fremragende kunst. — I sin søgen efter forbilleder og alder på karret må forf. det meste af Europa rundt. De nærmeste paralleller til selve formen er fra Grækenland og Lilleasiens tidlige jernalder, men selve udsmykningen er keltisk og betydelig

senere. Selv om det ikke er lykkedes at finde direkte sidestykker til Brå-kedlen, kan der ikke være tvivl om, at vi har at gøre med et keltisk originalarbejde af højeste kvalitet. Forf.'s nærmere placering til det østlige Mellemeuropa og tiden til omkring 3. årh. f. Kr. er foreløbig en rimelig antagelse. Knap så sikker er man på de andre spor efter »tidlig« keltisk stil, som i samme arbejde påpeges inden for dansk jernalder. En stor del af halsringene og de svært støbte bronzespænder, som betegnes på den måde, er sandsynligvis yngre, hvad C. A. Moberg har gjort opmærksom på i et samtidigt arbejde (*Between Horn and Ornavasso. Studies of Chronology and Style in the La Tène Period. Acta Arch. XXV*); selv om det også indholder en del dansk materiale, skal der blot henvises til det her, hvis nogen ønsker at stifte bekendtskab med en lidt tung, men grundig og idérig behandling af de meget vanskelige problemer omkring keltisk og nordisk kultur i førromersk jernalder.

Vigtig er Erling Albrechtsens sammenfattende behandling af alle fynske fund fra førromersk tid som led i en planlagt materialepublikation for i hvert fald hele ældre jernalder (7); den er allerede anmeldt særskilt i *Fortid og Nutid* (XIX, s. 310), men ud over, hvad der blev sagt her, kan tilføjes, at bogen indeholder et vigtigt bidrag til de igangværende studier over en ny inddeling af det samlede danske materiale fra denne periode. Albrechtsen følger den nyligt foreslåede inddeling i tre afsnit, og giver selv et vigtigt bidrag til diskussionen for den sidste periodes vedkommende. På det felt kan vi også kun komme videre ved klar stillingtagen og fremlæggelse af nyt materiale. At tilgangen ikke standses af en sammenfattende behandling, ses af et nyt hopladsfund, som det utrættelige Fyns Stiftsmuseum har undersøgt på Holsegårds mark i Brenderup (13).

Som led i samme bestræbelser må publikationen af en lille gravplads ved Nim i nærheden af Horsens opfattes (38); det er brandgrave fra ældste del af førromersk jernalder — reddet af vågne lokalfolk så at sige foran gabet af en gravko. — Det nye, som arbejdet her giver anledning til at sige, er påvisningen af lokalgrupper inden for periode I; i hvert fald i Jylland må man regne med tre sådanne geografiske grupper, med små forskelle inden for metalsagerne, delvis også keramikken.

Af mindre bidrag kan nævnes: nogle offer- eller affaldsgruber med førromersk keramik fra Vorrevangen i udkanten af Århus (43), brandpletgrave fra Ålborgkanten, hvori en enestående genstand, en skål af brændt ler, som i alle enkeltheder efterligner en træske med låg og lukke (123), et nyt husfund og plovfurer ved Gjesing (189), en tidlig grav fra Himmerland (197), keramikfund fra moser (176) og sønderjyske hopladsler (139).

Diskussionen omkring Gundestrup-karret er langt fra hørt op, selv om de to bidrag denne gang er specielle. Moberg behandler kritisk tidligere

forsøg på datering og lokalisering ved hjælp af keltiske møntbilleder (129), og Norling-Christensen genoptager en fransk kollegas forsøg på at flytte karret helt væk fra førromersk tid, så langt som til ca. 300 e. Kr. Det er dog et spring, som forf. vist bliver ret ene om (148).

Romersk jernalder

Fra ældre romertid (0—200 e. Kr.) må Fyn atter frem i forgrunden, gennem Albrechtsens nyligt udsendte andet bind i fremlæggelsen af de talrige gravfund fra denne periode på øen (15). Det er en vel afrundet og udtømmende skildring af materialet, dertil rigt illustreret og med en selvstændig vurdering. Det er nu klart, at vi i dette værk får en af de længelevende materialepublikationer, som nutidig og fremtidig forskning kan bygge videre på. Bare det var så vel for landets øvrige egne, som er fuldt så rige på såvel grav- som bopladsfund fra disse to århundreder. Vi har nu et stort anlagt katalog over de omfattende gravpladser i Århus amt (147), med overvældende rigt billedmateriale af i første række keramik. Men før den sammenfattende behandling med inddeling og datering af hele stoffet er udkommet, er den store bog ikke meget anvendelig; vi håber snart på den lovede, ræsonnerende del.

At romertids gravfund er almindelige, giver sig bl. a. til kende ved den række af mindre meddelelser om nye fund, som hver 4-årig litteraturoversigt kan møde op med. Denne gang har vi dem fra Fyn (1), Sønderjylland (139, 206), Skanderborg amt (82), Randersegnen (207—10) og Ålborg amt (167, 197—200).

Under lidt andre former, måske mere overskuelig, er en tilsvarende publikation af gravpladsen Over Jersdal i Haderslev amt (185); langt de fleste af fundene er gengivet i enkle tegninger, grav for grav. En samlet publikation er vigtig, dels fordi fundene nu findes spredt i danske og tyske samlinger, og dels fordi pladsen har givet navn til en af tidens lokalgrupper.

Blandt bopladsfundene fra samme tid må nævnes en af Gudmund Hatts undersøgelser, som nu fremlægges (83); ved Rødclit på Holmsland nær selve den jyske vestkyst undersøgtes rester af en lille landsby, hvor man karakteristisk nok supplerede agerbruget med lidt fiskeri. Mere mærkelige er nogle cirkelformede grøfter omkring små nedgravninger, som forf., omend med tøven, sætter i forbindelse med frugtbarhedsriter. — Længere mod syd i Vestjylland kan Niels Thomsen melde om endnu en smuk, brolagt stald fra et tilsvarende hus (186); det synes at have været en lokal skik på de kanter at gøre mere ud af husets staldende end andetsteds i landet.

Af et af Danmarks bedst opreklamerede oldtidsfund — navnet Grauballe behøver vel knap at siges — har man nu fået en mere blivende omtale; i en række artikler i Kuml 1956 behandles Grauballe-manden arkæologisk,

geologisk, retsmedicinsk, konserveringsmæssigt og på endnu flere måder (74, 95, 110, 112, 134, 184, 202). Gennem et udmærket samarbejde mellem mange forskere tegner sig billedet af vore forfædres uhyggelige frugtbarhedskult i ældre jernalder. Liget stammer fra en mand, der fik halsen skåret over og blev kastet nøgen i en gammel tørvegrav. Tilfældigt har mosen bevaret sin hemmelighed forbløffende godt, som det forøvrigt er sket før i beslægtede tilfælde i Jylland, Nordvesttyskland og Holland. Fundene er så ensartede, at man med rette ser en bestemt skik bag dem; vi kommer ikke uden om, at den slags makabre offerhandlinger har været noget regelmæssigt tilbagevendende gennem nogle århundreder i ældre jernalder. Grauballemanden, der er det eneste af de danske moselig, som det er lykkedes at bevare helt, er da også ved både arkæologiske, pollen-botaniske og de nye kulstof 14-dateringer bestemt til at stamme fra romertiden. Endnu mangler vi om dette fund kun beretningen om hans sidste måltid, men den botanisk kyndige kan selv finde den i de lister, som Hans Helbæk i anden forbindelse har publiceret (85); så får vi andre vel en oversættelse og forklaring med det første.

Mens vi er ved disse mærkelige mosefund, som sjældent lader sig tidsfæste nærmere end til ældre jernalder, må det nævnes, at Margrethe Hald har publiceret en række nye fund (79) som supplement til den sidste gang omtalte, store bog om »Olddanske tekstiler«. Det er hovedsagelig tøjstykker eller store tæpper, hvoraf nogle sammen med en lille lerkop hører til et lig af nys omtalte art, fra Borremosen ved Års. Disse afsnit er, som forf.'s øvrige arbejder, præget af megen viden, kyndig behandling og stor erfaring, således at resultaterne her er af blivende værdi. Derimod er det lange afsnit om mose-tekstilernes datering knap så sikkert og misklæder det øvrige arbejde; hvorfor polemisere så voldsomt mod en kollegas datering af det lige nævnte Borremosefund, når det omstridte lerkar efter alt at dømme er rigtigt placeret til omkring ældre romersk jernalder? Det bør måske i samme forbindelse nævnes, at den yngre gruppe, som Margrethe Hald udskilte under navn af Corselitze-gruppen, stadig sættes lovlig tidligt (til 3.—4. årh.); det eneste arkæologiske holdpunkt, fiblen fra selve Corselitze, skal helt ned til omkring 500 e. Kr. (hvad Haakon Shetelig har sagt allerede 1910).

For nu at vende tilbage til de mere sikkert daterede fund fra romersk jernalder må nævnes en række vigtige ting fra dennes yngre afsnit (ca. 200—400 e. Kr.). H. C. Broholm publicerer to jyske gravpladser, henholdsvis fra Vrangstrup ved Randers og Stenderup i Sønderjylland (46). I det første tilfælde er der tale om vel udstyrede grave med en rigdom på keramik og guldsager, desuden skår af glasbægre og — takket være de særlige bevaringsforhold — ret gode stumper af fint udførte tæpper eller dragter. Ved Stenderup udgravedes en af de største gravpladser, som er kendt fra Jyllands yngre romertid; der undersøgtes 32 lange,

smalle skeletgrave af ganske særpræget form og i flere tilfælde med spor af planke- eller bulkiste af træ. Gravgodset bestod hovedsagelig af lerkar og smykkesager, fibler og glasperler. Begge pladser er derfor af stor betydning, men til opbygningen af en mere detaljeret kronologi ved hjælp af sluttede fund lades man faktisk i stikken; for kun gennem afbildning af samtlige sager i de vigtige, samlede fund kan der gives andre mulighed for at bedømme, hvilken type lerkar eller glasbæger, der skjuler sig bag farveløse beskrivelser eller henvisninger, som ikke altid er rigtige (således det importerede glas i Vrangstrup, grav 3). — På et andet felt er fundet fra Stenderup vigtigt. Forf. har øjensynlig overset, at det bebyggelseshistorisk er noget usædvanligt at finde såvel ældre som yngre romertid repræsenteret på samme jyske gravplads. Er der tale om kontinuerlig anvendelse af gravpladsen eller er det to forskellige gravpladser, som tilfældigt er lagt på samme sted? Desværre afbildes ikke eet stykke fra de ældre grave, så spørgsmålet står åbent, til fundene igen behandles.

Af gravanlæg fra yngre romertid må iøvrigt nævnes nogle mærkelige høje, slet ikke så helt små, på Vorbjerg ved Horsens (17); de dækkede over enkle urnegrave, men var desuden fulde af sære anlæg (f. eks. tomme stendynger og svære, lodrette midtstolper), som Harald Andersen med rette ofrer en del omtale på i sin beretning. — Endnu mere mærkeligt er det gravanlæg, som Hans Neumann har undersøgt ved Endrupskov i Sønderjylland, og som der er givet en foreløbig beretning om (140). Her fandtes rester af et svært stolpebygget hus, der antagelig er nedbrændt som led i gravceremonierne; omkring og i bålresterne lå det ødelagte gravgods, oprindeligt rigt og blandt andet omfattende en romersk lerskål. — Et andet importstykke fra Rhinlandet — et svært, grønligt glasbæger med påsatte løvemasker ligeledes i glas — var Neumann så heldig at finde i en rigt udstyret grav ved Højvang nær Skodborg, lige tæt ved den gamle grænse (138). Glasset er foreløbig uden sidestykke, her som i dets hjemland, og derfor af stor værdi; det må være kommet i jorden i 4. årh., som forf. selv siger ud fra fundets øvrige sager. — Endelig må nævnes, at et rigt fynsk fund, fra Vejrupgård, er blevet ny-konserveret og derfor beskrevet endnu en gang med nye billeder (2), og at et antal af de smukkeste oldsager fra nogle rigge, sjællandske grave er afbildet sammen med en kortfattet beskrivelse af de samlede fund (48).

I flere af de lige nævnte grave indgår importerede kostbarheder fra provinsialromersk område. Navnlig glas- og bronzekarrene fra hele den romerske tid har gennem flere år været studeret med stor energi af nordiske forskere. Også denne gang må gøres opmærksom på nogle studier ud over, hvad der er skrevet i direkte forbindelse med nye fund. Grundig og værdifuld, omend noget speciel for dette tidsskrifts læsere, er Norling-Christensens studie over en bestemt type bronzekasseroller (144); mere

tilgængelig er en fint illustreret oversigt over glasbægre fra danske fund (145, jfr. 149). I forbindelse med et nyt fund af et malet glaskar kommer Norling-Christensen endnu en gang ind på dem og giver samtidig nogle bidrag til studiet af de store bronzekar, som almindeligt benævnes Vestlandskedler (146); de bør dog læses i forbindelse med Gunnar Ekholms seneste artikel om samme emne (i tidsskriftet *Viking* for 1956).

Inden romertiden forlades, må sættes streg under et lille bidrag om et stort fund (18). Det har titel: »Afsked med Ådalen«; i den engelske oversættelse (*The Weapons in the Illerup Valley. The Close of Seven Years' Excavations*) får vi straks forklaringen. Nu er 7 lange års gravninger på denne højst vigtige plads afsluttet. Det femte »store« mosefund med våben og andre krigsofringer har holdt, hvad det lovede. Der var ikke blot rigdom på oldsager (tallet opgives omtrentlig til 1240 stykker), men næsten vigtigere er de oplysninger om selve fundet, som den fremragende ledede undersøgelse har givet eller vil komme frem med. Tre bunker kunne sikkert udskilles i mosen, forskellige i tid og da repræsenterende lige så mange nedlæggelser (mere korrekt: udkastninger fra den fordums søbred) på eet og samme hellig-sted. Hvad man har formodet om de andre store mosefund, får vi således vished for i Illerup.

Germansk jernalder

De næste 400 år af dansk forhistorie plejer at være svagt repræsenteret i vore oversigter. Nummerisk har det også gyldighed denne gang, men blandt bidragene er flere af stor betydning. Lad os først tage tiden 400—600, som jo rent kulturelt står nær yngre romertid. Der er kun et enkelt gravfund (205; trods titlen hører det vist hjemme her), mere om periodens mange skattefund. Elisabeth Munksgaard har behandlet to prægtige guld-halsringe, der fandtes for 20 år siden, og som er blandt vore allerfineste oldtidssmykker (135). De viser sig at høre sammen med nogle arm- og halsringe i de andre nordiske lande; trods deres overordentlige tekniske og kunstneriske kvalitet må de betegnes som hjemlige arbejder.

Mens vi er ved guldsagerne, må nævnes et af de stående emner: guldhornene. Imidlertid skulle det ikke være nødvendigt med særlig omtale, eftersom Johannes Brøndsteds udmærkede lille oversigt (50) allerede er omtalt udførligt (131) sammen med nye bemærkninger (jfr. 80). Hertil kan så lægges et nyere arbejde af en svensk forsker (156).

Nyt er derimod, hvad der skrives om en hidtil dårlig kendt fundklasse, sølvskatte bestående af småsmykker samt ituhuggede brugsgenstande og smykker. I to omfangsrige, grundige og dygtige arbejder behandler henholdsvis Olfert Voss og Elisabeth Munksgaard disse funds nordiske og fremmede (sen-antikke) elementer (203 og 136); deres udgangspunkt er publikationen af det næsten 4½ kg svære fund fra Høstentorp i Midt-

sjælland. Dansk forskning har været længe om en behandling af dette mærkelige skattefund, bl. a. fordi næsten alle sager var klippet, hugget, banket sønder og sammen og således svære at genkende. Her har begge forskere gjort et fint arbejde og fået rekonstrueret såvel nordiske spænder med dyreornamentik som klassiske skåle og fade. Sammen med to mindre fund af samme art giver Høstentorp antydning af, at der på den tid var anvendelse for sølv som værdimetal i de nordiske lande sideløbende med den guldmøntføde, som skjuler sig bag de svære guldringe og deres vægtforhold. Medens de sidste i reglen er hele og kun har været brugt, hvor der krævedes udbetaling af store beløb, har sølvsagerne været brugt i småstykker, man kunne fristes til at sige byttepenge. Voss gør således opmærksom på, at mange af de sammenbukkede småstykker er slidt, efter at de er foldet sammen og således har været i omløb i nogen tid i denne form. Munksgaards bidrag giver desuden en dybtgående analyse af de enkelte stykker af klassisk sølvtøj, former, som hidtil ikke har været kendt fra nordisk fortid. Flere af dem er gamle stykker, der — her eller i udlandet — er splittet ad; som antikviteter har vore forfædre ikke haft megen pietet for dem, men måske har ikke engang de set dem i hel tilstand.

Det bør nævnes, at der i Voss' bidrag om Høstentorp også skjuler sig et vigtigt og positivt bidrag til tidens stilhistorie og de forskellige fasers datering. Det nye er, at man skal regne med tre trin i stedet for som hidtil almindeligt bare to; det nye, som kaldes op efter sølvfundet i Nydam mose, skal skydes ind mellem de såkaldte Sösdala og Sjörup-trin og giver sandsynligvis forklaringen på en del af de uoverensstemmelser, som har hersket om dateringen af det sidstnævnte (jfr. 204).

De næste to århundreder af jernalderen kaldes herhjemme gerne for Yngre germansk tid (ca. 600—800), skønt de i vore nabolande rigtigere har eget navn (fordi det rent kulturhistoriske skel ved ca. 600 er meget skarpere end både ved 400 og ved 800). Uanset betegnelserne har yngre germanertid altid spillet en ringe rolle i dansk forhistorie, først og fremmest på grund af de meget få fund. Så meget mere årsag er der til at pege på et par større bidrag i denne omgang, hvoraf særlig Mogens Ørsnes' store afhandling om gravpladsen ved Kyndby på Sjælland (214, jfr. 213) er værd at stifte bekendtskab med: her er både overraskende nyt materiale og en fortrinlig behandling, som på flere områder giver vægtige bidrag til studiet af hele periodens kulturhistorie og specielt dens tiltrækkende dyreornamentik.

Kyndby ligger ved Isefjordens kyst, og i en lav strandvold tæt ved selve kysten fandtes en lille gravplads; 6 grave kunne undersøges og viste sig som brede, oprindelig sikkert plankebyggede anlæg, hvor de døde var nedlagt ubrændt. Graven har hverken været dækket af høj eller stensætning. I to af disse uanselige grave var der rigt udstyr: i den ene

talrige perler af glas samt to af ametyst, tre bronzespænder, armbånd, kniv og en lille cylindrisk bronzedåse, rigt ornamenteret på låg og sider. Hertil kom to hunde, to får og dele af en gris. Også den anden grav var udstyret med hund (kun een) samt rigelig kødmat i form af flæskesteg og fårekølle. Ellers var det våben: et stort, tvægget jernsværd med forgyldt og overdådig rigt ornamenteret bronzefæste, skjold og kniv. Begge grave er anlagt omkring 700.

I sin gennemgang af andet materiale viser forf., at den slags grave uden synlig høj eller lignende markering kendes fra flere andre lokaliteter på øerne, og at man sikkert her har en af grundene til tidens få fund: de bliver simpelt hen ikke bemærket. — Naturligvis behandles pragt-sværdet indgående; det er af en type, som ikke tidligere var kendt her, og som man efterhånden var indstillet på at skulle rejse til Sverige (og Finland) for at få at se. Der er tale om et stykke af meget høj teknisk og kunstnerisk kvalitet, hvad der ikke mindst kommer frem ved de komplicerede ornamenter, som pryder alle dele af grebet. Resultatet af undersøgelsen er overraskende: uden tvivl med rette mener forf., at der er tale om et dansk arbejde og ikke om et importeret svensk stykke. Sværdet bliver et vigtigt argument ved de videre undersøgelser, hvor en række oldsagsformer og deres udsmykning bestemmes som sydsandinaviske lokal-fænomener, således at den tidligere fremsatte tanke om et både særpræget og vigtigt kulturområde inden for de gammel-danske lande (og antagelig dele af Sydnorge) får en meget stærk støtte. De få fund, man hidtil har haft fra yngre germanertid i Danmark, må ikke tages som udtryk for en fattig tid og for kulturel isolering. Tværtimod!

Sidstnævnte spørgsmål berøres også i det andet arbejde, som tager sit udgangspunkt i publikationen af to nyfundne kvindegrave ved Nørre Sandegård på Bornholm (29). Denne ø har i modsætning til det øvrige land været rig på fund fra den omtalte tid, men de er alle kommet frem før århundredskiftet, så undersøgelsen af de to nye fund kunne give en række vigtige oplysninger om gravform og smykketyper. Således viste det sig, at de mange perler havde været båret som brystsmykker, hængende i flere rækker mellem to slutstykker af bronze, som har været fastgjort i tøj. Den sædvanlige rekonstruktion af dem som halskæder er ikke rigtig. Nu kan det synes en bagatel, men når det viser sig, at samme måde at bære de store perlesmykker på kun kan påvises inden for det sydsandinaviske område, får man et vink om dettes særlige karakter. I en af gravene var forøvrigt en rigt dekoreret bronzedåse, som indeholdt fire små garnvindsler, tre af uldgarn, det fjerde af garn, som er lavet af brændenælde-taver; sammen med tøjrester, som var bevaret i småstykker, er de bemærkelsesværdige, og man vil håbe, at Nationalmuseets tekstil-ekspert vil få tid til at behandle dem nærmere.

De forholdsvis talrige gravfund fra Bornholm har hidtil været tydet således, at øen kulturelt hørte nær sammen med Gotland og Öland. De to nye grave gav anledning til at understrege det allerede omtalte, sydskan-
naviske kulturområdes selvstændighed og til den teori, at Bornholm klart hører hertil, men som en mere perifer eller provinsiel del. Den sydskan-
dinaviske kulturgruppe i yngre germanertid har haft sit tyngde-
punkt inden for Fyn, Sjælland og Skåne. Kyndby understreger dette med
al tydelighed. Et pragtfuldt perlesmykke fra en mose ved Ørby i Nord-
sjælland peger i samme retning (35, jfr. 29); det er et gammelt fund,
som aldrig har været publiceret; nu er det rekonstrueret som samlet
smykke, og der er gjort opmærksom på, at så rigt et perlesmykke ikke
er fundet i nogen dansk grav; perler af ametyst indgår i det, og den
slags var store kostbarheder, som kom fra middelhavslandene. I den
rige kvindegrov på Kyndby-pladsen var der bare to sådanne perler, men
i Ørby-kæden hele 17.

A propos fjernhandel: det må nævnes, at fordelingen af de danske
fund i denne tid synes at hænge sammen med, at en af de store euro-
pæiske handelsveje på den tid passerede dansk område, nemlig den vig-
tige forbindelse mellem Østersølandene og Vesteuropa. I vikingetiden går
den over Hedeby, men nu ser det ud, som om den før år 800 har passeret
Limfjorden i stedet for (29). Den nye gravplads på Lindholm høje (se
nedenfor) har i hvert fald bekræftet, at Limfjorden havde en af sine
store perioder i 8. årh.

Vikingetid

Når man i en samlet fremstilling af dansk forhistorie endelig frem-
til vikingetid, er den tilmålte plads gerne brugt, således at denne vigtige
periode i reglen bliver for knapt behandlet. Sådan også i det foreliggende
tilfælde, hvor flere bøger og artikler var længere omtale værd, men nu
må nøjes med kort præsentation. Bøgerne kan nu klares med henvisning
til, at Sv. Aage Bays (»Bonde og Viking«) (24) allerede er omtalt udfør-
ligt (bind XIX, s. 196), og at Palle Laurings fascinerende skildring af
vikingerne (118) bliver det (s. 187).

Iøvrigt samler vikingetids-forskningen sig fortrinsvis omkring nogle
store, velkendte problemer. Det største hedder »Jelling«. I fortsættelse
af Ejnar Dygges studier har vi fået en sammenfattende orientering om
problemerne og de seneste resultater (63), som de store gravninger bragte
forskningen videre med. De fleste af dem er allerede refereret i de fore-
gående litteratur-oversigter, således at der her blot skal peges på, at det
vældige »vi« — den tresidet indrammede helligplads, som ødelagdes ved
anlæg af sydhøjen — nu ikke længere er noget specielt Jelling-fænomen.
Dygge mener at have påvist et ganske tilsvarende ved Tibirke i Nord-
sjælland (62) og ved Tingsted på Falster (65). Anlæggene er selvsagt

vanskelige at datere nøje, men alle steder synes de at gå tilbage til førkristen tid; de må være at finde endnu flere steder og giver nye muligheder for at komme de gamle hellig-pladser ind på livet. Noget tilsvarende gælder forøvrigt en del mærkelige iagttagelser om grupperingen af hellignavne i forhold til central-helligdommen (senere afløst af en kirke på samme plads) og om beslægtede iagttagelser ude i terrænet. Martin A. Hansen var stærkt inde på, at der her kunne afsløres noget om hedensk tro og tankegang, og har bl. a. inspireret en sådan iagttagelse omkring Syv kirke på Sjælland (gemt i 178); for Bornholm har Palle Lauring set noget lignende og stukket det ind i sin vikingebog (118). Det skal indrømmes, at sagen ikke i øjeblikket har meget med arkæologi at gøre; men det kan blive arkæologiens sag at komme med faste holdepunkter i denne lige så spændende som farlige forskning.

Nu er vi allerede langt væk fra Jelling. Dyggves andre nyheder vedrører stavkirken (se også 61), som klart falder uden for opgavens rammer. Men inden vi forlader stedet, bør det nævnes, at der er ny uro omkring den store runesten. Sune Lindqvist foreslår (120), at runeindskriften er blevet til i to omgange, og at opregningen af Haralds bedrifter er en yngre tilføjelse. Hans Christiansson støtter dette (58) og går videre med studier over stenens kunstneriske forudsætninger; i reglen søger man dem i England, men nu foreslås det, at de er stærkt tysk-inspirerede. — (Om Jelling se også 89, 121, 142).

Vedrørende vore fire »trelleborge« er der nogen diskussion i anledning af selve Trelleborgs hus-rekonstruktioner (119), og om organisationen bag det (108). Heller ikke de igangværende undersøgelser på Lejreområdet har givet stort mere end en antydning: Harald Andersen beskriver et af de nye fund fra den 900-tals gravplads, som han for tiden er i gang med (16); som enkeltfund er den her omtalte grav interessant og giver et realistisk billede af menneskeofring ved en vikings gravlæggelse.

Et nyt navn dukker nu op på linie med tidens velkendte pladser. På Lindholm høje afdækkes i disse år en vældig gravplads, der ganske vist begynder i germansk tid, men som har et stort antal gravlæggelser og et imponerende antal skibssætninger fra vikingetiden. De foreløbige beretninger (160—62, jfr. 56, 124, 166—69) giver løfte om en lokalitet, der vil få en fremtrædende stilling i vor forhistorie.

Resten af vikingetidslitteraturen behandler mere specielle ting. Vigtig er dog fundet af en billedsten, hvor man ser tidens egen fremstilling af myten om Tors fiskeri efter midgårdormen (51); stenen var anvendt som bygningsmateriale i Hørdum kirke i Thy. En hel anden side af livet kommer Knud Jessen ind på i sin omtale af plantefund fra vikingetid (92); hidtil har man ikke haft tilstrækkelig materiale fra denne del af oldtiden, men nye fund viser, at der siden ældre jernalder er sket en mærkbar forskydning i forholdet mellem de vigtigere kornsorter. Ligesom

tidligere er byggen almindeligst, men rug er i den mellemliggende tid vundet stærkt frem og betyder så meget, at den er blevet, hvad man forstår ved en almindelig kornsort. Videre har et gammelt fund fra gravpladsen ved Lousgaard på Bornholm ved ny undersøgelse givet oplysning om en usædvanlig gravform, bestående af et lille plankebygget kammer, støttet af svære sten (30); sådanne brede kammergrave har hidtil været anset for fremmede i dansk vikingetid, men det påpeges, at de i hvert fald på Bornholm kan have hjemlige forudsætninger. Endelig er der nogle enkelt-sager. Døbefonten i Ørslev kirke på Fyn interesserer os her, fordi kummen har vist sig at være en vældig gryde af norsk klæbersten og antagelig fremstillet i vikingetid til alt andet end kristelige formål (154); omvendt er et bronzebeslag fra det kristne Irland havnet i hedensk, nordisk milieu (211).

For hele tiden fra romersk jernalder og fremefter gælder, at en række bøger fra vore nabolande enten er af betydning for dansk forhistorie eller direkte behandler visse afsnit af den i større sammenhæng. Nu er de fleste af dem af mere speciel, videnskabelig interesse, således at det måske kan forsvares blot at henvise til titlerne i stedet for at omtale dem udførligt. De vigtigste er:

H. J. Eggers, Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im Freien Germanien. Jahrbuch d.Röm.-Germanischen Zentralmuseums Mainz, vol. 2, 1955. — F. Tischler, Der Stand der Sachsenforschung, archäologisch gesehen. 35. Bericht d. Röm.-Germ. Kommission 1954 (1956). — Berta Stjernquist, Simris. On cultural connections of Scania in the Roman Iron Age. Lund 1955. — Nils Åberg, Den historiska relationen mellan senromersk tid och nordisk folkvandringstid. Kung. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Handlingar, Antikvariska ser. V, Stockholm 1956. — A. Genrich, Formenkreise und Stammesgruppen in Schleswig-Holstein, nach geschlossenen Funden des 3. bis 6. Jahrhunderts. Neumünster 1954. — Bertil Almgren, Bronsnycklar och djurornamentik vid övergången från vendeltid till vikingatid. Uppsala 1955. — Dagmar Selling, Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden. Stockholm 1955. — H. Jankuhn, Haithabu. Ein Handelsplatz der Wikingerzeit. 3. (ændrede) udgave. Neumünster 1956.

Synes man, at den foreliggende oversigt over dansk arkæologisk litteratur er for lang? I stedet for direkte svar kan henvises til, hvorledes man i vore nabolande løser tilsvarende opgave. I Norge bringes ca. hvert andet år en ren litteraturliste (senest i Viking 17, 1953 og 19, 1955), i Finland en tilsvarende bibliografi, dog for længere perioder (sidst for årene 1944—1950, trykt i Suomen Museo 1952), medens Sverige samler resultaterne for alle arkæologiske (og en del tilgrænsende) discipliner i større, recenserende bøger, der udgives af Svenska Arkeologiska Samfundet. Den seneste (Swedish Archaeological Bibliography 1949—1953. Stockholm 1956) er et værk på næsten 300 sider, men så er prisen også 25 sv. kr.

L I T T E R A T U R L I S T E

Forkortelser: Aarb. = Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie. Acta A. = Acta Archaeologica. NMA = Fra Nationalmuseets Arbejdsmark.

1. Albrechtsen, E.: Et jernalderfund fra Brockdorff. Fynske Minder 1953, 139—142.
2. — Vejrupgårdfundet. Fynske Minder 1953, 143—148.
3. — Det guldrige Fyn. Fynske Minder 1953, 149—151.
4. — Den åbne dør [nyopstilling af oldsagssamlingen]. Fynske Minder 1953, 152—155.
5. — Et offerfund i Sludegårds mose. Fynske Minder 1954, 4—14.
6. — Aske og potteskår. Fynske Minder 1954, 15—21.
7. — Fynske jernaldergrave, I. Førromersk jernalder. Kbhvn. 1954. 128 s.
8. — Die vorrömische Eisenzeit der Insel Fünen, Dänemark. Congr. intern. préhist. Actas de la IV. Sesion Madrid 1954 (1956), 817—21.
9. — Stendysserne ved Holstenshuus. Fynske Minder 1955, 81—91.
10. — Øksestunden fra Lundsgård. Fynske Minder 1955, 96—98.
11. — Gåsestenen [jættestue]. Fynske Minder 1955, 119—28.
12. — Højfredningerne i Odense amt. Fynske Minder 1955, 129—36.
13. — Nye bopladsgruber fra jernalderen. Fynske Minder 1956, 179—87.
14. — Højfredningerne i Svendborg amt. Fynske Minder 1956, 188—94.
15. — Fynske jernaldergrave, II. Ældre romersk jernalder. Kbhvn. 1956. 281 s.
16. Andersen, Harald: Hvem vil dø med ham? [Vikingegrav]. Fra Københavns Amt 1953, 7—18.
17. — Højene på Vorbjerg banke. I »Seksten Aarhusrids tilegnede borgmester Sv. Unmack Larsen«. Aarhus 1953, 53—73.
18. — Afsked med ådalen. Kulm 1956, 7—21.
19. Arbman, Holger: Horn- och benarbeten, skinn och läder under förhistorisk tid. Nordisk Kultur, vol. XIV (1953), 114—24.
20. Arwidsson, Greta: Träets behandling under förhistorisk tid. Nordisk Kultur, vol. XIV (1953), 1—14.
21. Asschenfeldt Frederiksen, C.: Lidt om oldtidslivet paa højdedraget omkring Ejer Bavnehøj, belyst ved de sidste fund og udgravninger. Østjydsk Hjemstavn 1953, 157—58.
22. — Jordgrave fra dysetiden i Taaning sogn. Aarbøger udg. af Historisk Samfund for Aarhus Stift 1956, 84—91.
23. Baudou, Evert: Regionala grupper i Norden under yngre bronsålder. Fornvännen (Stockholm) 1956, 19—35.
24. Bay, Sv. Aage: Bonde og viking. Samfundsliv og tro i Nordens vikingetid. Kbhvn. 1954. 222 s.
25. Becker, C. J.: Ørnekul paa Nekselø. En sjællandsk stenalderboplads med hustomter. Aarb. 1952, 60—102.
26. — Tretten tusinde ravperler. Skattefundet fra Møllerup i Salling. NMA 1953, 91—98.

27. Becker, C. J.: Litteratur om Danmarks forhistorie 1949—1952. Fortid og Nutid XIX, 22—46.
28. — Stenaldergrav fra Gabøl med stridsøkser af jysk og svensk type. *Kuml* 1953, 155—62.
29. — Zwei Frauengräber des 7. Jahrhunderts aus Nørre Sandegaard, Bornholm. *Acta A. XXIV*, 127—55.
30. — Lousgaard 28. Ein Kammergrab des 10. Jahrh. aus Bornholm. *Acta A. XXIV*, 155—63.
31. — Relative Chronologie der neolithischen Kulturen in Südsandinavien. *Congrès Intern. Préhist. Madrid 1954, Actas (1956)*, 469—74.
32. — A Segmented Faience Bead from Jutland. With Notes on Amber Beads from Bronze Age Denmark. *Acta A. XXV*, 241—52.
33. — The Introduction of Farming into Northern Europe. *Journal of World History II*, 4, 1955, 749—66.
34. — Die mittelneolithischen Kulturen in Südsandinavien. *Acta A. XXV*, 49—150.
35. — Smykkefundet fra Ørby. Et glimt fra Sjællands glemte storhedstid. *NMA* 1955, 26—34.
36. — Stenalderbebyggelsen ved Store Valby i Vestsjælland. Problemer omkring tragtbægerkulturens ældste og yngste fase. *Aarb. 1954*, 127—83.
37. — Coarse Beakers with 'Short-wave' Moulding. *Proceedings of the Pre-historic Society for 1955 (Festskrift til V. Gordon Childe)*, 65—71.
38. — Fra Jyllands ældste jernalder. Førromersk jernalder-gravplads ved Nim i Østjylland. *Kuml* 1956, 50—65.
— — se K. Bröste.
39. Bendixen, Erik: En nordvestsjællandsk storhøj fra yngre bronzealder. *Fra Holbæk Amt* 1953, 50—80.
40. Bertouch-Lehn, Rud.: Historiske minder på Sydlolland. Oldtid og middelalder. *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog* 1952, 94—100.
41. — Lolland-Falsters Stiftmuseum. *Aarsberetning* 1956.
42. Bower, Jørn: Flintminen på Skovbakken. *Fra Himmerland og Kjær Herred XLII*, 1953, 1—24.
43. Bro Nielsen, Ole: Et bopladsfund med offergrube. *Aarbøger Historisk Samfund f. Aarhus Stift* 1955, 49—66.
44. Broholm, H. C.: *Danske Oldsager. IV, Yngre bronzealder.* Kbhvn. 1953.
45. — Frynseskørtet hos Mordvinerne. *Aarb. 1952*, 244—50.
46. — To jydsk gravpladser fra Yngre Romersk Jernalder. *Aarb. 1953*, 63—110.
47. — Bronzealderfundet fra Grevensvænge. *Historisk Samfund f. Præstø Amt. Aarbog* 1953, 5—32.
48. — Fra yngre romertid i Sydsjælland. *NMA* 1954, 95—107.
49. — Pragtfund fra Fyns bronzealder. *Fynske Minder* 1955, 99—118.
— — se Djupedal.
50. Brøndsted, Johs.: *Guldhornene.* Kbhvn. 1954. 86 s.
51. — *Thors fiskeri.* *NMA* 1955, 92—104.
52. — Bronze Age Clothing. *The American-Scandinavian Review* 43 (1955), 376—82.
54. Bröste, K. og J. Balslev Jørgensen, C. J. Becker og Johs. Brøndsted: *Pre-historic Man in Denmark. A Study in Physical Anthropology. Vol. I-II.* Kbhvn. 1956. 159 + 439 s.
55. Butler, Jay: *Irske bronzeøkser fra Ulstrup.* *Kuml* 1955, 36—40.

56. Bæksted, A.: The Runic Inscriptions from the Lindholm Cemetery. *Acta A.* XXIV, 196—99.
57. Christiansson, Hans: Väst dansk fornforskning. *Nordisk tidskrift f. vetenskap, konst. o. industri*, utg. av Letterstedtska fören. 1953, 197—201.
58. — Jellingstenens bildvärld. *Kuml* 1953, 72—97.
59. Didriksen, J.: Bidrag til Syd-Hads-Herreds forhistorie. *Aarbøger Historisk Samfund f. Aarhus Stift* 1953, 17—40.
60. Djupedal, Reidar og Broholm, H. C.: Marcus Schnabel og Bronzealderfundet fra Grevensvænge. *Aarb.* 1952, 5—55.
61. Dyggve, Ejnar: Gorm's Temple and Harald's Stave-Church at Jelling. *Acta A.* XXV, 221—39.
62. — Hvorhen førte oldtidsvejen i Tibirke? Et Vi af Jellingtype i Tibirke. *NMA* 1955, 61—73.
63. — Jellingkongernes Mindesmærker. I »Jelling, Det gamle Kongesæde«. *Vejle Amts Historiske Samfunds Festskrift* 1955, 127—97.
64. — Über Technik und Darstellung von Grabungen. *Kunstchronik VIII* (München) 1955 [cit. efter litt.].
65. — Falstringernes Bygde-Vi og Landsting. *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog* 1956, 289—306.
66. Fæster, K.: Nogle bemærkninger foranlediget af U. Møhl-Hansens påvisning af menneskets tilstedeværelse i Danmark i interglaciertid. *Aarb.* 1955, 132—33.
67. Gabrielsen, Sven: Udgravningen paa Flynderhage 1945—47. *Aarbøger Historisk Samfund f. Aarhus Stift* 1953, 5—16.
68. Galster, Georg: De nordiske guldbrakteater. En anmeldelse. *Nordisk numismatisk årsskrift* 1951 (1953), 1—16.
69. — Karolingiske mønter fundne i Danmark. *Ibid.* 1951 (1953), 28—40.
70. Geijer, Agnes: Det textila arbetet i Norden under forntid och medeltid. *Nordisk Kultur*, vol. XV A, 1953, 66—90.
71. Gjessing, Gutorm: Bruken av edelmetaller i Norden i førhistorisk tid. *Nordisk Kultur*, vol. XV A, 1953, 32—43.
72. — Veiding og sankning i førhistorisk tid i Norden. *Nordisk Kultur*, vol. XI-XII A, 1955, 1—63.
73. Glob, P. V.: Solskibet fra Fruestræde i Svendborg. *Fynske Minder* 1955, 92—95.
74. — Jernaldermanden fra Grauballe. *Kuml* 1956, 99—111.
75. Grantzau, Sylvest: Stenalderens grubedrift. *Kuml* 1954, 30—47.
76. Grantzau, Marseen og Riismøller: Mellemholm, en stenalderboplads over bronzealdergrave. *Kuml* 1953, 121—34.
77. Grieg, Sigurd: Jernvinna i Norden i oldtid og mellomalder. *Nordisk Kultur*, vol. XIV, 1953, 155—86.
78. Hald, Margrethe: Fod-sko eller Haand-sko. *NMA* 1953, 30—35.
79. — Olddanske Tekstiler. *Fund fra Aarene* 1947—1955. *Aarb.* 1955, 1—43.
80. Hansen, Ernst: I hvert fald det ældste af guldhornene maa have været snoet. *Magasinet* (tillæg til dagbladet *Politiken*) 23/4 1955.
81. Hansen, Henry Harald: Egtvedpigens dragt endnu engang. *Aarb.* 1952, 235—41.
82. Hansen, Holger: Oldtidsfund i Voel sogn. *Østjyds Hjemstavn* 1956, 33—34.
83. Hatt, Gudmund: An Early Roman Iron Age Dwelling Site in Holmsland, West Jutland. *Acta A.* XXIV, 1—25.

84. Helbæk, Hans: Store Valby — Kornavl i Danmarks første neolitiske fase. Aarb. 1954, 198—202.
85. — Prehistoric Food Plants and Weeds in Denmark. A Survey of Archaeobotanical Research 1923—1954. Studies in Vegetational History in honour of Knud Jessen 29th November 1954. Danm. Geol. Unders. II, 80 s. 250—61.
86. Hermansen, Victor: Baggrunden for Oldsagskommissionen. Aarb. 1953, 157—99.
— Hoff-Møller, A, se Lauring.
87. Hougen, Haakon: Vindumhede-fletningene og kærlighetsknop. Kuml 1956, 86—97.
88. Høgsbro Østergaard, K.: En trehovedet Gud? To mærkelige Stensulpturer fra Glejbjerg og Bramminge. Kuml 1954, 55—75.
89. Jacobsen, Niels: Runemindesmærker i Jellings omegn. Jelling, Det gamle Kongesæde (se nr. 63), 1955, 198—206.
90. Jankuhn, H.: Nydam og Torsbjerg. Mosefund fra jernalderen. Slesvig-Holstenske Oldtidsmuseum i Slesvig. Vejviser nr. 6. Neumünster 1954, 38 s.
91. Jensen, Bent: En bronzestøbers værkstedsplads. Beretning om undersøgelse af et bronzealders kulturlag. Løgstør 1956. 27 s.
92. Jessen, Knud: Plantefund fra Vikingetiden i Danmark. Botanisk Tidsskrift 50, 1954, 125—39.
93. Jørgensen, Svend: Skovrydning med flintøkse. NMA 1953, 36—43.
94. — A Pollen Analytical Dating of Maglemose Finds from the Bog Aamosen, Zealand. Studies in Vegetational History (se nr. 85), 159—87.
95. — Grauballemandens Fundsted. En mosegeologisk Undersøgelse. Kuml 1956, 114—127.
96. — Kongemosen. Endnu en Aamose-Boplads fra ældre Stenalder. Kuml 1956, 23—37.
97. Kaac, Alfred: Kongenshøj i Torsted. Hardsyssels Aarbog 50, 1956, 90—103.
98. Kjørum, Poul: Striber paa kryds og tværs. Om plovfurer under en jysk stenalderhøj. Kuml 1954, 18—27.
99. — Tempelhus fra stenalderen. Kuml 1955, 7—32.
100. — En kultbygning paa megalitgravpladsen ved Tustrup. Stavanger Museum, Årbok 1955, 83—86.
101. Klindt-Jensen, Ole: Keltisk tradition i romersk jernalder. Aarb. 1952, 195—223.
102. — Byggeskik i Danmark i forhistorisk tid. Nordisk Kultur, vol. XVII, 1953, 71—107.
103. — Bronzekedelen fra Brå. Jysk Arkæologisk Selskab Skrifter III, 1953. 97 s.
104. — Ein Greifenkopf von Zugmantel und sein Gegenstück im Vimose-Fund. Saalburg-Jahrbuch XII, 1953, 58—59.
105. — Early Celtic Art illustrated by recent discoveries. Congrès intern. Préhist. Madrid 1954, Actas (1956), 857—61.
106. — Landbrug i Norden i forhistorisk tid. Nordisk Kultur, vol. XIII, 1956, 1—42.
107. Knöll, Heinz: Zum Frühneolithikum des Nordens. Festschrift d. Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz 1952, vol. III, 29—56.
108. Knudsen, Regnar: Viking military organization and the Danish trelleborgs. The Viking Congress. Lerwick 1950 (1954), 239—54.

109. Kragh, Anders: Gjøl i oldtiden og den grubekeramiske kultur. Vendsyssel-ske Aarbøger 1956, 139—57.
110. Krebs, Carl og Ratjen, Erling: Det radiologiske fund hos moseliget fra Grauballe. Kuml 1956, 138—50.
111. Kunwald, Georg: De ældste vidnesbyrd om ligbrænding i Danmarks oldtid. Dansk ligbrændingsforenings beretning for 1954, 71—112.
112. Lange-Kornbak, G.: Konservering af en oldtidsmand. Kuml 1956, 155—58.
113. Larsen, Knud A.: Ad fortids veje. I Gadstrup og Syv sogne. Roskilde 1953, s. 9—19.
114. — Solvogn og solkult. Kuml 1955, 46—62.
115. Lauring, Palle: Preserved for two thousand years. American-Scandinavian Review 41, 1953, 343—50.
116. — De byggede riget. Dansk oldtids historie. Kbhvn. 1954. 219 s.
117. — Jernalderen. Udgivet af A/S Jernkontoret i anledning af 50-aars jubilæet 1. april 1955. Kbhvn. 1955. 40 s.
118. — Vikingerne. Kbhvn. 1956. 228 s.
119. — og Hoff-Møller, A.: Trelleborghusets rekonstruktion. Aarb. 1952, 108—62.
120. Lindqvist, Sune: Den stora Jellingstenen. Kungl. humanistiska vetenskaps-samfundet i Uppsala. Årsbok 1952, 197—205.
121. — Uppsala och Jelling. I Jelling, Det gamle Kongesæde (se nr. 63), 1955, 79—126.
122. Marseen, Oscar: Fangstfolk på Selbjerg. Kuml 1953, 102—18.
123. — En træeske af ler. Kuml 1954, 50—53.
124. — Oldtidsbrønde. Kuml 1956, 68—83.
— — se Grantzau.
125. Mathiassen, Therkel: Et Krumsværd fra Bronzealderen. Aarb. 1952, 229—34.
126. — En stenalderboplads ved Nagelsti. Lolland-Falsters historiske Samfunds aarbog 1954, 295—306.
127. — Fredningen af vore oldtidsmindesmærker. Fortid og Nutid XIX, 1954, 1—5.
128. — Lolland-Falsters Oldtidsmindesmærker. Lolland-Falsters historiske Samfunds aarbog 1956, 161—73.
129. Moberg, C.-A.: Om Gundestrup-kittelen och de keltiska mynten. Arkeologiska forskningar och fynd. Studier utg. m. anl. av konung Gustav VI Adolfs sjuttioårsdag 11. 11. 1952, s. 362—71.
130. — Till frågan om samhällsstrukturen i Norden under bronsåldern. Fornvännern (Stockholm) 1956, 65—78.
131. Moltke, Erik: Guldhornene. En anmeldelse og et bidrag. Fortid og Nutid XIX, 1955, 311—22.
132. — Lousgaard-perlens runeindskrift. Festskrift til Peter Skautrup. Aarhus 1956, 1—8.
133. Mosegaard, H.: På sporet af vore forfædre [Stenalderboplads]. Naturens Verden 37, 1953, 286—90.
134. Munck, Willy: Patologisk-anatomisk og retsmedicinsk undersøgelse af moseliget fra Grauballe. Kuml 1956, 131—36.
135. Munksgaard, Elisabeth: Collared Gold Necklets and Armlets. A Remarkable Danish Fifth Century Group. Acta A. XXIV, 67—80.
136. — Late-Antique Scrap Silver Found in Denmark. The Hardenberg, Høsten-torp and Simmersted Hoards. Acta A. XXVI, 31—67.

137. Møhl-Hansen, U.: Første sikre spor af mennesker fra interglacialtid i Danmark. Marvspaltede knogler fra diatoméjorden ved Hollerup. Aarb. 1954, 101—120.
138. Neumann, Hans: Et løveglas fra Rhinlandet. Kuml 1953, 137—52.
139. — Haderslev Amts Museum. 5. Haderslev 1955. 28 s.
140. — Et stolpebygget dødehus fra yngre romersk jernalder i Endrupskov. Stavanger Museum, Årbok 1955, 108—110.
141. Nielsen, Karl Martin: Kuml. Kuml 1953, 7—13.
142. — Bække-Læborg-stenene og den lille Jelling-sten. Aarb. 1954, 252—62.
143. Nielsen, Søren: En gravhøjs historie. Fra Himmerland og Kjær Herred 1956, 321—28.
144. Norling-Christensen, Hans: Kasseroller med tre huller eller tredelt hul. Aarb. 1952, 166—91.
145. — Romerske glaskar i Danmark. NMA 1953, 81—90.
146. — Vestlandskedler og malede glas. Kuml 1953, 47—57.
147. — Katalog over ældre romersk jernalders grave i Århus amt. Nordiske Fortidsminder IV, 2. 1954.
148. — Sølvkedlen fra Gundestrup. Et bidrag til spørgsmålet om dens datering. Aarb. 1954, 77—97.
149. — Some notes concerning the painted Roman glasses from Denmark. Congrès intern. préhist. Madrid 1954, Actas (1956), 935—37.
150. Novrup, Leo: Oldtidsbebyggelsen og gravhøjene. I Gesten sogns historie. Kolding 1955, 10—28.
151. — Høj med fodkrans og grav med stolpehuller. Vejle Amts Aarbog 1956, 182—85.
152. — Stensat barnegrav. Fra Ribe Amt 1956, 117—19.
153. Oldeberg, Andreas: Koppar och därmed legerade metaller under förhistorisk tid. Nordisk Kultur, vol. XIV, 1953, 125—54.
154. Olsen, Olaf: Ørsløv kirkes døbefont. Fynske Minder 1956, 195—202.
155. Overgaard, Helene: Borbjerg-fundet. Hardsyssels Aarbog 1953, 121—23.
156. Oxenstierna, Eric: Die Goldhörner von Gallehus. Stockholm 1956. 247 s.
157. Raben, J.: Vore oldtidsmindesmærker II. Fra Als og Sundeved XXXII, 1953, 7—63.
158. — Oldtidsminder i Sottrup sogn. Fra Als og Sundeved XXXIV, 1955, 5—19.
159. Ramskou, Thorkild: Ragnarok. Kuml 1953, 182—91.
160. — Lindholm. En gravplads fra yngre jernalder og en boplads fra tidlig middelalder. NMA 1954, 37—48.
161. — Lindholm. Preliminary report of the 1952—1953 excavations of a Late Iron Age cemetery and an Early Mediaeval settlement. Acta A. XXIV, 186—96.
162. — Lindholm Høje. Second preliminary report for the years 1954—55 on the excavations of a Late Iron Age cemetery and an Early Mediaeval settlement. Acta A. XXVI, 177—85.
163. — Oldtidsminder. I værket Danmark Før og Nu, red. af Johs. Brøndsted. Øerne II (Sjælland). Kbhvn. 1955, 87—102.
164. — Oldtidsminder. Danmark Før og Nu. Øerne I (Fyn, Lolland-Falster, Bornholm). Kbhvn. 1956, 85—100.
165. Rasmussen, Holger: Hasselø-egen. Et bidrag til de danske stammebådes historie. Kuml 1953, 15—41.
166. Riismøller, Peter: Aalborg Historiske Museum i 1952—53. Fra Himmerland og Kjær Herred 1953, 141—50.

167. — Aalborg Historiske Museum 1953—54. Ibid. 1954, 302—14.
168. — Aalborg Historiske Museum 1954—55. Ibid. 1955, 131—42.
169. — Aalborg Historiske Museum 1955—56. Ibid. 1956, 349—53.
— — Se Grantzau m. fl.
170. Rosenstand, K. H.: Provinsens ældste museum. Den antikvariske samling i Ribe. Fra Ribe Amt 1955, 557—66.
171. Schütte, Gudmund: En lakune i Danmarksforskningen. Danske Studier 1953, 104—08.
172. — Gottonsk stednavnekronologis klassisk avhjemlede udgangspunkter. Danske Studier 1954, 165—70.
173. — Dansk forhistoric [om Kimbrerne]. Skivebogen, Historisk Aarboeg for Skive og Omegn 46, 1955, 51—61.
174. — Gottjods ældste Guder. Skivebogen 1956, 61—67.
175. Selling, Dagmar: Primitivt krummakerhantverk i Norden. Nordisk Kultur, vol. XV A, 1953, 1—31.
176. Simonsen, Povl: To djurslandske Mosefund fra keltisk Jernalder. Kuml 1953, 61—70.
177. Stjernquist, Berta: Runde Beschlagplatten mit Befestigungsöse. Saalburg-Jahrbuch XIII, 1954, 59—68.
178. Strange Nielsen, A.: Fra hedenskab til kristendom. I Gadstrup og Syv sogne. Roskilde 1953, 19—24.
179. Sylvest, Bent: Et dolktidsfund i Oens ved Horsens. Horsens Museum 1954/55, 17—20.
180. Sølvér, Carl V.: Vestervejen. Om vikingernes sejlads. Kbhvn. 1954. 136 s.
181. Sørensen, T. M.: En Gudenaaboplads ved Ribe Aa. Fra Ribe Amt 1955, 625—31.
182. Tauber, Henrik: Datering med radioaktivt kulstof. Ingeniøren 1952, nr. 32, 497—501.
183. — og Voss, O.: Atomfysik og arkæologi. NMA 1956, 5—22.
184. — Tidsfæstelse af Grauballe-manden ved kulstof-14 måling. Kuml 1956, 160—63.
185. Tischler, Fritz: Das Gräberfeld Oberjersdal, Kreis Hadersleben. 4. Beiheft zum Atlas der Urgeschichte. Hamburg 1955.
186. Thomsen, Niels: Om en vestjysk stald. Kuml 1953, 171—79.
187. — En stenalders enkeltgrav i Jerne sogn. Fra Ribe Amt 1953, 318—28.
188. — Smykkefund fra et undergæet land. Fra Ribe Amt 1954, 430—38.
189. — Oldtids pløjespor i Gjesing. Fra Ribe Amt 1955, 592—600.
190. — En grav fra jættestuetid i Skovbølling. Fra Ribe Amt 1956, 84—92.
191. Thomsen, Rudi: 2000-årige britermønter i Danmarks jord. NMA 1953, 21—29.
192. Thorvildsen, Elise: Oldtidsminder. I Danmark Før og Nu, red. af Johs. Brøndsted. Jylland, bind III. Kbhvn. 1954, 87—102.
193. Troels-Smith, J.: Ertebøllekultur-Bondekultur. Resultater af de sidste 10 Aars Undersøgelser i Aamosen. Aarb. 1953, 5—47.
194. — Senglacialtidens jægere. NMA 1955, 129—53.
195. — Nulevende rensdyrjægere. NMA 1956, 23—40.
196. — Neolithic Period in Switzerland and Denmark. Science, Nov. 2, 1956, vol. 124, No. 3227, s. 876—81.
197. Vestergaard Nielsen, S.: Vesthimmerlands Museum i 1952—53. Fra Himmerland og Kjær Herred 1953, 151—55.
198. — Vesthimmerlands Museum i 1953—54. Ibid. 1954, 315—20.

199. — Vesthimmerlands Museum i 1954—55. *Ibid.* 1955, 143—49.
200. — Vesthimmerlands Museum i 1955—56. *Ibid.* 1956, 354—59.
201. — Vindblæs-Fundet. En vesthimmerlandsk bronzestøberplads. *Kuml* 1956, 41—48.
202. Vogelius Andersen, C. H.: Forhistoriske fingeraftryk. *Kuml* 1956, 151—54.
203. Voss, Olfert: The Høstentorp Silver Hoard and its Period. A Study of a Danish Find of Scrap-Silver from about 500 A.D. *Acta A.* XXV, 171—219.
204. — Folkevandringstidens stilproblemer og Høstentorp-fundet. Stavanger Museum, *Årbok* 1955, 59—61.
205. — Et interessant gravfund fra yngre romersk jernalder i Gesten sogn. *Fra Ribe Amt* 1956, 73—83.
206. — Als i Oldtiden. I *Bogen om Als*, red. af R. Huhle. Aabenraa 1956, 47—84.
— — se Tauber, H.
207. Warthoe Hansen, Ole: *Fra Randers Museums arbejdsmark*. Forhistorisk Tid. *Fra Randers Amt* 1953, 102—05.
208. — *Fra Randers Museum*. Forhistorisk Tid. *Ibid.* 1954, 102—05.
209. — *Randers Museum*. Forhistorisk tid. *Ibid.* 1955, 83—85.
210. — *Randers Museum*. Forhistorisk tid. *Ibid.* 1956, 113—17.
211. Wilson, David M.: An Irish Mounting in the National Museum, Copenhagen. *Acta A.* XXVI, 163—72.
212. Ørsnes-Christensen, M.: *Oldtidsminder. I Danmark Før og Nu*, red. af Johs. Brøndsted. Jylland, bind II. Kbhvn. 1953, 75—90.
213. — *Kyndbygravpladsen*. Rige fund fra en fundfattig tid. *NMA* 1955, 74—81.
214. — *Kyndby*. Ein seeländischer Grabplatz aus dem 7.—8. Jahrhundert nach Christus. *Acta A.* XXVI, 69—162.

Anmeldelser

Museumsteknik

Thor B. Kielland (red.): Kunstindustrimuseet i Oslo 75 år.

Om museumsbygg, innredning, montering. Kunstindustrimuseets årbok, Oslo 1953, 192 sider + 3 planer og 1 farvepl. Engelsk resumé.

Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, Årbok 1954—1955.
Trondheim 1956. 144 sider.

I den første tid af et museums tilværelse vil det næsten altid være indsamlingen af genstande, der sluger museumsledelsens og medarbejdernes tid og kræfter. Næsten alle museumsstiftere har været store samlere, og selvom en del af dem vel også havde sans for at »servere« indsamlingens resultater, så er det dog først i den sidste menneskealder, at begrebet udstillingsteknik har spillet nogen større rolle i museumsarbejdet. Samlingerne vokser, pladsmangelen melder sig, og da der i reglen ikke er tænkt på magasiner, bliver resultatet let en overfyldt og uoverskuelig udstilling, en sammenstuvning som i et pulterkammer. Hertil kommer så andre krav, der går ud på at sikre genstandenes bevarelse. Alt dette koster penge, og vanskeligheden ved at skaffe dem kender museumsfolkene så godt som nogen. Men det økonomiske er ikke alt, selvom det er noget meget væsentligt, den erfarne museumsmands viden og idékraft må være med fra første færd, være såvel impulsgivende som regulerende under arbejdets planlægning og udførelse.

En større ombygning og nymontering i Kunstindustrimuseet i Oslo har givet anledning til omfattende og dybtgående studier af museumsbygninger og til talrige forsøg på monteringsområdet. Festskriftet til museets 75 års jubilæum indeholder et par meget interessante artikler herom. Underbestyrer ved museet, arkitekt Guthorm Kavli, har studeret såvel ældre som nyere museumsbygninger verden over, og resultaterne heraf sammenfatter han i en meget tankevækkende artikel: »Om å bygge museer«. Han kommer ind på de principper, hvorefter der i forskellige perioder inden for de sidste to århundreder er bygget og indrettet kunstindustrielle og kulturhistoriske museer i de forskellige lande. Indtil midten af 1800-årene blev museerne almindeligvis installeret i gamle bygninger, ofte slotte, der — selvom de ombyggedes lidt — ikke var særlig velegnet til formålet. En historisk bygning kan dog i visse tilfælde have sine fordele, idet den uden videre kan danne en charmerende ramme om specielle museumssamlinger, noget som kan være vanskeligt at opnå i en nyere bygning, men den historiske bygning kan ofte være en slem spændetrøje, idet pietetshensyn stiller sig hindrende for påkrævede udvidelser og ændringer. Da man efter 1850 begyndte at rejse nye museumsbygninger i de forskellige lande, var hverken arkitekter eller museumsfolk klar over, hvilke praktiske og æstetiske krav de måtte stille til en museumsbygning. Resultatet blev derfor, at arkitekterne i tidens stil byggede museumspaladser med tårne og tinder, monumentale facader med søjler

og store vinduer, og det indre svarende hertil uden hensyn til museums-genstandenes art og karakter. Disse bygninger egner sig ligeså lidt til formålet som de gamle slotte. Senere rejste sig store museums-karré-bygninger med kilometerlange gange og hundreder af værelser, som publikum tvinges til at gennemvandre til sidste rum, fordi der ikke er nogen mulighed for at slippe ud forinden. Udstillingsmulighederne kan være meget gode i disse bygninger, men den lange vandring trætter, og de besøgende vil ofte slæbe sig bort, bandende dyrt på, at det skal vare længe, før de igen kommer her.

Det største og mest interessante afsnit i Kavlis artikel omhandler de sidste 25 års museumsbyggeri. Her synes de nordiske lande, ikke mindst Sverige, at indtage en førende stilling. Mange af disse års museumsbygninger er såvel i det ydre som i det indre præget af den funktionalistiske stil. Bygningskonstruktionen muliggør stor elasticitet med hensyn til skillevægges opstilling, de højtiddende vinduer giver ligeledes museumsfolkene friere spillerum ved monteringen, og de tekniske installationer vedrørende belysning, opvarmning, luftfornyelse m. v. er lige så funktionalistiske som alt det øvrige. Et intimt samarbejde mellem arkitekt og museumsfolk synes omsider at være etableret. Kavli anfører til slut nogle generelle betragtninger over de problemer, man i dag står overfor ved bygning og indretning af museer: dagslys kontra kunstig belysning, »air-conditionering«, montretyper, farver, variation i opstilling, rundgangen, faste kontra temporære udstillinger, museumstræthed hos publikum, etikettering m. v. I mange tilfælde mener han dog, at der vanskeligt lader sig opstille generelle regler for løsningen af disse problemer, men alment gældende må det være, at arkitekter og museumsfolk bestræber sig for at se fremtidskravene og søger problemerne løst således, at der ikke spændes ben for udviklingen.

Løsningen af de mange og vanskelige monteringsproblemer ved museets nyindretning giver museumsdirektør, dr. phil. Thor Kielland på sin sædvanlige meget inciterende og livfulde måde en indgående skildring af i sin artikel: »Om å gjøre et museum større for at få det mindre«.

Kielland er en mester i monteringskunst, hans erfaring på dette område er meget stor, og han evner stadig at lade sig inspirere af den foreliggende opgave, kommer med nye ideer til løsning af problemerne, men er altid ledet af sit sikre blik for proportioner, former og farver. Hans artikel er en guldgrube for enhver, som arbejder med museumsudstillinger. Spørgsmålet om de bedst egnede montrer til de forskellige rum og genstande diskuteres, ligeledes montrebelysningen, på hvilket område meget nyt er prøvet. Også rumbelysningen er der eksperimenteret med, ikke mindst i de interiørprægede rum, hvor et naturligt, ikke for stærkt sidelys giver genstandene den bedste belysning. Et helt kapitel for sig og måske det, som Thor Kielland har tumlet stærkest med, er farverne i såvel de enkelte rum som i monterne. Fra rum til rum veksler farverne på væggene, gardiner og montrebetræk, for hvert rum indbyrdes nøje afstemt og som helhed harmonerende med rummets genstande. Dette tjener også sammen med en æstetisk velafvejet variation i montre- og genstandsopstilling til at modvirke museumstrætheden hos publikum.

De to artikler er spækket med gode og instruktive fotografier af museer og museumsinteriører; på de sidste skal vi med fantasiens hjælp sætte tekstens farver. Festligt!

I forbindelse med ovenstående vil det være naturligt at henvise til en artikel, som direktøren for Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum i Trondheim, Thv. Krohn-Hansen har skrevet i dette museums årbog for 1954—55. Det er en beretning om, hvorledes museets nye sal for temporære udstillinger er indrettet, og navnlig om dens belysningstekniske udstyr, der repræsenterer noget helt nyt på dette område. Ved at fjerne skillevæggen mellem to oprindelige udstillingssale har man fået et stort rum, og heri er den nye sal opført à la det kinesiske æskesystem, samtidig er loftet sænket, og derved er skaffet plads til lysarmatur, ledningsnet og ventilationsaftræk. Dagslyset kan efter behag lukkes ude eller afskærmes. Montrer kan anbringes hvorsomhelst på de med træfiberplader beklædte vægge og oplyses efter ønske, idet væggenes bæreskiner til fastgørelse af ophængningsknægtene for monternes glashylder er strømførende, og hyldebelysningen ligger i u-formede skinner, som uden særlig fæsteanordning kan hægtes over de hyldebærende knægte, der får strøm fra væggenes bæreskiner. Mange andre tekniske finesser er taget i brug i denne moderne udstillingssal, der indtil videre er ret enestående.

P. Halkjær Kristensen.

Arkæologisk metode

Siegfried J. de Laet: Arkæologien. Metoder, teknik og problemer. På dansk ved Erling Albrechtsen. Munksgaard 1957. 155 sider.

De Laets bog giver en oversigt over arkæologien, dens metoder, teknik og problemer. Efter at have placeret arkæologien som en selvstændig forskningsgren indenfor historien, bliver der givet en skildring af arkæologens arbejde, begyndende med rekognosceringer i marken, udgravning af forskellige former for objekter, hustomter, gravhøje o. l. Der gives talrige eksempler på de vanskeligheder, en udgraver støder på. Videre følger man konserveringen af tingene for tilsidst at få et overblik over dateringsmetoder og de muligheder, der frembyder sig for tolkning af fundene.

Bogen er meget klar og velskrevet, og under læsningen får man stor sympati for dens forfatter. På den ene side forundres man over det væld af viden, som må være baggrund for denne knappe fremstilling, og samtidig glæder man sig over den respekt for faget, som lyser frem fra bogens sider. Den er skrevet af en mand, for hvem arkæologi er videnskab, og han er hård i sin bedømmelse af dem, der ikke honorerer videnskabens krav f. eks. m. h. t. omhyggelig og objektiv udgravningsteknik. Bogen henvender sig i lige grad til fagfolk som til lægfolk med interesse for arkæologi, men det er ingen kagebog i den forstand, at den angiver konkrete metoder for udgravning, således at man med bogen i den ene hånd og en spade i den anden kan give sig til at lege arkæolog. Det er en meget inspirerende bog, der giver stof til eftertanke, og den er oversat i et klart og godt sprog.

Specielt til den danske udgave har de Laet skrevet et forord, som kunne se ud som blodig ironi, idet han heri nærmest gør undskyldning for, at hans bog oversættes til dansk: ». . . Jeg føler det som en særlig ære, at mit arbejde nu også udsendes i en udgave på dansk. Danmark er et af de lande, hvor arkæologisk forskning har nået sit højeste stadi, og hvor altså behovet for en kritisk bedømmelse skulle føles mindre stærkt.

Dog kan bogen måske gøre sin nytte ved at vise Nordens forhistorikere, at arkæologisk forskning og undersøgelse ikke allevegne er af samme høje karat som i deres hjemlande, og at de ville handle uklogt i at lægge for megen vægt på det arkæologiske materiale, der fremkommer andetsteds, således at de i hvert fald først nyttiggør sig det efter fornøden kritisk overvejelse. . . .« Når man har læst bogen og derved fået kendskab til forfatteren, bliver man klar over, at forordet sikkert er alvorligt ment. — Men kan dansk arkæologi modtage en sådan ros uden at rødme?

Det er en sand glæde at stifte bekendtskab med en bog og en mand, der så klart går ind for redelig og objektiv forskning.

J. Troels-Smith.

Vikingerne

Palle Lauring: Vikingerne. Schönberg 1956. 228 s.

To vikinger, skåret som skakbrikker i hvalrostand og fundet på øen Isle of Lewis, der i en fortræffelig optagelse pryder omslaget af Palle Laurings bog, siger noget væsentligt om bogens bedømmelse af vikingetiden. Det er nok grumme krigere, men mere resignerende overfor den skæbnebestemte kamp end kamplystne, mere modne end modige. Lauring forfalder ikke til højskoleromantiske forestillinger om vikingetiden som en forbilledlig heltetid, men han ser heller ikke på denne voldstid med moderne, humanistiske øjne — ikke moralsk vurderende. Det er bogens bedste egenskab, at den prøver at skildre tiden ærligt ud fra tidens egen før-kristne tankegang, og det kræver unægtelig mere end digterisk begavelse. Forfatteren røber da også bogen igennem et så indgående kendskab til både arkæologisk-historisk kildemateriale og videnskabelig vikingetids-litteratur, at fremstillingen i virkeligheden mange steder er tung af stof. Den er slet ikke så let læst.

Den 222 sider lange fremstilling er een lang, ubrudt fortælling, hvor korte afsnit uopholdeligt følger hinanden. Man føler sig undertiden i selskab med en meget talende mand, der ikke eet øjeblik lader tilhøreren få ordet eller giver ham lejlighed til at besinde sig på det fortalte. Det er ikke blot lidt trættende, det er også lidt farligt. For Lauring er jo en ligeså fantasifuld som vidende skribent, der virtuost sammenkæder det faktisk erkendbare med det teoretisk mulige. Godt ville det derfor have været, om en vis kapitelinddeling havde givet læseren lejlighed til ophold og overvejelse, og samtidig havde muliggjort en dramatisering af stoffet ved fremhævelse af enkelte passager. Det er faktisk synd for både læser og forfatter, om de helt ypperlige afsnit som det om kvinden i Norden, om Snorre og Saxo eller — og især — om den unge Ansgar som den tyske kejsers kutteklædte gesandt i Østersøhandelens brændpunkter, skulle gå tabt ved den uopholdelige læsning. Sådanne afsnit fortjener at afsluttes med punktum og pause. Bedre egner fremstillingsformen sig for omtalen af »det vestlige eventyr« — her læser man tryllebundet og erkender med glæde, at det elementære historiebogsstof får liv i digterens genfortælling.

Bogen om vikingerne er tungere læsning end »De byggede riget«, som den direkte fortsætter; men den er tung af tanker og viden, som det er godt at få del i.

Mogens Ørsnes.

Institutionernes virksomhed

Nationalmuseets 1. afdeling 1957.

Fredningsarbejdet. Den omfattende kortlægning og beskrivelse af landets bevarede oldtidsminder, der var en direkte følge af naturfredningsloven af 1937, afsluttedes i 1956. I »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1957 har overinspektør, dr. phil. Therkel Mathiassen redegjort for det samlede resultat af berejsningen. Fredningsarbejdet er imidlertid ikke afsluttet hermed, idet stadig tilsyn og vedligeholdelse af de 24.000 nu fredede oldtidsminder er påkrævet. Tilsynet foretages i samarbejde med fredningsdommerne, således at alle fredede mindesmærker bliver gennemgået indenfor 3-års perioder. I 1957 foretog afdelingen som en følge af dette arbejde 185 besigtigelser i marken.

Vedligeholdelse og restaureringer. Under ledelse af konservator K. Thorvildsen istandsattes i årets løb ialt 70 oldtidsminder, der fordeler sig således: 21 gravhøje i Hjørring amt, 30 høje og 1 stenkammer i Aalborg amt og 17 høje og 1 langdysse i Randers amt. Af disse arbejder må særlig nævnes istandsættelsen af Donbækgravpladsen (Hjørring amt), hvor 18 af de nævnte 21 høje er beliggende, og hvor planering og rydning også har fundet sted, samt langdyssen i Nødager sogn (Randers a.), der er et 25 m langt anlæg med 32 randsten og 2 velbevarede kamre. Endvidere har museumsinspektør C. L. Vebæk forestået restaureringer af gravhøje ved Ø. Linnerup i Hjørring amt, ved Hvolbæk, Vitved, Sorring Mark, Voel og Gern Vestermark i Skanderborg amt og på Kvong Sønderhede i Ribe amt.

Undersøgelser i marken. Større undersøgelser: Udgravning af en frigivet, velbevaret gravhøj ved Redsted, Mors, Thisted amt, rummende 5 klart skelnelige bygningsfaser og ialt 7 yngre stenalders enkeltgrave og 2 bronzealdergrave (M. Ørsnes). — Udgravning af en stor, delvis overpløjet gravhøj ved Ingstrup, Hjørring amt, hvori 3 egekistegrave og 1 stenkiste, alle med bronzer fra ældre bronzealder. Undersøgelsen fortsætter. (C. L. Vebæk.) — Undersøgelse af en omfattende gravplads på St. Loftsgårds Strandmark, Bornholm. Pladsen, der er dækket af flyvesand, har foreløbig givet henvend tyve grave fra ældre og yngre bronzealder (O. Klindt-Jensen). — Fortsatte gravninger på en ældre jernalders gravplads ved St. Frigård, Bornholm (O. Klindt-Jensen). — Fortsat udgravning af det omfattende våbenofferfund fra ældre jernalder i Ejsbøl mose ved Haderslev. Undersøgelsen foretages i samarbejde med Haderslev amts museum (M. Ørsnes). — Fortsat undersøgelse af voldstedet Trælborg fra germansk jernalder, Ribe amt (O. Voss). — Fortsat undersøgelse ved Klebæk høje-monumentet, Ribe amt. Udgravningen har godtgjort, at de bevarede bautasten er rester af en 45 m lang skibssætning. Denne har omsluttet en grav, der dog viste sig at være blevet plyndret i gammel tid (O. Voss). — Fortsat undersøgelse i samarbejde med Ålborg historiske museum af Lindholmhøjekomplekset. Sporene af et anseligt trekantet hus fra yngre germansk jernalder er bl. a. blevet fremdraget (Th. Ramskou).

Mindre undersøgelser: Stenalder: Trørød, Københavns amt. Votivfund med 5 flintsegle og 5 dolke fra senneolitisk tid (C. L. Vebæk). — Slotshøj, Præstø amt. Yngre stenalders boplads (E. Lomborg). — Læsø, Hjørring amt. En ældre jættestuetids jordgrav med 4—5 skeletter og en stendyngegrav fra senneolitisk tid (C. L. Vebæk). — Toftum, Skanderborg amt. Yngre stenalders boplads (C. L. Vebæk). — Voel, Skanderborg amt. Høj med 3 enkeltgrave og en yngre bronzealders urnegrav (C. L. Vebæk). — Gern Vestermark, Skanderborg amt. Høj med enkeltgrav (C. L. Vebæk). — Sevel Kalkværk, Ringkøbing amt. Høj med to enkeltgrave og een yngre bronzealders urne (M. Ørsnes). — Åsted, Ribe amt. Bopladsgruber fra mellemneolitisk tid (C. L. Vebæk). — *Bronzealder:* Mangehøj, Faarevejle, Holbæk amt. Høj med 4 grave (E. Bendixen). — Lundebjerg, Hjørring amt. Høj med 2 grave (O. Voss). — Lundgaard, Ålborg amt. Høj med 2 grave og ardspor (O. Voss). — Vestervig, Thisted amt. Høj med stenbiste (M. Ørsnes). — Solbjerg, Mors, Thisted amt. Urnegrav under flad mark (M. Ørsnes). — Gjerrild, Randers amt. Høj med stendyngegrave (C. L. Vebæk). — Volstrup, Skanderborg amt. Høj med urnegrave fra yngre bronzealder (C. L. Vebæk). — Gyldenshøj, Østermarie, Bornholm. Høj (O. Klindt-Jensen). — Rørby, Holbæk amt. Undersøgelse på findested for bronzekrumsværd (M. Ørsnes). — Farum, Frederiksborg amt. Sten med hjulkors (C. L. Vebæk). — Blåholt, Bornholm. Afdækning af helleristning (O. Klindt-Jensen). — *Jernalder:* Ingstrup, Hjørring amt. Stensat grav fra ældre romersk jernalder (O. Voss). — Fragtrup, Ålborg amt. Hustomt fra tidl. keltisk jernalder eller yngre bronzealder (E. Thorvildsen). — Klim, Thisted amt. Grav med sølvnåle, lerkar og perler fra yngre romersk jernalder (C. L. Vebæk). — Smediehøj, Fuur, Viborg amt. Hustomt fra keltisk jernalder (M. Ørsnes). — Givskud, Vejle amt. Gruber med keramik fra ældre jernalder (G. Kunwald). — Orten, Ribe amt. 2 langhøje med urnegrave fra keltisk jernalder (O. Voss). —

Registrering af fund. — En registrering af fund i danske provinsmuseer og privatsamlinger er blevet påbegyndt som et led i opbygningen af et omfattende centralkartotek over forhistorisk kildemateriale. Følgende byer er besøgt: Viborg, Års, Nysum og Ålborg (O. Voss og M. Ørsnes). —

Nationalmuseets 2. afdeling, maj—december 1957.

Om afdelingens undersøgelser i årets 7 første måneder er der givet meddelelse i sidste hefte. I årets resterende del er undersøgelserne på Fyrkat voldsted og restaureringen af Vitskøl klosterruiner fortsat. Endvidere er frådstens-krypten under Vor Frue kirke i Aarhus indviet efter endt rekonstruktion. I Pedersborg er en stor kvaderklædt murblok gravet fri og rejst som et minde om den nyopdagede romanske rundkirke. På Fogedbygaard voldsted ved Næstved er som beskæftigelsesforanstaltning iværksat en større arkæologisk undersøgelse. På Møn er Spejlsby kirketomt udgravet. Sammen med Danmarks Naturfredningsforening er en videregående fredning af den jyske hærvej forberedt. I øvrigt er undersøgelserne for »Danmarks Kirker« fortsat, ligesom der er restaureret kalkmalerier og inventar i adskillige kirker.

Nationalmuseets 3. afdeling, Dansk Folkemuseum, 1957.

Arbejdet i museet. Rækken af skiftende småudstillinger er blevet fortsat med en lille, men farverig udstilling af fjerarbejder. Årets største udstillingsarrangement var legetøjsudstillingen, der ikke blot omfattede genstande fra 3. afdeling, men fra de fleste andre afdelinger af Nationalmuseet, fra nogle andre museer og tillige fra en lang række private.

Inden Nationalmuseets 150 års jubilæum blev riddersalen i Prinsens Palæ for midler stillet til rådighed af Ny Carlsbergfondet sat grundigt i stand, og ved velvilje fra Rosenborgsamlingen blev de flamske gobeliner, hvortil salens væginddeling er beregnet, atter forenet på deres gamle plads. Som et sidste jubilæumsarrangement kunne museet åbne et nyindrettet sølvkammer, som giver mulighed for en overskuelig og instruktiv udstilling af dansk sølvtøj fra régence til sen-empire. Til indretningen af dette rum var ydet tilskud af Bikuben, direktør Carl Christensen, A/S Dansk Cementcentral, C. L. Davids fond og grosserer L. F. Foght. Endelig er der i det forløbne år indrettet et rum med genstande, især møbler, fra danske hjem i tidligere Dansk Vestindien.

Ligesom de foregående år skyldes størstedelen af tilvæksten til genstandssamlingerne en lang række gaver fra folk, der interesseret fulgte museets virke. En del af disse gaver er skænket i anledning af museets jubilæum. Som eksempler kan nævnes fire gamle doktorhatte, overrakt fra Københavns Universitet; to spejle med tilhørende konsoller, prægtigt udskåret i rokokostil, en gave fra Ny Carlsbergfondet; lige så rigt udskåret, en hjørnekonsol fra samme tid, skænket af Dansk Kautionsforsikring. Alle nyindkomne ting kan ikke omtales, nævnes skal blot, at den med hensyn til kvantiteten største tilvækst stammer fra de omfattende undersøgelser i de københavnske saneringskvarterer. To store private samlinger er indgået til afdelingen, foreningsemblemer o. l. samlet af forfatteren Vilh. Bergsøe og polititegn samlet af statspolitichef Mensen. Endelig har også bondesamlingen haft en tilvækst, bl. a. nogle særdeles gode maledede møbler, i de fleste tilfælde indgået som gave til museet.

Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser har udsendt en spørgeliste om hør og hamp.

»Fonden til fordel for Nationalmuseets 3. afdeling, Dansk Folkemuseum«, der tidligere har fået kongelig konfirmation, er nu efter modtagelse af en testamentarisk gave blevet i stand til at træde i virksomhed.

Undersøgelser i marken. Arbejdet i saneringskvartererne i København er fortsat. Bondegårdsundersøgelserne er foretaget i følgende områder: Sydfyn, Lange-land, Ærø og småøerne syd for Fyn samt Sydslesvig (Nordfrisland). I Burkal sogn i Sønderjylland har man fotograferet bondekultursager i privat eje. I tilknytning til arbejdet med spørgelister vedrørende bondekultur er der foretaget optegnelsesrejser i Vestjylland, Sønderjylland og Sydslesvig med henblik på oplysninger om husdyrenes pasning og i Nordvestjylland og Sønderjylland med henblik på begravelsesskikke. De tidligere undersøgelser på Læsø er fortsat, og på denne ø er et saltkogeri blevet udgravet. Også undersøgelsen af middelalderagre i Borupris skov er fortsat og nu suppleret med en mosegeologisk-botanisk undersøgelse. Endelig skal nævnes, at Nationalmuseets mølleudvalg har forhandlet om istandsættelse og fredning af en lang række vand- og vindmøller, og at Vibæk mølle i Sønderjylland efter en gennemgribende restaurering har kunnet genindvies. Internationalt sekretariat for udforskning af landbrugsredskabernes historie har afsluttet den i 1955 påbegyndte registrering af plove på danske museer.

Der henvises iøvrigt til den mere udførlige beretning for året 1957 i den af afdelingen udsendte årbog »Budstikken« 1958.

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling 1957.

Der er i året indkommet 67 fund med ialt 1940 mønter. — Ved de af lektor Davidsen, Bornholms Museum, og konservator Oluf Olsen sstds. foretagne fortsatte udgravninger og harpning af fyld fra Lilleborg i Almindingen er fundet

to romerske denarer, fra kejser Hadrian (132—134 e. C.) og ubestemmelig kejser (brudstykke) samt 65 andre mønter fra Valdemar I til Erik Klipping; på nær 7 var disse mønter slået i Lund. Fundene er vigtige ved at vise, at man har benyttet denne kongelige borg endnu en lille snes år efter erobringen af ærkebiskoppens partigængere 1259. Endvidere er de bornholmske møntfund af betydning ved at forsyne samlingen med skånsk mønt.

På gårdejer Oscar Olsens ejendom matr. nr. 7 a i Stuby, Kastrup sogn, Hammer herred, Præstø amt, blev 24. april fundet en lerpotte med 641 mønter. Potten stod et spadestik under gulvet i det gamle, nu nedrevne stuehus. Af mønterne var to fra Erik Menved, Roskilde, 186 turnoser, 450 sterlinge og tre hulpenninge. Pengesummen antages at være gemt hen i 1340'erne før den sorte død.

Ligesom i de foregående år er ved restaureringsarbejder i en række kirker fundet mange spredt liggende mønter fra Valdemarerne til nutiden: Klestrup, Starup, Asnæs, Nykøbing S., Knebel, Hjadstrup, Hostrup, Helgenæs, Poulskirke, Bornholm, Vorgod, Vester Starup, Mejrup, Sandager, Frerslev, Karup, Pedersborg, Nørre Nissum, Vedsted, Arnborg, Ginnerup, Galten, Nysogn og Kollerup. Herunder er fremkommet 6 nye mønttyper fra Valdemar II, Nørrejylland, samt en ny jydsk mønttype fra kong Niels.

Af andre fund kan nævnes 54 spredt liggende mønter fra Knud VI, Roskilde, til kong Hans, Malmø, fra udgravninger på Axeltorvet, Næstved (fordum Gråbrødre kirkegård).

I anledning af Nationalmuseets jubilæum har Samlingen modtaget værdifulde gaver fra Numismatisk Forening, København (tetradrachme fra Apamea 246—244 f. C.), overretssagfører Holger Hede (norsk dobbelt-speciedaler 1669), direktør Johan Chr. Holm og sagfører, cand. jur. Axel Ernst.

Der har i årets løb været 22554 besøgende i Samlingen.

Iøvrigt henvises til Samlingens sædvanlige årsberetning, der udkommer i Nordisk Numismatisk Årsskrift.

Nationalmuseets 7. afdeling, Frilandsmuseet, 1957.

Frilandsmuseet har i 1957 haft 105.465 besøgende. Se iøvrigt sidste beretning.

Kunstindustrimuseet 1957.

Vigtigere nyerhvervelser: Bergere af nøddetræ udført i Paris omkr. 1750, gave fra Ny Carlsbergfondet. Sidste del af en samling tin, som har tilhørt afdøde kammerherre Chr. Lerche. Hele den Lerche'ske tinsamling ejes nu af museet. Et par hjørneskabe, fineret med oversøiske træsorter og forsynet med forgyldte bronzebeslag, udført af Pierre Migeon i Paris omkring 1750. Een encoignure skænket af Ny Carlsbergfondet, en af Kunstindustrimuseets Venner. Dåse af sølv, udført af J. H. Mundt, København 1687, gave fra Ny Carlsbergfondet. Tabatière af guld med agat, udført af Frederik Fabritius, Kbhv. 1760'erne, skænket af Konsul George Jorck og hustru Emma Jorck's Fond. En messehagel af silkebrokade, udført i Persien i det 18. årh. Gave fra Ny Carlsbergfondet. En bane guldindvirket fløjlsbrokade, udført i Tyrkiet i det 16. årh. Gave fra Vera og C. J. Michaelsens Legat. En korkåbe, dels udført af tyrkisk fløjlsbrokade fra det 16. årh. dels af europæisk guldbrokade fra det 18. årh. Skænket af Ny Carlsbergfondet og Helge Jacobsens legat. En usædvanlig stor korkåbe, udført af persisk silkestof fra det 17. årh. Gave fra Ny Carlsbergfondet. Fayencegruppe forestillende Pluto, der bortfører Proserpina, Kastrup, 18. årh.'s midte. Gave fra Ny Carlsbergfondet. To stykker silkebrokade, delvis guldindvirket, udført i

Venedig o. 1700. To skåle af mørkegrøn jade i bladform, udført i Kina i det 18. årh. Skænket af Ny Carlsbergfondet.

Blandt ny erhvervelserne af moderne kunsthåndværk er der særlig grund til at fremhæve et fiskefad af sølv, tegnet af Henning Koppel og udført hos Georg Jensen. Skænket af Benny Dessau's Mindelegat. En finsk rya »Vintergatan«, skænket af generalkonsul E. Høyvald, samt tre amerikanske stole, tegnet af Charles Eames.

I kalenderåret 1957 har der været afholdt 17 udstillinger. Vi fremhæver særligt en udstilling af stole, en udstilling af gamle og nye finske ryer, en fotografiudstilling »Brasilien Bygger«, en udstilling af ældre orientalske tæpper og silker, en udstilling af tre danske kunsthåndværkeres arbejder: Finn Juhl, Anna Thommesen og Henning Koppel, Snedkerlaugets Møbeludstilling, en udstilling af svensk hemslojd samt i bibliotekets forværelse: Ny erhvervelser af Ornamentstikbøger og Franske Plakater, en udstilling af håndkolorerede bøger fra Ackermann's forlag, Koptiske Textiler — et japansk billedværk fra udgravninger i Ægypten og endelig en udstilling af italienske skrivebøger.

I 1957 har der været afholdt et foredrag for Kunstindustrimuseets Venner, hvor direktøren for Rijksmuseum i Amsterdam Monsieur Th. H. Lunsingh Scheurleer talte om Dutch Interiors and Furniture of the 17th and 18th Centuries og et offentligt hvor chefen for Bibliothèque Nationale's manuskriptkabinet M. Jean Porcher talte om Les plus Beaux Manuscrits de la Bibliothèque de Jean de Berry.

Tøjhusmuseet, august—december 1957.

Blandt ny erhvervelserne, der omfatter genstande i alle museets afdelinger, skal særligt fremhæves: 1 hagebøsse i skæfte, såkaldt dobbelthage. Bøhmen, ca. 1500—25. 1 schweizisk hellebard (Kriegshippe) ca. 1500. 1 Spitfire-jager. 1 uniformsfrakke, håret af kejser Wilhelm II. 1 uniform for det danske FN-kommando i Ægypten.

Museumsinspektør, dr. phil. Arne Hoff har på en studierejse til Italien studeret civile og militære skydevåben i de vigtigste italienske museer.

Købstadmuseet »Den gamle By« Århus, 1957.

I løbet af året er der foretaget en indre ombygning af kontorer og magasiner i Århus Mølle, hvor igennem det er lykkedes at opnå en beskedent forøgelse af magasinerne og bedre kontorforhold. Desuden er der indrettet et lokale til brug for skolerne, der blev taget i anvendelse 2. oktbr. Ved velvilje fra Århus Skoledirektion er der ansat to lærere, der har udarbejdet opgaver og på anden måde tilrettelagt skolernes benyttelse af museets samlinger. Museet har deltaget i udstillingen »Barn i Århus« i rådhusalen 19/1—3/2 med forskelligt materiale m. v. 7/7 besøgte ICOMs studiekreds for frilandsmuseer museet.

Af ny indretninger skal nævnes læredrengens kammer i snedkerens hus fra Haderslev. Helsingør Teater er nedtaget og bragt til Århus, og arbejdet med dets genopførelse er fortsat.

Blandt ny erhvervelserne skal to sølvfund fra svenskekrigene fremhæves foruden forskellige malerier til den topografiske samling. Museets apotek har forøget sin samling af standkrukker af fajance. Til urmuseet er der modtaget ure af Joachim Brandt (Kbh.), Moses Joseph (Aalborg) og Kjeld Jensen (Århus) foruden en sølvåse af tysk arbejde, i hvis bund et ur er monteret. Mellem håndværkssamlingens forøgelser er den vigtigste gravmester Fr. Britzes værksted.

Cand. mag. Gunner Rasmussen er blevet ansat som museumsinspektør. Fri-luftsscenen spillede 1957 Jean de France.

I øvrigt skal museet henvise til sin årsberetning i den kommende årbog.

Aalborg Historiske Museum 1957.

På sjette år graves der på Lindholm Høje. Gravpladsen blev færdigundersøgt i 1956, mens dette års gravning gjaldt undersøgelse af oldtidsagre på arealets østlige del, hvor agre med tydelige plovfurer og inddeling nu er bevaret ved tilsåning med holdbart græs. Hustomter med bagerovn var bevaret i sandlaget over agrene, dateret ved mønter fra 1030'erne. I et yngre lag lå en runemønt, slået for Sven Estridsen. På Lindholm Højes nordskråning udgravedes en snes småhytter, halvt nedgravede i marken, i ca. 15 af dem fandtes spindestene og vævevægte i gulvlaget, i tre tilfælde endog mellem 10 og 25 vævevægte. En hytte er rekonstrueret over de originale stolpehuller. Yderst i nordøst er fundet tomten af gård eller hus af tresidet form.

En grubekeramisk boplads i Nørre-Tranders sogn har været under observation i et par år og er endnu ikke færdigundersøgt, den har foreløbig givet mange lerkarskår og i hundredevis af cylindriske flækkeblokke og flækkepile med skafttunge. Eftersøgningen efter sådanne bopladser fortsættes langs Limfjorden og har givet bedst resultat i Nørholm sogn. I Lille Vildmose undersøgte i sommeren 1956 nogle brønde fra ældre jernalder, foret med risfletning. I år har O. Marseen publiceret disse og andre oldtidsbrønde i Kuml. Et trækar af hidtil ukendt form er fundet i Limfjorden ved Gjøl, stående med overkant lige under daglig vande. Karret er firkantovalt 41×38 cm og 16 cm højt, af en tommetykt udhugget elmerod, meget elegant formet, med fire øreknopper med horisontal gennemboring.

I sommeren 1957 blev to gamle købmandsgårde, opført i 1663, i karreen mellem Budolfi kirke og Strandstien nedrevet. Grunden skal foreløbig udlægges som parkeringsplads, og her har museet en chance for at grave uden tidsfrist. En prøvegravning i efteråret 1957 gav til resultat, at lagene afsluttes opad med to brande i 1500-årene (1530 og 1534?) og i øvrigt indeholder hustomter med gulve, funderingspæle, kloaker og affaldskuler. En nålemagers værksted er nedbrændt omkring 1250, i gulvet lå flere kg metal, halvfabrikata, brudstykker af nåle, spænder, ringe og pincetter foruden enkelte hele, færdige ting. Til datering lå i gulvlag og svalekar mønter fra tiden 1236 til 1247. Gulvkonstruktioner af forskellig art og import af norsk tømmer lod sig påvise. Den meget lovende gravning blev foretaget for en bevilling fra Aalborg by, og vil blive fortsat i 1958, foreløbig med undersøgelse af en affaldskasse fra 1500-årene, hvis rand vi nåede til, inden frosten satte ind.

Af gaver i årets løb skal især nævnes en landmålerkæde af rundjærn, inddelt i halve alen, med ringe for hver fem alen, kardansk håndtag og stikker til fastgørelse, et komplet landmålerredskab. Kæden er en gave fra sognerådsformand Søren Fanøe, Øster Hassing i Kjær herred.

Den undersøgelse af de tre nordjyske glasværkers historie og produktion, hvis første del blev publiceret af Peter Riismøller i Arv og Ejc 1956, er fortsat med rundspørge og publikation af anden del i samme årbog for 1957. Der indkommer dog stadig en del glas og oplysninger, og måske bliver der stof til en tredje publikation. Tre egebladslebne vinglas er modtaget som gave sammen med en lågvase af koboltblåt glas, alle af Conradsmindes fabrikat, mens en alterkande af samme farve er indkøbt, identificeret ved paralleller til antagelig at være fra Mylenberg glasværk.

Fajancer og lertøj fra slægten Becks fabrik på Øland har været eftersøgt af vort museum gennem mange år. Gennem O. Marseens gravning i fabrikkens tomt har en del hidtil uidentificeret lertøj kunnet henføres til Øland (publiceret i Arv og Eje 1957) og denne samling er i årets løb vokset ved gaver og køb.

Samlingen af lokalt sølv er forøget med en tekande af Christopher Mayntzhausen (mester 1818—61) en vandkande af Jac. Chr. Smith (mester 1837—76) samt et kridthus af Thomas Hansen Pop (mester 1702—29). Fra en svensk kollega har vi erhvervet et standur signeret I. C. Torbeck, Aalborg. Uret er fundet i en gård ved Smålandsgrænsen, hvor det havde stået i mands minde. Det er en god kollegial handling at sørge for, at sådanne ting kommer hjem. I årets løb har vort museum modtaget meddelelse om tre testamentariske gaver, i alle tre tilfælde hele møblelementer med mange oplysninger om lokal herkomst. Nærmere redegørelse herfor, når disse ting indgår.

En udstilling af tegninger og fotos af helleristninger, arrangeret af Fred. Gudnitz, Tanumshede, blev besøgt af 500 gæster. I påsken arrangerede Kulturhistorisk Forening for Nordjylland en udstilling Ældre kunsthåndværk i nordjysk privateje i Helligåndsklosteret i Aalborg. Museet udstillede ikke, men dets personale, bistået af mag. art. Inge Mejer Antonsen, Kunstindustrimuseet, gjorde det meste arbejde og havde stort udbytte af at registrere de ialt godt 300 genstande her var samlet. Der var 2360 besøgende.

Landsarkivet for Sjælland m. m. 1957.

Antallet af besøgende på læsesalen var: 4909 (1956: 4712), og der blev til brug for dem fremtaget 36920 bd., pk. og læg (1956: 35437).

De i årets løb modtagne afleveringer og gaver udgjorde 971 bd. 1023 pk. og 112 læg eller løse stk., svarende til ca. 102 hyldemeter.

Der har i 1957 ikke fundet nogen større aflevering sted. Fra dommere og politimestre (Sorø, Slagelse, Kalundborg, Ringsted, Hillerød, Vordingborg og Nakskov) er der modtaget efterleveringer. Heraf kan fremhæves, at der fra Tranebjerg dommerkontor er afleveret 10 bd. omskrevne realregistre og en enkelt skøde- og pantebog. Fra politimesteren i Kalundborg afleveredes Kalundborg rådstueprotokol 1858—1905, der var anbragt i politimesterens arkiv. Fra gejstlige embedsmænd er der kun afleveret to kontraminiestrialbøger. Fra Sct. Pauls kirke i København afleveredes bl. a. en kirkeinspektionsprotokol 1876—1915. Endvidere modtoges afleveringer fra forskellige kreds læger. Fra Mønstringskontoret afleveredes sager fra 1925—1945.

Kassationer af forskellige arkivalier udgjorde i 1957 ialt ca. 29 hyldemeter.

Fra Landsarkivets side er der i de senere år lagt vægt på at få afleveret omskrevne realregistre, der er begyndt engang i sidste halvdel af forrige århundrede, fordi mange af dem er i en meget dårlig tilstand, hvilket skyldes både det dårlige papir, der er anvendt til protokollerne, og tillige den hyppige brug. I 1957 er der restaureret 3 bd.

Ordningsarbejdet er foretaget efter samme linjer som i det foregående år. Udarbejdelsen af alfabetiske navneregistre til de forskellige protokoller er fortsat.

Landsarkivet for Fyn, 12. juli — 31. december 1957.

Benyttelse. Landsarkivet har i kalenderåret 1955 haft et besøg på 2.340, i 1956 2.621 og 1957 2.628. Der er på læsesalen benyttet i 1955 16.784 bind og pakker, 1956 19.766 og 1957 17.092 bind og pakker.

Afleveringer. Der er modtaget en række normale afleveringer fra dommere, politimestre og præster. Fremhæves kan en pakke tegninger og overslag vedr.

en projekteret jernbane på Ærø 1916 (fra Ærøskøbings dommer), næringsprotokol fra Ærøskøbing 1850—1920 og borgerbog fra Marstal 1861—1920 (fra Ærøskøbing politimester). Landsarkivet, Aabenraa, har afgivet målings- og taksationsforretning over kirker, præstegårde og degneboligers jorder på Ærø 1734.

Gaver. Afholdslogen »Elias«, Odense, har skænket sit arkiv 1892—1942, Birkerød statsskole en ret stor pakke diverse dokumenter fra Østergaard godsarkiv, bygningsinspektør A. Lütken, Skern, breve til Vilh. Lütken fra registrator Fr. Krarup og provst, senere biskop C. F. Wegener 1901—02 og pensionist Lauritz Andersen, Odense, et manuskript: »Gaardmænd i Gestelev«.

Ordnings- og registreringsarbejder. Arbejdet med gennemgang og delvis omordning og omregistrering af godsarkiverne fortsættes. Færdige er i alfabetisk rækkefølge godsarkiverne fra Rønningesøgaard til Aaløkkegaard. — Baag og Vends herredsfogeds arkiv før 1798 er ordnet og registreret. — Samtlige forligskommissionsarkiver er blevet ordnet og registreret. — Påbegyndt er arbejdet med at ordne arkiverne fra brandforsikringen for landbygninger. — Arbejdet med at skabe alfabetiske registre over viede og døde i købstæderne før 1891 er fortsat. Sedlerne over viede og døde i Odense, Svendborg og Faaborg er renskrevet i foliobind, der stilles frem på læsesalen til publikums benyttelse. For alle øvrige fynske købstæders vedkommende foreligger der sedler over viede og døde før 1814, og der arbejdes videre med tiden 1814—91. Sedlerne vil kun ganske undtagelsesvis kunne stilles til publikums benyttelse, før de er renskrevet i protokoller. Dette arbejde vil snart blive påbegyndt for Nyborgs vedkommende.

Kassationer. I forligskommissionernes arkiver er kasseret 40 pakker dokumenter til forligsprotokollerne fra tiden efter 1857 eller 2,75 hyldemeter.

Landsarkivet for Nørrejylland 1957.

Landsarkivet har i 1957 haft et besøg på 3003 (1956: 3105), og der er på læsesalen benyttet 29344 bind og pakker arkivalier. Der er ialt afleveret 2630 bind og pakker, hvoraf de 58 er gaver. Der er bl. a. modtaget arkivalier fra Hansted hospital, Støvringgård Jomfrukloster, Lerkenfeld gods, Års og Hobro museer, protokoller over mosaiske trosbekendere i Århus og Hobro, mosaisk ministerialbog for Randers, Sydvestjysk Præstekonvents forhandlingsprotokoller (sognepræst K. H. Østergaard, Åstrup). Det broderlige Skydeselskab i Ålborg har afleveret forskellige protokoller; postmester C. Klitgaards enke har foræret Landsarkivet håndeksemplarer af hendes mands værker med hans egenhændige tilføjelser. Fra landbrugskonsulent Jeppesen Jensen er modtaget en række ekstraktafskrifter af lensregnskaber og jordebøger fra Skivehus, fra grosserer H. Friis, Århus, fortegnelser over dimittender fra Vesterborg og Brahetrolleborg seminarier, fra boghandler Brinch-Fischer, Esbjerg, forskellige arkivalier fra Sønderho og fra skoleinspektør Jensen, Mariager, breve til overlærer Melchior og »gravminder« over folk i Villerslev sogn 1834—72. Kommunale arkivalier til ca. 1900 er modtaget fra Skagen, Sæby, Mariager, Holstebro og Ringkøbing. Fra Rovsø m. fl. herreders dommer er modtaget forligskommissionsprotokoller og Ribe stiftsprovst har afleveret provste- og kirkeinspektionsarkivet fra Ribe domkirke. Fra Direktoratet for Statsskovbruget er modtaget arkivalier fra Buderupholm og Palsgaard skovdistrikter.

De fleste nyafleverede arkivalier er i årets løb blevet ordnet og registreret. Registreringen af Ålborg bispearkiv er afsluttet. Registreringen af Århus bispearkiv ventes afsluttet i 1958.

Forhandlingerne om Landsarkivets byggesag har været fortsat i 1957. Der er bevilget 73.000 kr. til detailprojektering af den nye arkivbygning, og et byggeudvalg er blevet nedsat. Det har holdt flere møder og foretaget studierejse til Stockholm og Västerås. Også arkiver i Tyskland, Holland og Frankrig er studeret.

Landsarkivet for de sønderjyske landsdele, 1. juli—31. december 1957.

Læsesalsbesøget, der en del år har været nedadgående, har i 1957 været i stærk vækst. Det har udgjort 1328 (1956: 730). Der er fremtaget 16923 sager til læsesalen (1956: 14707).

Af afleveringerne skal nævnes, at der er afleveret forskellige grundbøger og grundakter, så at der nu findes på landsarkivet grundbøger og grundakter fra retskredsene Rødding, Toftlund og Løgumkloster, samt fra Gråsten følgende ejerlav: Asbøl, Bommerlund, Bov, Bovrup, Egernsund, Frøslev, Grøngrøft, Kiskelund, Kollund, Kragelund, Kruså, Ladegårdskov, Nørre Smedeby, Trådbøl og Vejebak.

Sønderjydsk Fonds arkiv er afleveret til landsarkivet (ikke tilgængeligt), brandforsikringsprotokol 1857—79 for Søgård, Artoft m.m. brandgilde, en beretning fra lotterne om deres bespisning ved grænsen 1945 af folk fra tyske fangelejre, og deponeret af dr. Lor. Christensen: sager vedr. jødiske slægtskabsforbindelser (kun tilgængelig med tilladelse af dr. Lor. Christensen).

Tønder amtsarkiv er under ordning. Der er udarbejdet seddelregister til skiftesager («Erbscheine») i amtsretsarkiverne og registre til Bov kirkebøger og personregistre, Gråsten kirkebøger og Nordborg personregistre. Register til Gram kirkebøger er ved at blive renskrevet og til Gråsten og Rødding personregistre er under udarbejdelse.

I vinteren 1957—58 lader Historisk samfund for Sønderjylland afholde et kursus i vejledning i personal- og lokalhistorisk arbejde på landsarkivet. Til slutningen har været så stor, at kursuset har måttet deles i 3 hold.

Erhvervsarkivet, 1. september — 31. december 1957.

På trods af, at årets fire sidste måneder for Erhvervsarkivet var stærkt præget af flytningen til og indretningen af den nye bygning, er der dog indgået ca. 450 bind og pakker. Hovedparten heraf udgøres af to større handelsarkiver: Chr. Boyes Vinhandel A/S, Århus, 1897—1943, og købmand N. K. Nielsen, Holstebro, 1884—1923. Ret omfattende er også arkivet fra den betydelige murerforretning C. Licht, København, 1877—1933, der er modtaget fra Nationalmuseets 3. afdeling. Et enkelt industriarkiv er cykelstelfabrikken »Concordia«, København, 1922—52.

Fra dagbladet »Jyllands-Posten« er afleveret enkelte mindre sager vedrørende landsudstillingen i Århus 1909, og fra Akademiet for de tekniske Videnskaber er afleveringerne fortsat. Af retsbehandlede arkiver er der en samling fra Vejle herredsret, fortrinsvis mindre købmandsarkiver.

I håndbiblioteket udgør tilvæksten 176 bind. Erhvervshistorisk årbog 1957 er udsendt.

Københavns stadsarkiv, 1957.

I kalenderåret 1957 afleveredes til stadsarkivet fra de kommunale institutioner 116 bind og 2787 pakker arkivalier samt 3295 bind og 22 pakker tryksager. Som gaver og deposita fra forskellige institutioner og personer er modtaget 42 bind og 7 pakker. Ved publikationsudveksling med arkiver og biblioteker m. v. i

ind- og udland samt andre håndbogsanskaffelser er arkivets håndbogssamling forøget med 413 bind og hæfter.

Antallet af ekspeditioner til magistraten udgjorde 5033 stk. journalsager, 693 stk. protokoller, regnskaber m. v., samt 1609 stk. tryksager. Fra magistraten tilbageleveredes til indsætning 4501 stk. journalsager og 714 stk. protokoller m. v.

Arkivets fonds benyttedes af 1941 besøgende, til hvem der ekspederedes 9.409 stk. arkivalier m. v. For magistraten, andre offentlige institutioner og private personer i ind- og udland foretoges 45 mere omfattende historiske undersøgelser, hvortil anvendtes ialt 1353 stk. arkivalier m. v.

Af tidsskriftet »Historiske Meddelelser om København« udsendtes 4. række IV binds 11. hæfte og 4. række V binds 1.—4. hæfte.

Stadsarkivets fotografiske atelier har for offentlige (hovedsagelig kommunale) institutioner og private udført 4.874 mikrofotograferinger, 8218 andre fotografiske arbejder og assisteret ved 12 lysbilledforedrag.

Det kongelige bibliotek, 1. april—31. december 1957.

Det kgl. Bibliotek har i 1957 udgivet 4. årgang af sit årsskrift »Fund og Forskning« indeholdende bl. a. artikler om Den første »Flora Danica« (Christopher Heerforts Herbarium Danicum), oberst Fr. Thorkelin og hans Grundtvigsamling, N. F. S. Grundtvig og censuren, Fra J. P. Jacobsens kreds, Ole Borch og Portugal, H. S. Paulli og dansk musikliv i det 19. århundrede.

Biblioteket har i sine egne lokaler afholdt 8 udstillinger, hvoraf især udstillingen i anledning af 100-årsdagen for Henrik Pontoppidans fødsel den 24. juli 1857 er af personalthistorisk interesse. I september og oktober vises udstillingen »Københavns bombardement og tabet af flåden 1807« i anledning af 150-året for bombardementet og tabet af den danske flåde.

Håndskriftafdelingen har bl. a. erhvervet følgende: Niels Stenfeldt: Historiske Skitser. Dr. phil. Gudmund Schütte: Bibliografi over egne trykte arbejder 1893—1956. Fru Helene Tidemand, f. Hilarius-Kalkau's efterladte papirer. Heri 1) breve til hendes moder Vilhelmine Hilarius-Kalkau, f. Erichsen, 2) hendes fader proprietær Valdemar Hilarius-Kalkau's kalendere 1878—1916 og arbejdsjournal for Gundsøgaard 1884. H. Friis-Petersen: Dimittenderne fra Vesterborg Seminarium. 1957. En stambog med indførsler 1770—71 fra Leipzig, Göttingen, Lausanne, Paris m. m. af danske og norske, desuden C. G. Heyne, C. M. Wieland o. a. »Ahnenliste Welding, für Birgit von Rennenkampff, geb. Welding, zusammengestellt von Olaf G. C. Welding in Stade 1956«. Peter Uldalls tale for kronprinsen i højesteret 3.3.1785 samt hans og hans hustrus dagbøger fra deres rejse til Pymont 1788. V. Woll: Købmand i Kerteminde Rasmus Casparius Klingenberg og hustru Anne Marie Jørgine f. Schmidt samt deres slægt. H. Friis-Petersen: Dimittenderne fra Brahetrolleborg Seminarium. 1957. Forfatteren Thorkild Gravlunds efterladte papirer (utilgængelige). Chr. Hee's og Chr. Hee's Eftf.s auktionsprotokoller: 1. Bogauktioner 1868—1946 (397 bd.). 2. Andre Auktioner 1868—1946 (694 bd.). Overretsjustitiarius i Viborg, konferensråd Christen Noe Tang: Dagbøger 1817—1886 (52 bd.) samt optegnelsesbøger (3. bd.).

Kort- og billedafdelingen har i det forløbne år modtaget en række større gaver, hvoraf kan nævnes: Fra kgl. kommissarius, kammerherre Chr. Lerches bo en meget omfattende samling fotografier (portrætter og topografiske billeder), fra malerinden Emilie Demant Hatt ca. 400 fotografier af danske og udenlandske kulturpersonligheder samt topografiske billeder, især fra Færøerne, fra boet efter klosterfrøken i Vemmetofte Marie von Späth gennem kammerjunkerkinde Friede Boeck ca. 900 portrætter og topografiske billeder; iøvrigt tre store samlinger portrætfotografier stammende hovedsagelig fra familierne Malling,

Dreyer, Prior og Bendixen, ca. 700 portrætter fortrinsvis af familierne Poulsen, Orlamundt, Paulli og Carstensen, fra boet efter samleren Axel Pedersen ca. 4.000 portrætter af danske og udenlandske kongelige personer. Ved køb er erhvervet et håndtegnet kort over Grønland fra ca. 1770. Kartografen er ubekendt. En gennem pressen udsendt anmodning om studentergruppebilleder gav godt resultat.

Statsbiblioteket i Århus til 31. december 1957.

Da statsbiblioteket ikke tidligere har indsendt beretning om sin accession, anføres her de væsentligste nyerhvervelser til manuskriptsamlingen siden 1953, regnet til 31. december 1957.

Afdøde overbibliotekar Vilhelm Grundtvigs store arkiv, som belyser dels familien Grundtvigs historie, dels dansk biblioteks- og kulturhistorie ca. 1800—1945. — A. C. Andersen: 54 Aar ved Købmandshandel (1946). — [E. Winkel]: En Redegørelse for Dyrkelsen af Kammermusik i Danmark i anden Halvdel af attende Aarhundrede (1940). — 24 breve og diverse dokumenter vedrørende Frit Danmarks århusgruppe (1947—48). — C. E. Røjskjær: Monaural taleaudiometri. Orienterende undersøgelser med dansk sprogmateriale med henblik på anvendelse i klinisk audiologi 1—3 (1949) (delvis utrykt materiale). — Chr. Heilskov: Nogle Oplysninger om Vandmøller i Nørrejylland (1950). — Samme: Optegnelser om Sognedegne i Jylland 1—3 (1935—55). — Maria Rasmussen: Die Geschichte des Handels Flensburgs bis gegen 1700 (1920). — E. Slej: Johannes Secundus (1944) (indeholder: 1) oversættelser til engelsk af en række digte af J. S., 2) biografiske og kritiske notitser efter trykte kilder, 3) bibliografi over neo-latinsk litteratur og 4) bibliografi over J. S.). — E. Stensgård: Redegørelse for mit Forhold til Forberedelsen af Aarhus Universitets Start (1945). — H. E. W. Tegler: »Kæmp for alt, hvad du har kært —« (1945—46) (manuskript til 1. udg. med indføjede rettelser til 2. udg.). — L. Wad: Peder Chr. Holm Wad. Bidrag til en jysk Lærerslægts Historie (1953). — F. M. Bendtsen: Katalogarbejde. Katalogisering og klassifikation. Spredte optegnelser 1—2. (1956). — H. Friis-Petersen: 5 stamtavler over familierne Friis fra Steenstrup, Nakskov, Ryslinge, Lolland og Arrild (1955). — Samme: En række maskinskrevne fortegnelser over dimittender fra forskellige seminarier (Segeberg (1839—64), Kiel, Gedved (indtil 1880), Brøndbyvester (1802—20), Lyngby 1—2, Tønder (1788—1880), Brahetrolleborg, Blaagaards (suppl.) og endvidere forskellige nedlagte seminarier) (1955—57). — Sammen med J. C. Sixhøj har samme forfatter lavet en fortegnelse over dimittender fra Borris seminarium (1954). — J. C. Sixhøj og A. Larsen: Diverse fortegnelser over dimittender fra Lyngby, Borris, Ranum, Brahetrolleborg og Brøndbyvester seminarier samt fra eksamenskommissionen 1799—1868 (1950—51). — H. Friis-Petersen: Studenterne ved Københavns Universitet 1829—1880, 1—2 (1950—51). — Samme: Kaldelser for samtlige Skolelærere i Aarhus Stift 1819—1875 (1957).

Endvidere er afdøde overretssagfører C. J. T. Thomsens efterladte samlinger blevet gennemgået og delvis registreret. Samlingerne består i første række af materiale til Århus bys historie, specielt i 17. årh., og de omfatter dels excerpter af trykte publikationer, dels udskrifter og excerpter af utrykt materiale. Endvidere findes et betydeligt seddel- og kartotekmateriale, som indeholder et stort stof til personal- og ejendomshistorie i Århus.

Stednavneudvalget, 1. juli—31. december 1957.

Publikationer. Manuskriptet til »Svendborg Amts Bebyggelsesnavne« er færdig udarbejdet, sat og korrekturlæst og vil snarest blive udsendt. Der er arbejdet

videre med manuskripterne til »Stednavne i Århus og Skanderborg Amter« og »Svendborg Amts Naturnavne«.

Optegnelser. Mag. art. J. Kousgård Sørensen har optegnet Søndersø s., Skovby h., Odense amt. I Ringkøbing amt har stud. mag. Hans Veirup optegnet sognene N.- og S.-Bork, S.-Vium og Hemmet, N. Horne h., samt sognene Rind og S.-Felding i Hammerum h. I Århus amt har dr. Kr. Møller optegnet sognene Ved-slet, Gangsted, Søvind, Ørreslev, Kattrup, Hylke og Tåning i Voer h., Voerlade-gård og S.-Vissing sogne i Tyrsting h., Ormslev s. i Ning h., Fruering s. i Hjelm-lev h. samt Astrup s. i Hads h.

Udvalgets samling af indberetninger er forøget med en fortegnelse over stednavne i Støvring s., Randers amt af lærer Sv. Aa. Jensen.

Udvalg for folkemål. Institut for dansk dialektforskning. 1. juli -- 31. december 1957.

Publikationer: Ømålsordbogens redaktion er ført frem til bo-. Færdige til tryk-ning foreligger to manuskripter om dialekten på Nordsamsø: Ella Jensen, Nordsamsisk, undersøgelse af udtrykssystemet, og Poul Lindegård Hjorth, Nord-samsisk bøjningslære. De vil fremkomme i UfF.s publikationsserie A som nrr. 15—16. Under trykning er seriens nr. 14: Poul Andersen, Føne-systemet i østfynsk.

Af spørgemateriel er udsendt ømålsordbogens spørgelister nr. 4, mens nr. 5 er under forberedelse, samt en jysk spørgeliste.

Arkivet. Indkomne optegnelser. Foruden de af UfF.s faste medarbejdere foretagne optegnelser er i UfF.s topografiske samling indgået en lang række besvarelser dels på ømålsordbogens spørgelister nrr. 1—4, dels på udsendte avissspørgsmål, der besvares regelmæssigt af et stort antal af lokale meddelere spredt over hele området. Besvarelserne har givet c. 4000 ordsedler, der er indgået i ømålsordbogens samlinger. I håndbiblioteket kan af større forøgelser noteres: Nieder-deutsche Studien, bd. 1—4 og Mitzka, Deutsche Wortatlas, bd. 6. Lydarkivet er forøget med 4 lydånd med prøver fra Ommersyssel og Hads herred (Gylling sogn) samt Vejlbj v. Århus. En række forespørgsler fra især svenske forskere og institutioner er besvarede efter undersøgelser i og udskrivning af samlin-gerne.

Poul Andersen har foretaget korte optegnelserrejser på Fyn, bl. a. besøgt korresponderende meddelere. Ella Jensen har foretaget optegnelser i Nordby på Samsø, Kr. Møller har rejst i Nordvestsjælland, bl. a. besøgt fiskerlejer ved Isefjorden, og Ella Jensen og Chr. Lisse har foretaget lydoptagelser i Ommer-syssel og Midtøstjylland.

Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1. april 1956—31. december 1957.

Selskabet har udsendt følgende skrifter: Christian Molbechs brevveksling med svenske forfattere og videnskabsmænd (1812—56) I—III, udgivet af Morten Borup. Hans Adolph Brorson: Samlede skrifter III, udgivet af L. J. Koch med en filologisk redegørelse af Paul Diderichsen og en afhandling af Arthur Arn-holtz om Brorsons vers- og sangkunst. Aage Hansen: Udtalen i moderne dansk. Correspondance de Georg Brandes II, L'Angleterre et la Russie, udgivet af Paul Krüger, med tilhørende noter (bind IV, 2) (fortsættes). Registrant over N. F. S. Grundtvigs papirer I—III (fortsættes). Saxonis Gesta Danorum II, 4 (Saxoordbogen, udgivet af Franz Blatt, er hermed afsluttet). Middelalderens danske Bønnebøger III, udgivet af Karl Martin Nielsen (fortsættes).

Ordbog over det danske Sprog, hvis 1. bind udkom 1918, er blevet afsluttet

med bind XXVIII indeholdende den bebudede forkortelsesliste, lydskrifttavle og efterskrift.

Af Diplomatarium Danicum og Danmarks Riges Breve er udsendt 1. række 5. bind, omfattende tiden 1211—1223, udgivet af Niels Skyum-Nielsen. Af amtsudgaven af Danmarks Riges Breve, redigeret af C. A. Christensen, er hæfterne 4—5 blevet udsendt, de omfatter 1306—22, og udgaven er derefter komplet for tiden 1250—1332; en eventuel fortsættelse op til 1340 vil være afhængig af den økonomiske udvikling.

Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie til 31. dec. 1957. Udvalget har i tidsrummet mellem sidste beretning og udgangen af 1957 udsendt 4. og sidste hæfte af Skast herreds tingbog for 1638 samt 5. og sidste hæfte af Sokkelund herreds tingbog 1621—22, 1625—28.

I december er udsendt Landbohistoriske Skrifter, bind 1, Gunnar Olsen: Hovedgård og bondegård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525—1774, som den 19. dec. af forfatteren forsvaredes for den filosofiske doktorgrad ved Københavns Universitet.

Ved en trykfejl i sidste beretning er antallet af registreringskort i Udvalgets kartotek over adkomstdokumenter på dansk landgods 1513—59 angivet til ca. 500. Det rigtige tal er ca. 5000.

Foreningen »Danmarks Folkeminder«, 1. juli—31. december 1957.

Foreningen har i efteråret 1957 som medlemslevering for året 1957 udsendt: August F. Schmidt, »Danmarks Byremser«, 3. hefte af tidsskriftet »Folkeminder« redigeret af museumsforstander H. P. Hansen, Herning, og arkivar ved Dansk Folkemindesamling L. Bødker, samt »Bibliografi over dansk folkekultur 1955« ved L. Bødker, H. Grønning og H. Rasmussen.

Dansk Pressemuseum og Arkiv, 1. juli—31. december 1957.

Samlingen af jubilæumsaviser er blevet forøget, så den nu i alt væsentligt må siges at være komplet, og også mange andre særprægede publikationer har vi modtaget. Her skal blot nævnes et gammelt eksemplar af verdens ældste nyhedsblad »Maryland Gazette«, der udkom første gang i 1727 og stadig eksisterer, Amerikas første avis »Public Occurrences« Boston 25.9.1690, »Tilskueren i Kiøbenhavn« 1787—88 (komplet), det første nummer af »Dagens Nyheder« 27.9. 1868, et originalt Kingo-tryk fra 1680, det sidste nummer af »Bornholms Avis«, der ophørte med at udkomme ved årsskiftet, en samling russiske aviser fra revolutionstiden 1917—18, »Fædrelandsvennen« i Kristiansand 1940—45 og »Sunday Dispatch« med forsiden skrevet på dansk 8.6. 1947.

Manuskripter af bl. a. Henry Hellssen, Franz v. Jessen, Vald. Koppel og Anders Vigen. Billeder: Schrøders kopi af Erik Henningsens maleri fra Adressekontorets gård, to billeder fra det gamle Berlingske Bogtrykkeri og Avertissements-Contoir, fotografier af Aarhus Stiftstidendes redaktør og ejer 1818—58, overkrigskommisær Adolf Fr. Elmquist og hustru, ungdomsbillede af Viggo Hørup. Andre nyerhvervelser: Isensteins buste af Anker Kirkeby, postrytter, skabt af Thor Bøgelund til Berlingske Tidendes 200 års jubilæum 1949, håndoptagelse af Peter Freuchens sidste tale i Danmark, scrapbog med mindeord om Anker Kirkeby.

Også biblioteket har fortsat sin vækst, og omfatter nu ca. 2.000 bind. Af de nye ting bør nævnes ca. 70 bind om presseforhold i Amerika, England, Frankrig, Sverige og Danmark fra redaktør Flemming Madsen samt en lang række publikationer fra Svenska Tidningsutgivareföreningen.

I N D H O L D

Carl Klitgaard. Mindeord ved Johan Hvidtfeldt	137
Hugo Matthiessen. Mindeord ved Arthur Fang	139
<i>Jerker Rosén</i> : Historieforskningen vid Lunds universitet	141
<i>C. J. Becker</i> : Litteratur om Danmarks forhistorie 1953—1956	155
Anmeldelser	184
Thor B. Kielland: Kunstindustrimuseet i Oslo 75 år (P. Halkjær Kristensen), Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, årbok 1954—1955 (P. Halkjær Kristensen), Siegfried J. de Laet: Arkæologien. Metoder, teknik og problemer (J. Troels-Smith), Palle Lauring: Vikingerne (Mogens Ørsnes).	
Institutionernes virksomhed	188